

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ, GRÜLL TIBOR, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR, TURBULY ÉVA

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861)

Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861)

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I.

I.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I. / 1. Az 1848. évi népképviselési választások előkészítése

1. Az 1848. évi népképviselési választások előkészítése

1848. március 23-a után bízta meg Kossuth Lajos (1802–1894) a nádori ítélőmestert, Ghyczy Kálmánt (1808–1888) a népképviselésről szóló törvényjavaslat megfogalmazásával. Ghyczy a munkálatokkal két-három nap alatt végzett, március 26-án Kossuth már a kerületi ülésen ismertethette a javaslatot,¹⁽¹⁾ amit némi módosítás után április 1-jén az országos (plenáris) ülés, majd a főrendek is elfogadtak, így április 5-én a IV. (évenkénti ülésről) és az V. (a népképviselési alapon történő választásokról szóló) törvénycikkeket felterjeszthették az uralkodóhoz. V. Ferdinánd (1835–1848) király 1848. április 11-én szentesítette – a már előző nap elfogadott – törvényeket.²⁽²⁾

Sopron megyét és a városát az 1848: V. törvénycikk néhány rendelkezése közvetlenül is érintette. A Ghyczy-féle tervezetet Kossuth maga egészítette ki a kerületi felsorolással (5. §), amelynek A/ pontja értelmében („Egyes községek által küldendő követek”) Sopron egy képviselőt delegálhatott, viszont a B/ pont („Megyék, szab. kerületek és városok vidékeiből alakított választókerületek...”) 59. számú rendelkezése szerint Sopron megye „Kis Marton és Ruszt sz. kir. városokkal együtt 6 követet”.

Szemere Bertalan (1812–1869) belügyminiszter 1848. május 11-én kérte a megye térképét, hogy a kerületre osztást elvégezhessek. A kérésnek a megyebizottság május 21-én eleget tett, bár a megye felosztása addigra már megtörtént.³⁽³⁾ A törvény kimunkálói átlag 30 ezer lélek után kívántak egy képviselőt állítani; Sopron megyében valamivel több, mint 30 ezer fő került egy-egy kerületbe. (Az 1848. április 29-én készített megyei kimutatás a népességet – 194 Sopron városát leszámítva – 189 196 főre taksálta; Fényes Elek 1851-ben kiadott geográfiai szótára 189 466 főre.⁴⁽⁴⁾ Megítélésünk szerint a 270 fős különbség nem számottevő, elhanyagolható.) A megyebizottság április 29-én kijelölte a kerületek központjait: Kismarton (Eisenstadt), Nagymarton (Mattersburg), Sopronnyék (Neckenmarkt), Lövő, Kapuvár és Csorna. (Az összeírások ismeretében érthetetlen számunkra a második választókerület kitzűzésénél olvasható megjegyzés: „Nagymarton... kikhez járulnak Sopron városában öszveirandó törvény által jogosított választók”, jóllehet Sopron, mint szabad királyi város is, önálló választókerületet képezett.)

Az első népképviselési országgyűléssel kapcsolatos teendőkre utaló felszólítás május 18-án kelt a belügyminisztériumban. Egyelőre csupán jelzés érkezett a törvényhozó testület július elején történő összehívásáról, de a megyét mindazon munkálatok megtételére utasították, „...mellyek az 1848-ik évi 5. tv. cikkhez képest megkivántatnak”.⁵⁽⁵⁾ A felhívás nem érte felkészületlenül a megyei vezetőket, ugyanis április 29-én már megalakult az a „középponti választmány”, amely hivatott lesz a választási ügyek „minden ágazataibani kezelésére” (V. tc. 7. §). A központi választmánynak („...abban a megyének külön választói kerületei mind képviselve legyenek”) itt 102 tagja volt, elnöke Simon Nepomuk János első alispán.⁶⁽⁶⁾ Május 20-án István nádor (1817–1867) az „Európa-szerte mutatkozó fontos eseményekre” hivatkozva Szent Jakab (július) hó 2-ára hivatalosan is összehívta az országgyűlést, s arra kötelezte a megyét, hogy képviselőit „helyre és időre pontosan” küldje el.⁷⁽⁷⁾ Megtörtént az összeíró bizottságok felállítása a megyében, június 9-én a megyeszékhelyen is,⁸⁽⁸⁾ így kezdetét vehette az első népképviselési választások előkészítő munkálata.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I. / 2. 1848 választópolgárai: a „régí jog” szerint szavazók

2. 1848 választópolgárai: a „régí jog” szerint szavazók

A reformkor jogtudósai, majd az áprilisi törvények megfogalmazói forrásként a belga és az angol joggyakorlathoz fordultak. A mi esetünkben, az 1848: V. törvénycikknél például az angol képviselési alkotmány tűnt követésre méltónak. Kovács Lajos (1812–1890) szabadelvű tizenkét pontjában már 1842-ben szerepelt a népképviselés, mint programpont. A centralisták: Szalay László (1813–1864), Eötvös József (1813–1871), Kemény Zsigmond (1814–1875) az 1844-ben átvett Pesti Hirlap cikkeiben elmélkednek e választási rendszerről. Az Ellenzéki Nyilatkozat a „...honpolgárok nem nemes osztályainak, mindenek előtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselés alapján, úgy törvényhozási, mint helyhatósági jogokban való részesítése” mellett kardoskodott ¹⁹⁵(1847. június).⁹⁽⁹⁾ Kossuth felirati javaslatában (1848. március 3.) is felmerült a népképviselés gondolata, ami bekerült a március 14-i feliratba is. A karok és rendek március 18-án kelt nyilatkozata a „jelen országgyűlés feladata iránt”

halaszthatatlannak minősíti a Pesten rövidesen tartandó országgyűlésnek „képviselési alpra fektetett szerkesztési módját”.¹⁰⁽¹⁰⁾ Végeredményben ezt alkalmazták az V. törvénycikk értelmében Pesten tartandó „közelebbi országgyűlésre küldendő követeknek népképviselés alapján választására” stb.

A feudális rendi képviselés – 1848 előtt a kisházi főpap, főnemes mellett az alsótáblán is csupán a lakosság egyhuszad részét kitevő nemességet érintette. A városok követi részt vehettek a XIX. század rendi országgyűlésein, őket azonban a városi céhpolgárság felső rétegét képviselő tanácsok választhatták.¹¹⁽¹¹⁾ Ezek a régi, a szerzett jogokon az új törvény nem kívánt változtatni: „...mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, e jog gyakorlásában ezennel meghagyatnak” (V. tc. 1. §). Ez ha úgy tetszik, eltér az általános európai gyakorlattól. „A külföldi papirosalkotmányok – írta 1930-ban Nagy Miklós – a politikai egyenlőséget a kiváltságok eltörlésével valósították meg, viszont a magyar törvény a nemesekhez emelte a nem nemeseket”.¹²⁽¹²⁾

Az 1848-ban készült Sopron megyei és Sopron városi összeírások¹³⁽¹³⁾ tanúsága szerint 2546 személy rendelkezett korábban is választójoggal (a megyében 2124, Sopronban 422), ami a lakosság 1,24%-át tette ki. Ismétljük: ezeket a számokat a választási ívekről kaptuk, egy 1845-ös adat szerint a megyében 3273 szavazattal rendelkező nemes volt.¹⁴⁽¹⁴⁾ Ha a régi jog szerint szavazók választókerületenkénti eloszlását vizsgáljuk, meglehetősen egyenetlenséget tapasztalunk: a legtöbb a csornai kerületre esik (1097–3,37%) a legkevesebb a nagymartonira, mindössze 1 fő. A többi 61 és 704 között változik.

Ha ezt a jelenséget meg akarjuk érteni, a megye lakossága nemzetiségi viszonyainak elemzéséhez kell folyamodnunk. Sopron megye nemzetiségi vidék, ha egészen pontosak akarunk lenni, a magyar és a német (illetve horvát) nyelvterület határára esik. A 236 községből 120 volt magyar, 85 német és 31 horvát. A síkságon a magyar, a hegyek közt meghúzódó falvakban a német elem élt nagyobb számban; a nyelvhatárunk csaknem azonos a topográfiai választóvonallal. A magyar nyelvterület képzeletbeli mesgyéjének pontjai a Hanság szélén Bősárkány, Acsalag, Osló, Veszvény; az Ikva völgyében Eszterháza, Hegykő, Fertőhomok, Nagycenk, Nagylózs és Sopronkövesd; a Répce völgyében Lédec és Völcséj.¹⁵⁽¹⁵⁾ Ettől a vonaltól keletre (magyar régió) esik **196a** kapuvári, a csornai és részben a lövői; nyugatra (német és horvát régió) a kismartoni, a nagymarton és a nyéki kerület. Ha a régi jog szerint választók (adott esetben magyar nemesek) szóródását tekintjük, az jellemző módon igazodik a nemzetiségi viszonyokhoz (a keleti kerületekben találjuk 93,7%-ukat, a nyugatiban 6,3%-ukat). Voltak nemesi községek,¹⁶⁽¹⁶⁾ melyeknek lakossága túlnyomórészt korábban szerzett joga szerint szavazhatott; ilyen a csornai kerületben Dör (126 lélek), Jobaháza (117), Farád és Rábatamási (egyenként 112 fő); a lövőiben Völcséj (110), Nemesládony (63), Répceszemere (52). Viszonylag magas a régi jog szerint szavazók száma a kapuvári kerületben található Beled (48) és Fertőszentmiklós (24) községekben. A másik három kerületből – e szempontból – csupán három település érdemel említést: a szabad királyi városi jogokkal rendelkező Ruszt (34), s a nyéki kerületben 18, illetve 10 nemeset felmutató Felsőpulya (Oberpullendorf) és Sopronszentmárton (Markt Sankt Martin).

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I. / 3. 1848 választópolgárai: a volt jobbágyok

3. 1848 választópolgárai: a volt jobbágyok

A pozsonyi országgyűlésen a korábbi jobbágyok választójogának kérdése volt az egyik vitás pont: Ghyczy Kálmán említett tervezete negyed telekben jelölte meg a jogosultság (cenzus) alsó határát, ezt azonban a

konferencia fél telekre emelte. A vitában a kerületi ülés a nádori ítélmester, Ghyczy elképzelését, a főrendek a konferenciáét támogatták. A pontot a dolog végére végül is Deák Ferenc április 4-i felszólalása jelentette: akkor biztosították végleg a negyedtelkesek választójogát.¹⁷⁽¹⁷⁾ Azok a jobbágyok szavazhattak, akik „...egyéb községekben eddigi urbéri értelemben vett 1/4 telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot... birnak” (V. tc. 2. §).

Sopron megyében 1845-ben – Horváth Zoltán kimutatása szerint – 16 485 jobbágy élt 4916 telken;¹⁸⁽¹⁸⁾ közülük három évvel később 10 904 választásra jogosultat írtak össze, ami – Sopron városát nem számítva – a megye választóinak 71,6%-át tette ki. Számukat tekintve a legtöbben a sopronnyéki kerületben (2379), a legkevesebben a csornaiban (1442) voltak. Jóllehet a kerületek lakói csaknem azonos számot tettek ki (Nyék: 31 781 fő; Csorna: 31 676 fő).¹⁹⁽¹⁹⁾

Az összeíró lajstromokon a megye parasztlakosságának vagyoni differenciálódása is jól kitapintható. Az összeírt módosabb jobbágyok közül Sopron megyében 574-en rendelkeztek egész, vagy annál nagyobb telekkel, ami az e kategóriába tartozók 5,3%-a (Horváth Zoltán idézett könyvében más adat található: az ő 1845-ből 732 egésztelkes és 130 annál nagyobb sessioval ¹⁹rendelkezőről tud.²⁰⁽²⁰⁾ A kettő nem mond ellent egymásnak, mivel a választási összeírásakor nem mindenki jelentkezett, illetve kívánt élni a jogával.) A legtöbben közülük a lövői kerületben találhatók, 248-an (14,9%), a legkevesebben a nagymartoniban: 19 (1,1%). A többiek – csökkenő rendben: Kismarton 66 (8,3%), Csorna 115 (8%), Kapuvár 80 (4,3%) és Sopronnyék 46 (1,9%). Ha viszont a községekre bontjuk le a számokat, akkor a következőket említhetjük meg: Egyed (17), Rábacsanak (14), Szil (14) a csornai kerületből; Hegykő (14), Cirák (11), Kapuvár (10) az utóbbi köré szervezett kerületből; Peresztég 32, Füles/Nikitsch (61), Malomháza/Kroatisch Minihof (26) a lövői kerületből; Kisbarom/Klein Warischdorf (13) és Ligvánd/Nebersdorf (28) a nyéki kerületből. A nagymartoni és kismartoni kerületben nem található említésre méltó község. Viszont majdnem itt legtöbb az olyan falu, amelyben egyetlen egész telken gazdálkodó jobbágy sem élt: a nagymartoniban 24 (a falvak 75%-a), a kismartoniban 13 (52%), bár a legszegényebb kerület – a parasztek földbirtoklása szempontjából – a sopronnyéki, ahol a községek 91,3%-ában (abszolút számmal: 42) nem találtak egyetlen egésztelkes jobbágy sem. A fennmaradt kerületek kevésbé tehetős községeinek száma: csornai 7 (18,9%), lövői 29 (49,1%) és kapuvári 17 (51,5%). Összegezve: az úgynevezett magyar lakosságú kerületekre esik a töredéktelkes falvak 40%-a, a nemzetiségiekre a 60%-a.

Az 1848: V. törvénycikk 2. §-ának – a jobbágyokra vonatkozó részén kívül – van egy olyan kitétele is, amely a szabad királyi városokra vonatkozik: „Kik sz. kir. városokban, vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben 300 ezüst fl értékű házat vagy földet... birnak”, választójogot kapnak.

Sopron vármegyében három szabad királyi város volt, közülük most csak a székhellyel, Sopronnal kívánunk foglalkozni (viszont megemlítjük, hogy Kismartonban 186, Ruszton 78 fő tartozott ehhez a csoporthoz). Háza és földje után Sopronban 495 személy kaphatott választójogot (a szavazópolgárok 29,25%-a). A várost négy kerületre osztották: a belváros volt a IV. kerület, a balfi és a „kis Pócsi kapu” vidéke a III., a város északi-északnyugati része („Bécsi és Mihály-Kapu”) a II. és a Várkerülettől Brennbergig az I. kerület. Ingatlanuk után a legtöbben a III. kerületből szavazhattak (197), ezt követi az I. (121), a IV. (97) és a I. (80).

A megye és annak székhelye adatait együttevén megállapítható, hogy 1848-ban 11 399-en, a választópolgárok összességének 67,35%-a, tehát kétharmadánál is többen élhettek ezzel a polgárjoggal. Azok, akik 1848 előtt bele sem szólhattak a törvényhozás menetébe.

Eddig száraz adatokat soroltunk fel, ámbár érdekes lehet mögójük is tekinteni. A szemléltetés kedvéért egyetlen példával szeretnénk élni. Az egyik soproni polgár, Wolfbeisz Pál háztulajdonosként lehetett választópolgár (Sopron, 198III. kerület 12. sz.),²¹⁽²¹⁾ két fia: Tóbiás és Gottlieb viszont nem. Holott mindkettőt nemzetőrszolgálatra kötelezték.²²⁽²²⁾ A köztudatban az él, hogy a nemzetőrségbe való felvétel cenzusa lényegesen magasabb volt, mint a választójogosultságé. Ez igaz a községek lakói esetében, ahol fél, illetve negyed telekkel kellett bírnia. Fordított a képlet a városi polgárok mércéjénél: a választójogosultsághoz 300 ezüstforint, a nemzetőri szolgálathoz 200 forint értékű ház is elég volt.

Az ellentmondást feloldandó érdemes magához a törvény szövegéhez fordulni: „Az országnak... mind azon benszületett..., legalább 20 éves, és nem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom... alatt... nem levő lakosai... választók” (V. tc. 2. §); a „...husz éves koruktól ötven éves korukig – ha gazdai hatalom alatt nincsenek – a nemzetőrseregbe beírandók” (XXII. tc. 1. §). az „atyai” és a „gazdai” hatalom nem azonos fogalom, hisz a törvény ezért tesz különbséget közöttük. A nevezett polgár fiai rendelkeztek azzal a vagyoni feltétellel (cenzus), amit a XXII. törvénycikk előírt, nem álltak „gazdai” hatalom alatt (Tóbiás 1832 óta, Gottlieb 1834 óta rendelkezett polgárjoggal).²³⁽²³⁾ A választójogosultsághoz viszont vagy nem volt meg a 300 ezüstforint értékű ház, vagy atyai „hatalom” alatt álltak – ami viszont kizárta a választásra jogosultságot.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I. / 4. 1848 választópolgárai: a kézművesek, kereskedők

4. 1848 választópolgárai: a kézművesek, kereskedők

Az 1848: V. törvénycikk 2. § b. pontja szerint azok a kézművesek, kereskedők, gyárosok, akik „...telepedve vannak, ha tulajdon műhellyel, vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak”, választásra jogosultak. Ugyancsak választhatnak azok, akik ugyan nem tartoznak ebbe a csoportba, de „saját földbirtokukból vagy tőkéjükből” legalább száz ezüst forint évi „állandó s biztos jövedelmet” képesek kimutatni.

Sopron megye hat választókerületében 1704 olyan személy került az összeíró ívekbe, akik megfeleltek az idézett törvénycikk szabta cenzusnak. (A kézművesek, kereskedők száma természetesen ennél lényegesen nagyobb lehetett, csak hogy azok nem dolgoztak legalább egy segéddel.) A megye székhelyén 526 kézművest, kereskedőt stb. mutattak ki; ha a választópolgárokon belüli arányukat nézzük, akkor ők a megyében jogosultak 11,2%-át, a megyeszékhellyel együtt 13,2%-át tették ki.

A hat választókerület két része, a zömmel magyarok lakta keleti három, s a nemzetiségi nyugati három között e vonatkozásban is kimutatható némi különbség: az iparúzó, kereskedők 58%-a esik az első régióra, 42% a nyugatira. A képlet azonban ennél bonyolultabb: bár a keleti részen található az iparosok által leginkább ellátott választókerület (csornai, 596 fő), ugyanakkor a ¹⁹⁹legkevesebb is (kapuvári, 130 fő). Sopront leszámítva a második e sorban a sopronnyéki (352), illetve a kismartoni (140).

A csornai kerület valamennyi (szám szerint 37) községében volt e cenzusnak megfelelni képes lakos. A legtöbb iparos, kereskedő Bősárányban (59), Rábatamásiban (52) és Szilsárányban (48) élt. Az ellenpontként szereplő kapuvárban előfordul hat olyan község is, ahol nem tudtak összeírni iparost, kereskedőt; a legtöbbel viszont Kapuvár (28) és Fertőszentmiklós (17) rendelkezett. E régióhoz tartozik még a lövői kerület, ahol a legtöbb, iparossal nem rendelkező, község található (az 59 faluból 11); ugyanakkor Csepregen 28-an, Lózson 19-en éltek. A kismartoni kerület 25 községéből kettő nélkülözötte az e

kategóriába sorolhatókat; szemben Kismarton szabad királyi várossal (27) és Szentmargitbányával (Sankt Margarethen 23 fő). A nagymartoni kerület 32 községének egynegyedében nincs összeírható kézműves vagy kereskedő; ugyanakkor Nagymartonban 90, Márcfalván (Mari) 15. Érdekes színfoltot jelent e szempontból a sopronnyéki kerület. Az ide tartozó 46 községből 9 nélkülözi a legalább egy legénnyel dolgozó iparost, kereskedőt; bár Sopronnyéken 56, Kaboldon (Kobersdorf) 25, Lakompakban (Lackenbach) 32 és Csávában (Stoob) 30 is szerepel az összeírásokban. A harminc csávai iparosból 16 fazekas, a község azon tradíciójának hordozói ők, amely ezt a burgenlandi települést ma is jellemzi.

Egy másfajta szempontból Kabold és Lakompak eltér az átlagos falvaktól. Sopron megyében a feudális korban léteztek úgynevezett vegyes – nemesi és jobbágyi – községek. Közéjük öt olyan sorolható, amelynek lakói nagyrészt izraeliták voltak: Kismarton, Nagymarton és Németkeresztúr (Deutschkreutz) mellett az általunk most említett Kabold és Lakompak.²⁴⁽²⁴⁾ Fényes Elek kimutatása szerint a század közepén Lakompak 1717 lakosából 1200 volt izraelita. A szóban forgó városban és községekben 1848-ban 214 olyan iparos és kereskedő volt, akik legalább egy segédet foglalkoztattak. Ez a szám a megye kézműveseinek, kereskedőinek 12,6%-át tette ki, míg e települések lakossága a megyeinek megközelítően 7%-át.

A Sopronban összeírt 1692 választópolgár 31%-a (526 fő) tartozik ebbe a csoportba. Többségük a III. és IV. kerületben élt (194, illetve 176 fő), legkevesebben a II.-ban (58). A megyeszékhely urbanizáltságából, gazdasági fejlettségéből következik, hogy amíg választópolgárai a megyeinek kereken 10%-át adják, addig az iparosok, kereskedők a 23,6%-át.

Ha ezt a foglalkozási ágat (pontosabban: választópolgári kategóriát) részeire bontjuk, meglehetősen színes kép tárul ki előttünk: a szabótól a kerékgyártóig, a bognáron, kőművesen át a vendéglősig, kalmárig vegyesen. A kimutatás „legnépesebb” foglalkozása a csizmadia: a megye hat kerületében 146, Sopronban 47 fő űzte ezt az ipart; ezt követi a szabó (126, illetve 51), a kovács ²⁰⁰(129, illetve 10), a takács (125, illetve 10), a molnár (101 és 8) és az asztalos (62, illetve 21). A felsorolást a megyében a csizmadiák, Sopron városában a kereskedők vezetik (76 szemben a megye 43 kereskedőjével). Azon pedig nem kell csodálkoznunk, hogy a megyeszékhelyen lényegesen kevesebb kovácsra, molnárra volt igény, mint a mezőgazdasággal foglalkozó vidéken.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I. / 5. 1848 választópolgárai: az értelmiségiek

5. 1848 választópolgárai: az értelmiségiek

Az 1847–48-as országgyűlés honatyái először az értelmiségiek választójogát is vagyoni cenzushoz kívánták kötni (legalább száz forint házbér), amit a plenáris ülés – Tóth Lőrinc felszólalása után – 1848. március 31-én elejtett.²⁵⁽²⁵⁾ Így azután az V. törvénycikk 2. §-ának d. pontja értelmében választók lettek „Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választó kerületben, mellyben állandó lakásuk van”.

Létszámát tekintve ez a réteg volt a választópolgárok táborában a legkisebb. Sopron vármegye 232 községében 488 férfit minősítettek értelmiséginek, ami a választók összességének 3,2%-a. Átlagban alig több, mint két szellemi foglalkozású esett egy-egy falura. Így is volt 39 olyan község, ahol még tanító vagy lelkész sem volt, ahol egyetlen értelmiségi sem találtatott. A kerületek közül a legtöbben a sopronnyékiben

(100), a legkevesebben a kapuváriban (57) tartoztak a 2. § c. pontja által meghatározott választópolgárok csoportjába.

Tudott dolog, hogy Sopron vármegyében három szabad királyi város volt, itt élt az intelligencia 38,8%-a (286 fő). Kiemelkedik közülük Sopron, mint rezidenciaváros a maga 249 értelmiségi polgárával (33,8%). Figyelemre méltó a megyeszékhelyen belül is az érintettek szóródása: a belvárosban (a IV. kerületben) lakott 72,3%-uk, a legkevesebben, 12-en a főleg mezőgazdasággal, szőlőműveléssel foglalkozó II. kerületben, a „Bécsi kapu”, a Szent Mihály utca környékén.

Az értelmiségi kategórián belül messze az egyházi személyek (lelkészek, segédlelkészek, szerzetesek) vezetnek: a megye hat kerületében 168 fő, Sopronban 23; őket követik a tanítók és jegyzők (104 és 103 fő, Sopronban 43 és 5), bár a falvakban ez a két foglalkozás nem mindig különült el egymástól. A sorban a következők az orvosok és sebészek: a megyében 37, Sopronban 25. A többi foglalkozási ágánál már kiütözik a város és vidék eltérése, különbsége: amíg a megyében 16 ispán és számtartó tevékenykedett, Sopronban hasonló foglalkozású (például uradalmi tisztartó) csak három. Az értelmiségiek között a megyeszékhelyen az ügyvédek vezetnek 47 fővel (22,5%), a megye hat kerületében ilyen foglalkozású csak 13 élt (2,6%).

201Sopron megyeszékhely, ehhez kötődnek azok a foglalkozások, amelyek a közigazgatást hivatottak szolgálni. Itt húsz városi vagy megyei tisztviselő lakott, közülük tizenhatan a belvárosban (IV. kerület). Amíg Sopronban hat mérnök iratkozott fel a választók listájára, addig a megyében a számuk az ötöt sem érte el. Mindenesetre megállapítható, hogy az összeírt értelmiségi struktúra még erősen kötődött a hanyatló (felváltandó) feudális társadalmi formációhoz, kevésbé jelzi az újat, a modernebb polgári társadalmat. Nagy, vagy inkább költői kérdés, hogy az 1848-as forradalom által életre hívandó polgári Magyarországnak ilyen jellegű értelmiségiekre lesz-e szüksége? A választ majd a dualizmus kora adja meg. A kérdés akkor is kérdés, ha Sopronban néhány új, eddig ismeretlen foglalkozás is megjelenik, mint a technikus, a vasúti ellenőr (említsük meg a nevét is: Szalay István), vasúti levelező.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / I. / 6. A választásokról

6. A választásokról

A választások technikai lebonyolításának két változatára utal az V. törvénycikk 30. §-a: ha csak egy jelöltet állítanak, akkor az elnök – formális kérdésfeltevés és igenlő válasz után – „...az illető egyént a kerület által megválasztott országgyűlési követnek nyilvánítja”. Két vagy több jelölt esetében kell szavazásra bocsátani a kérdés eldöntését.

A Sopron megyei választások során mindkét változatra volt példa. Közfelkiáltással lett képviselő az 1848. június 27-én lebonyolított választási napon Tar János (nagymartoni kerület), Széchenyi István gróf (sopronnyéki kerület), Nicky Sándor (lövői kerület) és még június 21-én Martini Frigyes (Sopron); szavazással („nagy szótöbbséggel”, azaz 1631 szavazat a 147-hez) Lukinich Mihály (kapuvári kerület) és Csupor Gábor Csornán (ahol a győztes 1244 voksot kapott Döry Ádám 1100 szavazatával szemben).²⁶⁽²⁶⁾ Sajátos átmenetnek minősült Glózer Ferenc megválasztása a kismartoni kerületben. A június 27-i választáson kezdetben három jelölt indult, de Kár Mátyás – akit a polgárok egyrésze írásban javasolt – önként visszalépett, így maradt Lukinich Pál, megyei alügyvéd és Glózer Ferenc Kismarton város számvevője.²⁷⁽²⁷⁾ A szavazást megkezdték, viszont az eljárás hosszadalmassága, a „jelenlegi mezei munkák

sürgetős volta”, s részint „...szóváltások, álhírek terjesztése és pártoskodási fenyegetőzések által ingerelve” a szavazók kikényszerítették annak abba hagyását. Az Esterházy Miklós herceg vezette bizottság engedett: mivel a szavazat során „...a jelenlévőknek kitűnő többsége Glozer Ferencz úr mellett nyilvánult”, őt kiáltották ki képviselőnek.²⁸⁽²⁸⁾

Az új képviselők politikai programjából – ha egyáltalán volt ilyen – nem sok maradt ránk (hisz az is előfordult, hogy a megválasztott személy, például ²⁰²Széchenyi István, nem is volt jelen a gyűlésen). A nagymartoni kerület képviselője, Tar János az alkotmányos monarchiát kívánta „népintézményekkel” szélesebb bázisra helyezni; az alkotmányos királynak és királyi ház hívének maradni; Ausztriával – a *pragmatica sanctio* értelmében – barátságos viszony tartására törekedni; továbbá támogatni „...a Magyar ministeriumot, miután ez küzdött ki a jelen helyzetet”. Jelszava: „Éljen a király, a Nádor, a Ministerium, a szabadság, egyenlőség és testvéri szeretet”,³⁰⁽²⁹⁾ Martini Frigyes, Sopron város főbírája, mint képviselő, a jövőben ragaszkodni fog az alkotmányos monarchiához, akárcsak annak a kapocsnak a fenntartásához, amely hazánkat az örökös tartományokkal a *pragmatica sanctio* alapján köti össze; az „alkotmányos élet és intézményének” a legutóbbi országgyűlésen elfogadott elveihez és törvényeihez, a „mostani lelkes ministeriumnak alkotmányos törekvésbeni” támogatásához.³⁰⁽³⁰⁾

Az 1848. évi népképviselési választásokra nem volt jellemző jelentősebb csatározás – legalábbis a liberális nemesség és a konzervatívok között –, következésképp kirívó atrocitás sem. A magyarázat egyrészt abban rejlik, hogy aki szemben állt Batthyány miniszterelnök, vagy Kossuth politikájával, az nem az országgyűlésen kereste a helyét, hanem előbb Windischgrätz, majd Haynau táborában. Mindez nem jelenti azt, hogy kisebb-nagyobb nézeteltérésre, villongásra ne lett volna példa.

Már a kortársak is elkedvetlenítőnek találták azt az érdektelenséget, amelyet az összeírások, majd a szavazás során tanúsított néhány kerület lakossága. Négy választókerület esetében rendelkezünk számszerű adatokkal. (A többi kerületben közfelkiáltással választottak képviselőt, ott nem látták szükségesnek a részvevők számát rögzíteni a jegyzőkönyvekben.) Két magyar nyelvterülethez tartozó kerületben az összeírtakhoz viszonyítva 80% (Kapuvár) és 70% (Csorna) volt a részvevők aránya; ugyanakkor Kismartonban mindössze 18,4%. A Közlöny soproni tudósítója azon kesereg, hogy bár „...a beírási ívek egy hétig álltak nyitva”, a választópolgárokat erélyesen buzdították a feliratkozásra, mégis csak 1146-an jelentkeztek, jóllehet „...a törvény által megállapított széles választási alapnál fogva a választók száma bizonyosan 1300–1400 lehetett volna”.³¹⁽³¹⁾ Ezeknél a számoknál meglehetősen tanácstalanok vagyunk. A követválasztási központi választmány – Szabó Ferenc jelentésének tanúsága szerint – 1848. június 14-én mindössze 642 jelentkezőről tud (az I. kerületben 159 fő, a II.-ban 146, a III.-ban 139 és a IV.-ben 198),³²⁽³²⁾ ugyanakkor a korabeli összeírási ívek Sopronban 1692 választópolgár nevét és adatait örökítették meg.³³⁽³³⁾ A választásokra visszatérve, csupán szépségtapaszt lehet, hogy míg más városokban ²⁰³„...a legszenyesebb érdekek zsákmányoltatnak ki izgatási s béke zavarási eszközül”, Sopron polgárai „...lelkességgel ülék meg azon ünnepet, mellyen a városi polgár először élvezé a mult hongyűlés egyik legédesebb gyümölcsét”.³⁴⁽³⁴⁾



1. A nyéki kerület 1848-as képviselője: Széchenyi István gróf

Nem zajlott le simán a választás a kismartoni kerületben. A Közlöny tudósítója szerint a június 27-én tartott választáson a város lakói nyugodtan éltek jogukkal, „...a ministerium iránt tántoríthatlan bizalommal viseltetnek”; csupán a hivatalos magyar nyelv ellen emeltek szót. Pontosabban: „...nemzeti nyelvünk ellen az ellenszenv annyira növekszik, mikép legközelebbi közgyűlésünk alkalmával magok a képviselők szinte egyhangulag a német nyelv behozatala mellett nyilatkoztak”.³⁵⁽³⁵⁾ Ehhez néhány megjegyzést kívánunk fűzni: először is sem Kismarton, sem a kerület falvai nem magyar nyelvterületre estek, maga a város – amiként a megye másik két szabad királyi városa – német lakosságú volt; másodsorban, de az elsőtől nem függetlenül, ezen a vidéken a ²⁰⁴német nyelv használata nem a magyar szóval szembeni ellenszenvnek, inkább jogos kívánságnak tűnik (csak a nyéki kerület jegyzőkönyvében olvashatunk ilyen kitételt: a választás szabályait és menetét az elnök „...előbb ugyan magyar szavakkal, azután pedig német, mint a tájéknak anyja nyelvén... előadta”).³⁶⁽³⁶⁾

Talán mégsem lehettek a választás körülményei itt olyan nyugodtak, ha Ruszt városa az új országgyűléshez folyamodott, kérve a választókerület székhelyének áthelyezését, minthogy „...a kismartoniak a választókat fegyveres kézzel akadályozzák választási jogaik gyakorlásában”.³⁷⁽³⁷⁾ A képviselőház elnöke a „peticionális választmány” javaslatára július 10-én megsemmisítette Glózer Ferenc kismartoni mandátumát, új választást írt ki. Erre augusztus 11-én került sor, amikor is ismét Glózer Ferenc kapott bizalmat 1295 vokssal (ez viszont az összeírtaknak már közel 60%-a).³⁸⁽³⁸⁾ Kifogás merült fel a lövői kerület képviselőjének, Nicky Sándornak mandátumával kapcsolatban is, de őt a képviselőház 1848. július

7-én igazolta.³⁹⁽³⁹⁾

Az 1848. június utolsó napjaiban megrendezett választásokon a következő személyek kerültek – Sopron vármegye képviselőjében – az országgyűlésbe: a legtekintélyesebb kétségtelenül Széchenyi István gróf, közlekedési és közmunkaügyi miniszter volt (Sopronnyék); mellette Tar János (Nagymarton), Nicky Sándor (Lövvő), Lukinich Mihály (Kapunvár), Glózer Ferenc (Kismarton), Csupor Gábor (Csorna) és Martini Frigyes (Sopron). A képviselők személyükben nem nagyon tükrözték azt, hogy a kerületek többsége, pontosabban négy a nemzetiségek lakta vidékre esik. De ez nem volt másképp országos viszonylatban sem.

A Sopron megyei képviselők országgyűlési szereplésével most nem kívánunk foglalkozni, ezt nem tekintjük feladatnak (különösen nem a nyéki képviselő miniszteri ténykedését). Van azonban egy olyan kérdés, amely összefügg választásukkal, megbízatásukkal.

Az 1848–49. évi népképviselői országgyűlés alatt az összeférhetetlenségnek két esetéről beszélhetünk: a tisztviseleői és a távolléti inkompatibilitás. Az utóbbi Debrecenben vált a baloldal és a jobboldal harcának fegyverévé. 1849. január 8-ig ugyanis csupán 145 képviselő jelent meg a hajdúsági városban, de számuk a tavaszi hadjárat sikerei után sem haladta meg a 300-at. A baloldal nyomására a képviselőház elrendelte az igazolásokat. Az 1849. március 23–25-e között lefolytatott vizsgálatok után az igazoló választmány március 26-án adott ki összefoglaló jelentést. Ebben a Debrecenből hiányzó képviselőket három csoportba sorolták: a) akik március 1-jéig nem jelentek meg; b) akik engedelem nélkül távoztak és c) akik „nyert engedelmén túl távol maradtak, távollétüket 205nem igazolták”.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Az első kategóriába a Sopron megyei képviselők közül ketten tartoztak: a már Döblingben kezelt Széchenyi István gróf, valamint Luknűch Mihály. A harmadik csoporthoz ugyancsak kettő: Csupor Gábor és Nicky Sándor. Őket a képviselőház lemondottaknak tekintette.

SOPRON VÁRMEGYE, 1848
(összesítő)

Szám	Választókerület lakóinak száma	választók száma	régi jog	föld, ház	ipar, üzlet	értelmiségi	községek száma
1.	kismartoni 31 462	2178	65	1887	140	86	25
2.	nagymartoni 30 504	1990	1	1688	226	75	32
3.	sopronnyéki 31 781	2910	79	2379	352	100	46
4.	lövvői 32 045	2701	704	1660	260	77	59
5.	kapuvári 31 728	2225	190	1848	130	57	33
6.	csornai 31 676	3228	1097	1442	596	93	37
7.	soproni	1692	422	495	526	249	

Összesen:	205 962	16 924	2558	11 399	2230	737
Százalék:		100	15,11	67,35	13,18	4,36

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II.

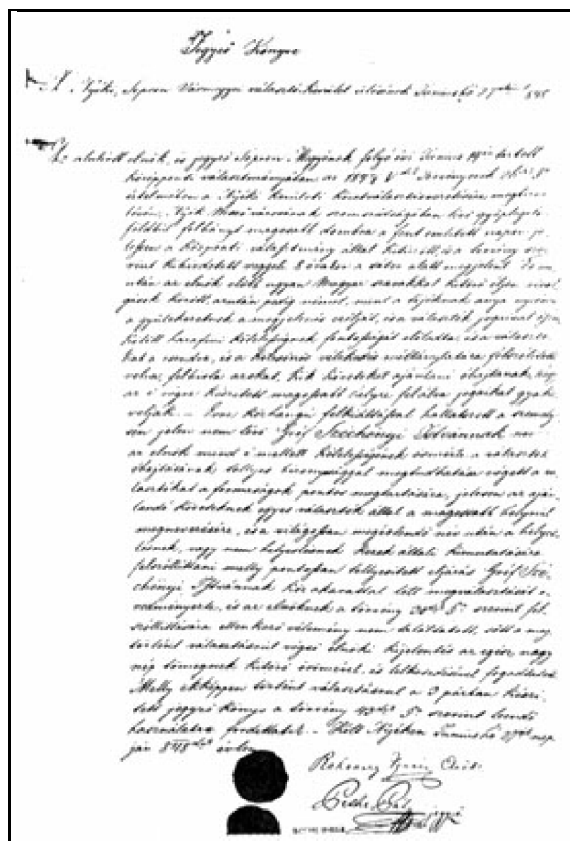
II.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II. / 1. Az 1861. évi országgyűlés politikai előkészítése

1. Az 1861. évi országgyűlés politikai előkészítése

1849 után az alkotmányos élet, a politika egyik központi kérdése: a törvényes állapotok helyreállítása az 1847-es vagy pedig az 1848-as alapon történjék-e? Abban a különböző árnyalatok képviselői – mint például Apponyi György gróf [206](#)(1808–1899), Széchenyi István gróf és Deák Ferenc – egyetértettek, hogy az országgyűlés mielőbbi összehívására szükség van. Apponyi – Széchenyitől eltérően – nem nyilatkozott egyértelműen arról, milyen alapot tekint elfogadhatónak. A „döblingi remete” – Hollán Ernőnek 1859. augusztus 22-én kifejtett véleménye szerint – az alkotmány visszaállítása, a kormányhatalomnak a *pragmatica sanctio* szerint gyakorlása mellett az „...országgyűlés tagjainak megválasztását illetően... a jogegyenlőség elvénél fogva, általános cenzus megállapítását javasolta”. Ez 1847 lényegileg reformált alapjaihoz vezetett volna vissza.[41\(41\)](#) Deák Ferenc kiindulópontjának – amiről eszmétársa, a szombathelyi Horváth Boldizsár (1822–1898) tanúskodik – mindig 1848 tekinthető, s tőle soha nem hallottak egyetlen olyan nyilatkozatot sem, amelyből arra lehetett volna következtetni, hogy „...az alkotmány visszaállítását az 1847-diki alapon is hajlandó lett volna törvényesnek elismerni”.[42\(42\)](#)

Az 1848-as törvényekhez történő visszatérés ideájának megítélése nem egyértelmű történetírásunkban. Egy 1955-ben napvilágot látott monográfia szerint „1848” jelszava a neoabszolutizmus korában egyfajta behatároló tényezőnek bizonyult: aki ennél többet mondott, az ellen az éledező megyei hatóságok léptek fel könyörtelenül; aki viszont kevesebbet, azt a tömegek hagyták faképnél. „A körülmények hatása alatt Deák Ferenc és köre a 48-as programot írta zászlajára, így remélt minél nagyobb befolyásra szert tenni és mérséklő hatást kifejteni”.[43\(43\)](#) Találkozunk olyan állásfoglalással is, amely a megyei politikai vezetőket kisebbsíti az 1848-hoz ragaszkodásukért: „...a műveltségével és a megyeház falain túli politikai jártasságával nemigen dicsekedhető nemesi eredetű politizáló magyarság” az 1848-as törvényekre hagyatkozott (az adófizetés megtagadása, a közigazgatás kézbevétele, az említett törvények tetteges visszaállítása), „...miközben észre sem vette, hogy ezzel a lépésével 1848-nak a liberális tartalmát tagadja meg”.[44\(44\)](#)



2072. Széchenyi István megválasztásának jegyzőkönyve (1848. jún. 27.)

Az 1850-es évek végén, az 1860-as évek elején a képlet látszólag egyszerűnek tűnt: vagy elfogadni a császári kormányzat által – konstitucionális látszattal – szorgalmazott októberi diploma (1860) és februári pátens (1861) diszpozícióit; vagy a passzív ellenállásba kényszerített-kényszerült magyar liberálisoknak az alkotmányossághoz, konkrétan és nem titkoltan: az 1848-as törvényekhez történő ragaszkodását. Ezt – horribile dictu – még a konzervatívok is felfogták. Az ország hosszú időn át meg volt fosztva annak lehetőségétől, hogy az 1848: V. törvénycikket más törvénnyel pótolja, ezért „...a 48-i törvény elenyészettnek nem tekinthető” – ismerte el az esztergomi értekezleten Desseffy Emil gróf (1814–1866). Bár ő az októberi diploma támogatói közé számítható, 208ennek ellenére az uralkodót arra tartotta kérendőnek, hogy „...az országgyűlést az 1848-i V. tc. alapján méltóztassék összehívni”.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ Ilyen nézet Sopronban sem volt ismeretlen. Széchenyi János gróf (1802–1874) az 1860. november 24-én tartott megyei értekezleten „minden alkotmányos lépés” mellett tett hitet s ehhez „...az országgyűlés mielőbbi összehívására eszközül szolgál, hogy a koronás király megértvén a nemzet kívánatát, országgyűlésileg az 1848-ki alkotmányt vissza állíthassa”.⁴⁶⁽⁴⁶⁾

Az 1848: V. törvénycikkekhez, a népképviselési választásokhoz való ragaszkodásban volt konstruktív elem is, bár a szituáció 1860–61 fordulóján meglehetősen ellentmondásos volt. Az októberi diploma direktíváira megfelelő választ adni – legalábbis a Pesti Napló szerint – egyedül egy törvényes országgyűlés illetékes. Ahhoz, hogy ez az országgyűlés törvényes legyen, nem szabad a választásokat „egy oktrojált választójogi provisoriumra alapítani”, azokat csakis a király által szentesített 1848-i törvények alapján lehet megtartani. Ezt, mint láttuk, még a konzervatívok is felismerték, s ez a gondolat az esztergomi értekezleten is teljes

diadalt aratott, meghátrálásra kényszerítve a kormányzatot. Tarthatatlannak tűnt az a gyakorlat, miszerint az uralkodó kedvére válogathat az elődje által szentesített törvényekben, adott esetben az 1847–48-i cikkekben.⁴⁷⁽⁴⁷⁾

Sopron vármegye – válaszolva a helytartótanács 1861. január 2-án kelt levelére – az alábbi határozatot hozta: „Miatán e megye közgyűlése m.é. Dec. 22-én nyíltan és határozottan az 1847/8 törvények mellett nyilatkozott, s ezeket vevék kiindulási pont gyanánt, a nemzet alkotmányos életére a legnagyobb következtetésnek vádjának tenné ki magát a bizottmány, ha azon törvényekben nem gyökerezett legújabb kívánatoknak hódolna” (1861. január 7).⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Összezseng ezzel Sopron városának politikai állásfoglalása is, hisz a képviselők január 3-án úgy nyilatkoztak, hogy „...az 1848. évi törvényeket ismerik el mint kiindulási pontot a nemzet alkotmányos életére”.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Ebből – a szó szoros értelmében 48-ból – a későbbiek során sem a város, sem a megye nem engedett. Már tartott az országgyűlés, amikor Sopron megye bizottsága szükségesnek tartotta ismételtlen leszögezni: „A választmány feladata teljesítésénél a megye alapelve: 1848 vagy semmi” (1861. június 3).⁵⁰⁽⁵⁰⁾

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II. / 2. Az alkotmányos élet ideiglenes helyreállítása

2. Az alkotmányos élet ideiglenes helyreállítása

Az Észak-Itáliában 1859-ben megtépzott tekintélyű birodalom császára az októberi diplomában és a februári pátensben a „kibékülés sugarául” kívánt ²⁰⁹feltűnni az „absolutizmus által sértett nemzet irányában”, ezért állította helyre a vármegyék korábbi határait, helyzete vissza jogaiba az ország alkotmányos intézményeit,⁵¹⁽⁵¹⁾ a magyar nyelv hivatalos használatát minden közigazgatási hatóságnál és a törvényszékeknél.

A mozgástér szemmel látható kiszélesedésével Sopron megyében szintén megélné a politikai élet. Az egykori megyebizottság 1860. november 24-én tartotta – Széchenyi János gróf elnökletével – első értekezletét a megyeházán; december 10-e pedig már az „előleges tanácskozmány” időpontja. A közgyűlés december 20-án 750 tagból álló bizottságot választott, másnap sor került a megyei tisztviselők megválasztására is.⁵²⁽⁵²⁾ Mint láttuk, mind Sopron városa, mind a megye közgyűlése és bizottságai csak egy alapot tudtak elképzelni: 1848-at.

1861. január 16-án fontos császári rendelet jelent meg: az uralkodó azokat a megyei mozgalmakat marasztalta el, amelyek nem a várákoszásnak megfelelően reagáltak a diploma „megbékélési és kiegyenlítési szándékára”. Ferenc József a tiltakozást először az indulatok „elfojtott kitörésének”, a régen nélkülözött „köztevékenység felhevüléseinek” tulajdonította, de néhány törvényhatóságnál azt kellett tapasztalnia, hogy a bizottságok megválasztásakor olyan személyek nevei is elhangzottak, akik a birodalom és az uralkodó „kiengesztelhetetlen ellenei”, akik az ország békéjét összeesküvéssel és „vakmerő lázításokkal” veszélyeztetik. Az októberi diplomában foglaltakhoz ragaszkodva rendeli el: az olyan bizottmányokat, amelyekbe „határainkon kívül tartozkodó hűtlen és felségsértő” egyéneket választanak, érvényteleneknek kell tekinteni; az 1848-as törvények „tettleges folyamatosítására” irányuló kísérleteket el kell tiltani, azokat a legkomolyabb eszközökkel meg kell akadályozni. „Ha az ilyen törekvések miatt az országgyűlés megnyitása halasztást szenvedne, a felelősséget magától eleve elhárítja”.⁵³⁽⁵³⁾

E királyi rendeletet követően elsöprő erővel tört felszínre a megyék tiltakozása. Feliratok sora született a megyegyűléseken (50 megye és két kerület), megannyi kiállítás az 1848-as törvények mellett, tiltakozás a

megbékélés pózában tetszelgő neoabszolutizmus ellen. Annak ellenére történt mindez, hogy Vay Miklós báró (1802–1894) kancellár megkeresésére Scitovszky János hercegprímás (1785–1866) is figyelmeztette a megyéket: ne nehezítsék meg a „továbbfejlesztés nehéz munkáját”. A harci riadót az a megye fújta meg, amelynek örökös főispánja éppen a hercegprímás volt, Esztergom: el kell dönteni, hogy a megyék tudomásul vegyék-e a leiratot, vagy feliratban válaszoljanak rá.⁵⁴⁽⁵⁴⁾ A tiltakozók sorából nem maradhettek ki a Sopron megyeiek sem.

Az 1861. február 4-én tartott megyei közgyűlés egyértelműen leszögezte: új törvényeket a „jövő országgyűlésen” nem szükséges alkotni, mert azok már ²¹⁰megvannak. Elképzelhető ugyan azok felülvizsgálata, esetleg módosítása, addig azonban „...kötelességiünk azon fennálló törvények rendeletéhez ragaszkodni”. Biztosítják a kormányzatot, hogy fegyverük nem az erőszak, hanem „az igazság és a törvény”.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ Ami az uralkodói dorgálást illeti: a megye meg van arról győződve, hogy őfelsége, aki – udvarias fogalmazásban – „alkotmányos úton akarja a nemzet bizalmát és teljes megnyugtatását elérni”, kötelességük teljesítését és az „alkotmányos őszinte szót” nem fogja „túlcsapongásnak” tekinteni.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Az igazsághoz tartozik, hogy Sopron megye bizottságába nem választottak emigránst, politikailag kompromittált személyt. A dorgáló leiratot e törvényhatóság is megkapta, Vay kancellár taktikázásának köszönhetően: ők ugyanis csak azt tudták – védelemképpen – elérni, hogy a leirat valamennyi megyének szóljon, azoknak is, amelyek kevésbé ragadtatták el magukat.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Megoszlott viszont a Sopron megyei közgyűlés tagsága az esztergomiak által feltett kérdésben: a többség a felirat mellett nyilatkozott (mint Széchenyi János gróf, Széchenyi Béla gróf, a csornai prépost, Szalay Pál esperes), mások csak a tudomásul vétel mellett érveltek (például Lukinich Mihály, Viczay Héder gróf, Ostffy István stb.).⁵⁸⁽⁵⁸⁾

A magyarországi megyék határozott állásfoglalása meglepte a bécsi kormányköröket. Schmerling és minisztertársai egyes főispánok elmozdítására, néhány megyebizottság felosztatására is gondoltak; a helytartótanács adandó alkalommal a katonai erő igénybevételeitől sem riadt volna vissza. A minisztertanács két magyar tagja igyekezett a helyzeten szépíteni: Szécsen Antal gróf (1819–1896) szerint a megyék, visszahelyezve régi állásukba, azt a jogot is megkapták, hogy a királyi leiratokra válaszoljanak, azokat bíráló tárgyává tegyék. Vay csak annyit jegyzett meg, ha a főispánokat el akarják mozdítani, azt mindjárt a hercegprímással kezdjék. Mindenesetre ezek a fejlemények az ausztriai közvéleményt Magyarország ellen fordították, az uralkodót intelmének teljes hatástalansága pedig mélyen elkedvetlenítette. Az országgyűlés összehívását azonban már nem érintették, az arra vonatkozó felhívás ugyanis január 7-én kelt.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II. / 3. „Buda városunkba közországgyűlést rendelendőnek... elhatározánk”

3. „Buda városunkba közországgyűlést rendelendőnek... elhatározánk”

Az országgyűlési meghívólevelek szétküldésére 1861. január 9-én utasította az uralkodó a helytartótanácsot (a végrehajtása január 11-én megtörtént). A meghívás február 4-én szerepelt a Sopron megyei közgyűlés napirendjén. A 88. számú határozat tanúsága szerint a megyének (és nemzetnek) a „hosszas és súlyos 12 évi szenvedéseinek közepette” jól esett „azon örvendetes hivatalos értesítést vehetni”, s látni azt, hogy a „felség” az alkotmányos térre lép. De ²¹¹elhervadt a reményük olvasva a helytartótanács intézkedését, miszerint „...szabad törvény alkotási joga, és az alkotmányos életbe átszivárgott eszmék ellenére, az idegen octojorozási vágy veszedelme elharapodzni törekszik”.⁶⁰⁽⁶⁰⁾

Az országgyűlés összehívásának gondolata sajátos módon formálódott a hetek, hónapok múlásával. Ferenc József az októberi diploma kibocsátása során „legfelsőbb kéziratot” intézett Vay Miklós udvari kancellárhoz (1860. október 20.). Ebben utasítja a bárót javaslattételre „az országgyűlés összehívásának időpontja iránt”. Célja az államjogi viszonyok végleges rendezése, a hitlevél kibocsátása és a koronázás megejtése. Miután Magyarországon „...a törvényes fejedelem által országosan összegyűlt törvényes Rendekkel közösen gyakoroltathatik” a törvényhozás, a törvények változtatása, megszüntetése; az országgyűlés illetékessége egyedül „azon tárgyaknak kivételével fog ismét hatályba lépni”, amelyek elintézésére a diploma „illető szabályokat tartalmaz”. Az 1861-re tervezett országgyűlés „formáját és módját” az 1608: III. törvénycikk adja (bár „az azóta későbbi törvények által egyes testületeknek engedményezett követküldési jogot” is hajlandó tekintetbe venni).⁶¹⁽⁶¹⁾ A megkoronázásra vonatkozóan az 1791: III. törvénycikk lehet a mérvadó – legalábbis az uralkodó szerint. Az 1861. február 14-re datálható királyi meghívólevél⁶²⁽⁶²⁾ a különben el nem ismert 1848-as törvénykönyv V. cikkelye alapján rendelte el a népképviselők megválasztását.⁶³⁽⁶³⁾ Az 1861. február 26-i pátens kíséző iratában Ferenc József utasította Vay kancellárt, Kemény és Mazuranić elnököt „az illető országgyűlések által a Birodalmi Tanácsban való képviselet tekintetében” hozzáadó határozatok előkészítésére.⁶⁴⁽⁶⁴⁾

Az a törvénycikk, amelyre az uralkodó hivatkozott, bizonyos veszélyt is rejtegetett – legalábbis az abszolutisztikus kormányzat részére. A Sopron megyei közgyűlés erre igyekezett is rámutatni: a nevezett törvénycikk arról is rendelkezik, hogy az uralkodóváltozás alkalmával a koronázásig terjedő időben „az örökösödő király minden jogai épen tartassanak”, főleg azok, amelyek az ország „nyilvános és alkotmányos közizgatásához” tartoznak.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ Vonatkozik ez az 1848. áprilisi törvénykönyvre is. A soproniak megfogalmazásában: „E város közönsége ismételve kimondván, hogy a törvényes úton hozott s királyi megerősítést nyert 1848-ik törvények mellett mindaddig tántoríthatatlanul megmarad, míg azoknak módosítása törvényesen egybehívott országgyűlés által nem történik”.⁶⁶⁽⁶⁶⁾

²¹²Volt egy szó Ferenc József meghívólevelében, amely felett nem tudtak elsiklani a megyebizottság tagjai. Az érintett mondatrész: az uralkodó összehívja az országgyűlést – többek között – „...királyi hitlevelünknek az országos Rendek és képviselőknek való átadása végett”. Nem sajnálva a fáradságot, a levéltárból elővették az V. Ferdinánd királyt koronázó országgyűlésre szóló meghívót, hogy összehasonlítsák azt a Ferenc Józseffel. Az 1848. december 2-án lemondott uralkodó hitlevelét annak idején az országgyűléssel elfogadtatta, s azt nemcsak átadta. E különbség elleni óvást a megyebizottság ülése „...ragaszkodva V. Ferdinánd királyunknak koronázási diplomájának szerkezetében tett kifejezéshez”, jegyzőkönyvben rögzítette, egyszersmind az ország többi hatóságát is figyelmeztette.⁶⁷⁽⁶⁷⁾

Az 1861-es választásokat megelőző politikai helyzet összefoglalóan így jellemezhető: az uralkodó és kormánya megtiltotta az 1848-as törvényekre hivatkozást, ugyanakkor az egybehívandó országgyűlés feladatául annak megváltoztatását tűzte ki. Amennyiben azonban szükségesnek mutatkozott a törvénycikkek törvényhozás általi megváltoztatása, akkor annak megtörténteig azok érvényben vannak; ha viszont érvénytelennek minősültek, akkor pedig felesleges volt megváltoztatásuk követelése.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ Borzolta a kedélyeket Ugocsa megye kezdeményezése, minek értelmében „az ország jogainak védelmében követendő eljárást követutasításba foglalják”. A nem túl jelentős területű megyében a kiváltságosok túlsúlyával alakított bizottmány alkalmasnak tűnt a polgári intézmények elleni támadásra, a népképviselői országgyűlésnek a megyék függésébe hozására.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ 1848 vívmányait tehát nemcsak az új uralkodó és kormányával szemben kellett megvédeni. Ugocsa példáját mindössze három megye követte, a többség azon a nézeten volt, hogy a követutasítás nem egyeztethető össze az 1848-ban megállapított parlamentáris rendszerrel. A javaslatot elvetők közt találjuk Sopron megyét is. A megyeszékhely – más

törvényhatóságokkal karöltve – Ferenc József meghívólevelére adott válaszában (1861. február 26.) azt is kifogásolja, hogy az országgyűlés Budára, s nem Pestre hívták össze (ezzel tulajdonképpen a tizenkét pont közül a 3. és az 1847–48: IV. tc. 1. §-nak betűjét és szellemét sértették meg); hogy az úgynevezett „kapcsolt részek” nem kaptak meghívót (Erdélyről, Horvátországról és Szlavóniáról, a Fiumei Kerületről és a határőrvidékről lévén szó). Sopront megelőzve a megyebizottság február 4-én – más törvényhatóságokkal összehangoltan – mindezek ellen már protestált.⁷⁰⁽⁷⁰⁾



2133. Az 1861-es választások egyik hirdetménye Sopronból

A Sopron megyei közgyűlés február 4-én hozott határozatának van egy olyan kitétele, amely több, mint figyelemre méltó. „A bizottmány – szól a határozat – a magyar szent korona birodalmához tartozó bármely nyelvet 214beszélő nemzetiségeket testvéreknek és véreiknek nemcsak tekinti, hanem voltaképpen azoknak tartja, kikkel minden törvényes szabadságot minden alkalommal ugyan azon mértékben megosztani kész”. Az egyik legsürgősebb teendőnek tekintik, hogy az összeülő országgyűlésen „...külön nemzetiségeket kölcsönös méltányosságú törvények által kiengesztelőleg örök időkre kielégíttessenek”.⁷¹⁽⁷¹⁾ A nemzetiségek megbékítése nemcsak belpolitikai kérdésnek számított, az sem lehetett közömbös számukra, hogy az udvar által elgondolt Reichsratban miképp alakul a magyarok helyzete. Ha az országgyűlést Magyarországon nem hívják össze, a hatalom rögtön a közvetlen választásokhoz fog folyamodni, s akkor „...a horvátok, románok, szerbek és szászok bizonyosan fognak a reichsrathba választani”. Ezt lehetne elhárítani az országgyűlés egybehívásával.⁷²⁽⁷²⁾

Ilyen és ehhez hasonló politikai csatározások közepette alakultak meg a választások lebonyolítására hivatott bizottságok. A Döry Ádám másodalispán által vezetett megyei „központi választmány” 67 tagú volt;⁷³⁽⁷³⁾ Sopronban először Boor Gyula Ágoston, február 26-án viszont Lunkányi Károly kapott megbízást a „követválasztást előkészítő elnöki” tisztre.⁷⁴⁽⁷⁴⁾ Megkezdődhetett az összeírás – az 1848: V. törvénycikk jegyében –, megkezdődhetett a választási küzdelem. Politikai pártok ekkor még nem voltak; a

határozati és felirati párt szerinti megkülönböztetés csupán később alakult ki; a választási jelszó kétségtelenül „1848” volt, a taktika pedig az októberi diploma és a februári pátens egyértelmű elvetése.⁷⁵⁽⁷⁵⁾ A közvetlen választások elhárítása céljából⁷⁶⁽⁷⁶⁾ a megye április 4-én határozatba foglalta, miszerint „...nem csak azok kik elmennének képviselőül a birodalmi tanácsba, hanem azok is kik őket küldik, tekinthessenek haza áruóknak”.⁷⁷⁽⁷⁷⁾

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II. / 4. Az 1861. évi összeírások

4. Az 1861. évi összeírások

A választópolgárok összeírása az 1848: V. törvénycikk rendelkezései alapján, a tizenhárom év előttire támaszkodva kezdődött meg 1861 februárjában. Sopron vármegyét a neoabszolutizmus korában területi csonkítás nem érte, csupán egyetlen kérdésben, Léka (Lockenhaus) várának hovatartozása ügyében volt némi vitája a szomszédos Vas vármegyével.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ A községek mennyisége maradt 232, a választókerületek beosztása is pontosan megfelelt az 1848. évinek.

A választások iránt érdeklődők száma viszont csökkent: amíg 1848-ban a megyében és a megyeszékhelyen 16 924 választásra jogosultat írtak össze, 1861-ben **215** csupán 15 189 fő szerepel a jegyzékeken, ami 10,25%-os fogyatkozást jelent.⁷⁹⁽⁷⁹⁾ Sopronban 668 fővel kevesebben kerültek a listákra, ez 39,5%-os apadás. A jelenség minden választói kategóriánál megfigyelhető: a régi jog szerint választóknál 3,9%; a földműveseknél, háztulajdonosoknál 1,1%; az iparral, üzleti tevékenységgel foglalkozóknál 2,3%; a legszembetűnőbb az értelmiségiek távolmaradása: itt 14% a különbség.

A régi jog szerint választók (volt nemesek, patrícusok) minden választókerületben megfogyatkoztak. Ez egyébként a feudális társadalmi rend letűnésének kísérőjelensége, ugyanakkor bizonyos – talán természetes – eltolódás is más foglalkozások, kategóriák irányába. Sopronban 1848-ban 422-en választhattak „öröklött” joguk szerint, 1861-ben már csak 35-en; ezzel szemben földjük nagysága, háztulajdonos volta jogán 1848-ban 495, 1861-ben 526-an. Hasonló elmozdulás figyelhető meg a lövői és a kapuvári kerületben (itt jegyzendő meg, hogy az e kerületekben ismert nemes községek jogállása 1848-ban ugyan azonos lett a volt jobbágyfalvakéval, különállásukat viszont 1871-ig megőrizték.)⁸⁰⁽⁸⁰⁾ A nagymartoni kerületből eltűnt az egyetlen régi jog szerint szavazó, így az a ritka eset állt elő, hogy a mintegy 30 ezer lelket számláló körzetben megszűnt egy választói-társadalmi kategória.

Nagyobb arányú differenciálódás figyelhető meg, nem éppen pozitív értelemben, a módosabb, a legalább egy telken gazdálkodó parasztság körében. Az 1848-as 5,3%-os arány (10 904 parasztgazdaságból 574) 1861-re 3,6%-ra apadt (az összeírt 10 751 gazdaságból már csak 392). A folyamat leginkább a kismartoni, a sopronnyéki és a lövői kerületben figyelhető meg (a példa kedvéért: a kismartoni választókörzetben 1848-ban még 66 egésztelkes parasztot találtak, 1861-ben mindössze hatot). E folyamatban – minden valószínűség szerint – a föld, a volt jobbágytelek szabad forgalmának engedélyezése is indukáló szerepet játszhatott.

A számszerű csökkenés a polgári foglalkozást (ipar, üzlet) űzők kategóriáját is elérte: az 1848-as 2230-hoz képest 1861-ben 1718-at írtak össze. Amíg az előző szám akkor a választópolgárok 13,18%-ával ért fel, az utóbbi (1861-ben) már csak 11,3%-ával. A legalább egy segédet foglalkoztató kézművesek, iparosok aránya 1861-re, tehát 13 év alatt a megyében 81,3%-ra, Sopron városában 63,1%-ra csökkent. A tehetősebb iparost nélkülöző legtöbb falu a lövői kerületben volt (15), ezt követi a sopronnyéki (10). Kettő

mutatható ki a kapuvári, három a csornai választókerületben. (Megjegyzés: Sopron vármegye 1386 polgári foglalkozású lakosa közül 916 tekinthető valóságos kézművesnek, a többi legalább 100 forint jövedelmet felmutató, egyéb foglalkozású üzletember.)

Sopron megye iparosainak foglalkozási struktúrájában lényeges változás a további 13 év alatt nem történt: 1848-hoz viszonyítva a csizmadiák helyét a 216kovácsok foglalták el (127 fő), míg amazok a harmadik helyre szorultak vissza (95). Második helyen a molnárok állnak (102); további sorrend: szabó (83), takács (64) és asztalos (59). Tehát a tradicionális kézműves mesterségek. A modernebb, az érlelődő kapitalista termelés felé mutató társadalmi erőket – megítélésünk szerint – nem itt kell keresnünk, hanem azok között, akik a kimutatás szerint egyéb jövedelmük révén kerültek e kategóriába (470 fő). Sopron városának e szempontú képlete sem sokat változott 1848 óta: változatlanul a legtöbb iparos és üzletember a III. és IV. kerületben élt, az összeírtak 60%-a (a IV. kerületben 43,5%).

Gondban vagyunk, amikor a negyedik, az értelmiség kategóriáját vizsgáljuk. A fogyatkozás legnagyobb mértéke éppen ebben a kategóriában vehető észre: a 13 év alatt 13% (Sopronban 47,39%; a megyében 5%). Feltételezzük azonban, hogy a megyeszékhely esetében – a már említett érdektelenség mellett – összeírási probléma is közrejátszhatott e szám adatok illetően alakulásában. A megye többi kerületében számottevő módon nem változtak a számok, ami a falusi intelligencia viszonylagos stabilitásával (vagy ha úgy tetszik, egységességével) is magyarázható; ugyanakkor ez a réteg (tanító, lelkész, jegyző) igényt tartott a politikai életbe való beleszólás jogára.

Az értelmiségiek számában 1848 és 1861 között a csornai, a lövői, a kapuvári, a nagymartoni és a kismartoni kerületben növekedés figyelhető meg, csupán a nyéki kerületben esett vissza 101-ről 89-re. Sopronban továbbra is a belvárosban (IV. kerület) élt a legtöbb szellemi (vagy annak minősített) foglalkozású személy, s legkevésbé a Bécsi és a Szent Mihály-kapu környékén (II. kerület).

Ha a szám adatok mögött az egyes típusok szóródását vizsgáljuk (a legalább 5 főt meghaladó foglalkozásúakról van szó), az alábbi sorrendet kapjuk (zárójelben tesszük az 1848-as „helyezésüket”): Sopron megyében első helyen a tanítók álltak 195 fővel (2.), bár még így sem jutott minden falura legalább egy iskolamester. Őket követik az egyházi személyek (lelkész, segédlelkészek, szerzetesek) 159 fővel (1.); harmadik helyre kerültek az orvosok, sebészek (4.); negyedikre az ügyvédek (5.), s csak ezután jönnek a jegyzők (1848-ban 103 fővel a 3., 1861-ben csupán 14 fővel az 5.), ám ez a kategória nem egyértelmű, sokszor egybekapcsolódik a tanító személyében azzal a foglalkozással. Kerületenként 1848-ban csupán 1-1 gyógyszerész ténykedett, 1861-re számuk emelkedett; nem egyértelmű a mérnökök csoportja: e valóban korszerű foglalkozást űzők száma 1848-ban 5 (a csornai és a nyéki kerületben egy sem), 1861-ben még csak 6 (jóllehet már három olyan kerület van, ahol egy sincs). Visszaszorultak viszont az olyan foglalkozási ágak, mint az ispán, a számtartó. Úgy tűnik, mégiscsak változtak az idők.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II. / 5. A választások

2175. A választások

A képviselői választások technikai lebonyolításának – akárcsak 1848-ban – két változatát ismerjük: a képviselővé nyilvánítást és a szavazást. A megyeszékhelyen, Sopronban 1861. január 31-én alakult meg a választás technikai megszervezésére hivatott bizottság Boór Gyula Ágoston elnökletével.⁸¹⁽⁸¹⁾ Mint láttuk, irányításukkal és közreműködésükkel megtörtént az összeírás (1848-tól eltérően német nyelven). A

választás maga március 21-én zajlott le. A katolikus elemi iskolában tartott gyűlés elnöke, Lunkányi Károly előjáróban a képviselővel szembeni kívánalmakat vázolta: „...e város részéről oly férfiú választassék követül, ki kiolthatatlan haza szeretettül ihletve, az ország törvényeihez hű és tántoríthatlan ragaszkodástól vezéreltetve, s önzéstelen és rendíthetlen szilárd jellemmel birván Sopron városát hazánk közügyei körüli tanácskozásokban illően és méltóan képviselendi” [82\(82\)](#)

Kézenfekvőnek látszott, hogy 1861-ben ugyanaz a személy képviseli a várost az országgyűlésen, mint 1848-ban: Martini Frigyes (az ilyen gesztusnak sok helyütt politikai célzata is volt). Az egykori főbíró, képviselő élt még 1861-ben, csakhogy magas korára és betegségére hivatkozva januárban a főbírói tisztséget is elhárította magától, [83\(83\)](#) következésképp a képviselőválasztásnál sem jött számításba. Lunkányi felszólítására az egybegyűltek Ihász Rudolf (1817–1886) városi főjegyzőt ajánlották, s mivel ellenjelöltet senki sem állított, közfelkiáltással meg is választották képviselőnek Politikai nézetei – a jegyzőkönyv tanúsága szerint: hazánk iránti szeretet, a törvényekhez való tántoríthatatlan ragaszkodás, „...mely irányban neki jelesen az 1848-ki törvények szolgálnak kiindulási pontjául” [84\(84\)](#)

Ellenjelölt nélkül, vagyis közfelkiáltással folyt le a választás a kismartoni, a sopronnyéki és a lövői kerületben. A képviselők hasonló sorrendben: Ürményi Miksa röjtöki földesúr; Széchenyi Béla gróf (1837–1918), titkos tanácsos, Széchenyi István fia; Thalabér Lajos völcséji köznemes, 48-as főhadnagy, ügyvéd, a Répce-melléki járás főbírója. Két jelöltet állítottak a kapuvári és a csornai kerületben. Az előbbiben Lukinich Mihály (1812–1872) nyert 1424 szavazattal Fiebe József ellenében (272); az utóbbiban Döry Ádám másodalispán 1890 szavazattal Simon Vincével szemben. (260). [85\(85\)](#)

A Sopron megyei és városi tisztviselők 1861-ben sem feledkeztek meg 1848 hőseiről, mártírjairól. Februárban elsőik között neveztek el közterületet az elhunyt Széchenyi Istvánról („...a Széchenyi család helybeni kastélya előtti tér”; [218](#)márciusban a nevezett területen egy Széchenyi-szobor felállítását határozták el), [86\(86\)](#) áprilisban örömmel üdvözölték a politikai életbe visszatért Teleki Lászlót. [87\(87\)](#) Párját ritkítja a nagymartoni kerület gesztusa, ahol eredetileg három jelölt szállt harcba: Széchenyi Dénes gróf (1828–1892) szolgabíró, Tomsich Bertalan, a soproni felső járás szolgabírája és Szigethy József. A választókerület azonban egy jelöltet sem fogadott el addig, amíg nem győződött meg arról, hogy „...néhai gróf Batthyány Lajos miniszterelnöknek fia, a követségre még nem éretkorú” [88\(88\)](#) Batthyány Elemér gróf (1846–1932) akkor csak 15 éves volt, képviselőségre nem jelöltethették, így Széchenyi Dénes –Tomsich és Szigethy visszaléptével – jutott a mandátumhoz.

Sopron vármegye 1861. április 4-én tartott bizottsági ülésén Nicky Sándor alispán hivatalosan jelentette be, hogy a tisztviselők közül Döry Ádám másodalispánt, Lukinich Mihály főjegyzőt, Ihász Rudolf aljegyzőt és Széchenyi Dénes gróf szolgabírót képviselőnek választották, megyei állásukról ezennel lemondanak. Az új tisztviselők megválasztásánál a megye ragaszkodott az 1848: XVII. törvénycikkhez. [89\(89\)](#) Sopron megye, miután Ugocsa javaslatának ellenzői közé tartozott, természetesen utasítás nélkül küldte képviselőit a törvényhozó testületbe. De hogy a szellemi kapocs, az összeköttetés megmaradjon, „...távollétük ideje alatt elő forduló minden közjogi kérdésekben történt megyei határozat leendő közlése képviselőurakkal indítványoztatott” [90\(90\)](#)

Néhány megyében (a nem távoli Zalában is) felvetődött egy olyan ötlet, hogy politikai-jogi gyakorlatként, tapasztalat szerzése céljából, küldjenek fiatal jurátusokat az országgyűlésre. Az 1861. április 4-én kibocsátott felhívásra május 15-ig 12 fiatal jelentkezett, közülük Takács Dénes, Guzmits Lajos, Lampert József, Marton Kálmán, Szilvássy László, Füzy Vince és Kiss Kálmán „jogvégett” kapott a megyétől kiküldetési megbízást. [91\(91\)](#) Az „országgyűlési ifjak” megfigyeléseikről, tapasztalataikról rendre és

tisztességesen beszámoltak; ezek azonban kizárólag országos ügyekre vonatkoztak, így jelen dolgozatban nem tartjuk indokoltnak tárgyalásukat. [92\(92\)](#)

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Varsányi Péter István: Sopron vármegye és Sopron két választás tükrében (1848–1861) / II. / Utószó:

Utószó:

Tanulmányrészletnek minősítettük dolgozatunkat. A kép teljességéhez ugyanis még további kutatások, a viszonyítási lehetőségek bővítése kívánkozik. Hasznos lenne elhelyezni Sopron megyét a régióban (Dunántúl, vagy annak nyugati része), majd az országos képben. Nehezíti dolgunkat az, hogy nem minden megye levéltára őrizte meg az országgyűlési választások dokumentumait a soproniakhoz hasonlóan. Tanulságos megoldás lehetne, hogyha – nagyságában [219a](#) sopronihoz mérhető – alföldi, felvidéki vagy délvidéki megyével hasonlítanánk össze az itt tapasztaltakat. A kibontakozó képnek az új megvilágításban újabb és újabb oldala mutatkozna meg. Külön fejezet anyagát képezheti a soproni és Sopron megyei képviselők országgyűlési szereplése 1848–49-ben, illetve 1861-ben. Miképp járultak hozzá 1848 – minőségi változást jelentő – törvényhozásához; mit őriztek meg 1861-ben a követendő példaként szereplő 48-ból?

SOPRON VÁRMEGYE, 1861
(összesítő)

Szám	Választókerület	választók száma	régi jog	föld, ház	ipar, üzlet	értelmiségi	községek száma
1.	kismartoni	1735	25	1482	135	93	25
2.	nagymartoni	2245	–	1947	214	84	32
3.	sopronnyéki	2678	20	2348	221	89	46
4.	lövői	2413	516	1610	213	74	59
5.	kapuvári	2287	107	1933	178	69	33
6.	csornai	2807	857	1431	425	94	37
7.	soproni	1024	35	526	332	131	
Összesen:		15 189	1560	11 277	1718	634	
Százalék:		100	10,3	74,2	11,3	4,2	

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Katona Imre: A reformáció, az ellenreformáció Csapodon és környékén

[220](#) **Katona Imre: A reformáció, az ellenreformáció Csapodon és környékén**

1. A reformáció történetét Payr Sándor dolgozta fel A dunántúli evang. egyházkerület története c. művében. Ebben Payrnek csak akkor sikerül a reformáció jelenlétét kimutatnia, amikor a prédikátorok már többször változtak, cserélődtek. Ritka volt az olyan személy, aki még a reformáció megjelenésekor telepedett le.

Ilymódon Payr nem a reformáció kezdetét ragadta meg, hanem a folytatást, sőt, a kifejtését. A kezdet ugyanakkor homályban marad nála. Ki volt vidékünkön a reformáció terjesztője, szálláscsinálója, Payr könyvéből nem derül ki, hiszen az első lépéseket nem az 1590-es évekre kell tennünk, hanem évtizedekkel korábbra. Mohl Adolf¹⁽⁹³⁾ Sylvester Jánosban véli felismerni a reformáció elterjesztőjét, mondván, hogy Sylvester János nemcsak bizalmasa volt a Nádasdyaknak, hanem egyúttal a szomszédos Gógánfa földesura is. Emellett működött mint rektor, tanár, prédikátor, majd író és könyvnyomtató, amint azt a reformáció érdeke éppen megkívánta.²⁽⁹⁴⁾ Csapodnak ugyan nincsen közvetlen kapcsolata Gógánfával és nincs is hozzá olyan közel, mint Lövőhöz, mégis tudunk arról, hogy Sylvester János (1549-ben) személyesen is megfordult Csapodon, a Nádasdyak ottani kastélyában.³⁽⁹⁵⁾ A látogatás ideje már önmagában kizárja, hogy falvaink áttérésénél Sylvesternek komoly szerepet tulajdonítsunk. A térítómunkánál csak olyan valaki működhetett közre, akinek – mint a Nádasdyakhoz közelállónak – prédikatori tevékenysége időben nem az 1550-es, hanem az 1570-es, 80-as évekre esik. Arra, hogy nem az 1590-es, nem az 1540-es, 50-es években találkozhatunk vidékünkön a reformáció első nyomaival, hanem egy-két korábbi példától eltekintve, az 1570-es, 80-as években számtalan adatot találhatunk összeírásokban, és az adójegyzékek megyei köteteiben.⁴⁽⁹⁶⁾ Ezek hasznosítását Payr ugyan már elkezdte, de sajnálatos, hogy az 1595-ös taksajegyzéknél nem lapozott előre, így nem láthatta azt, amit ma már valamennyien tudunk, hogy ti. a reformáció már az 1570-es években erőteljesen jelen van a megyében, sőt néhány helyen, mint például Csepregen, Fertőszentmiklóson, Lövön, Egyházafalun, Lózson, Horpácson, Kövesden, Peresztegen, Nagycenken, Keresztúrott (Deutschkreutz, Bgld.) és Ivánban már 1563-ban „concionator”-ról – tehát evangélikus papról – beszélnek adójegyzékeink.⁵⁽⁹⁷⁾ Ez az adat azért meglepő, mert Csepreg tudós történetírója, Farkas Sándor is csak 1560-tól konstatálja a reformáció jelenlétét a [221](#)mezővárosban.⁶⁽⁹⁸⁾ 1575-ben az említett falvakon, illetve mezővárosokon kívül már Hidegségen is concionator látja el a lakosság lelki gondozását, nem plébános.⁷⁽⁹⁹⁾

Az 1580-as, 90-es évek elején már szinte az egész megyében a reformáció uralkodik.⁸⁽¹⁰⁰⁾ Az urbáriumokból hiányzik a „papház”, a plébániaház, a pap vagy plébániaföldek, rétek kifejezés, e helyett prédikátorházzal és hasonló kifejezésekkel találkozhatunk. Van falu melyben még nincs papja a reformációnak, mint például 1584-ben Kecőlnék, ezért elhagyatottan áll a papház, vagy van ahol pap híján a lakosság „éli”, az egyház földjeit, mint Baboton, de van ahol már ekkor a prédikátornak adják a köblöt, mint a szilieik. A megye számos falujában már a 70-es években lezajlik a vallásváltozás, mint ez az 1574. évi adójegyzékből kitűnik. 1588-ban tovább nő azoknak a falvaknak a száma, ahol már működik a reformáció intézményrendszere és nemcsak háza van a concionator-nak, hanem jobbágyai vagy zsellérei is,⁹⁽¹⁰¹⁾ sőt a paptól rászállt a stóla is. Lózson csak stólája, de Peresztegen már nemcsak háza van, hanem 3 zsellér is. Horpácson 5, Szilben pedig 2 zsellér szolgál körülötte,¹⁰⁽¹⁰²⁾ Csepregen malom fedezi szükségleteit.¹¹⁽¹⁰³⁾ Legtöbb helyen azonban csak háza, esetleg stólája van, mint a szomszédos Fertőszentmiklóson, Széplakon stb. 1588-ban már elterjedt a megyében a reformáció, mégis vannak olyan falvak, nem is kis számmal, ahol változatlanul szilárdak a katolicizmus pozíciói,¹²⁽¹⁰⁴⁾ mint például a püspöki vagy a rendi tulajdonban levő falvakban. Így például Himodon még 1588-ban is áll a plébániaház a hozzá tartozó 4 zsellérral.¹³⁽¹⁰⁵⁾ Hogy éppen hol alakult ki előbb és hol később, az több körülménytől függött. Az új hit elterjesztésében több neves hithirdető játszott közre, de hogy ez éppen Sylvester lett volna – legalább is vidékünkön – alig valószínű. Egészen biztos viszont, hogy a sárvári prédikátorok későbbi nemzedékéből lehetett valaki.

2. A véletlen két nevet produkált a közelmúltban. Egyikre az adóösszeírások oldalain bukkantunk, a másikat a kapuvári uradalom 1584. évi összeírásai között [222](#)találtuk. Kezdjük az 1588. évi dicajegyzék Ivánra vonatkozó adataival.¹⁴⁽¹⁰⁶⁾ Ebben Sibolti Demeter névvel találkozhatunk, aki a reformációnak

legalább olyan kiemelkedő alakja volt az 1570-es, 80-as években, mint amilyen Sylvester volt két-három évtizeddel korábban. Nevét mint a kis Nádasdy Ferenc nevelője alapozta meg az 50-es években, korábban pedig Csepregen volt tanító. Beythe István mint a szigorú lutheranizmus képviselőjéről szól róla. 1570 körül Szencre hívják lelkésznek, ahol Molnár Albertnek volt a keresztaja. Később Nagyszombaton és Sempstén (1575) lelkészkedik. 1582 után pedig Győrbe hívták Bornemissza Péter halála után (1585), ahol a még szét nem vált protestánsok püspöküknek választották.¹⁵⁽¹⁰⁷⁾ 1586-ban is mint itteni lelkész szerepel, de hogy itt is halt volna meg 1589. febr. 17-én, nem valószínű, mert mint említett adatainkból kitűnik, püspöki stallumát letéve, a szomszédos Ivánba húzódik vissza, addigi szolgálataiért a földesúrtól kapott házába. Házát annak a Polyáni Gáspárnak a kúriája után említik, akinek ugyanekkor Csapodon is volt kúriája, mint ahogy a Zambó családnak is.¹⁶⁽¹⁰⁸⁾

Sibolti Demeteren kívül környékünk egy másik protestáns hithirdetőjének neve is felbukkant egykori forrásainkban. Fertőszentmiklós 1584. évi urbáriumában három olyan megjegyzés is található, mely a reformációnak itt uralomra jutó korszakára, vagyis a 70-es, 80-as évekre utal. Az egyik megjegyzés Hranko Mihály zsellér neve után áll. „Sárváry Predicatorné byrya”. A másik megjegyzést Farkas János neve után olvashatjuk: „Ennek a’ puztayath az Sarwary Predicatorné byria wram W.N. rendellesebul”. Még ennél is beszédesebbek az alábbi sorok: „Zichy István udwarhel puztaya. Ennek eg’ darab helen Oskola haz wagon De földeth rethet Henyessy Gergel’ byria Vram w N. rendelesebul. Az ház helth penigh es el puztult kerteth byria Sarwary Predicator Superintendens Wram, Wram W N. adománábul, hog’ hazath epitsen rayta”.¹⁷⁽¹⁰⁹⁾ Nem kétséges, hogy az említett szuperintendens alatt Szegedi Máté, Sárvár első ismert evangélikus lelkésze értendő, aki 1545-ben még Wittenbergben van mint diák, a csak 1550. március 9-én mint kálmáncsai lelkész ajánlotta fel szolgálatát Nádasdynak. Mint sárvári lelkésznek, Nádasdy bizalmasának, a kis Nádasdy Ferenc egyik nevelőjének pályafutása meredeken ível felfelé. 1576-ban a dunántúli evangélikus egyházkerület első püspökévé emelik, s mint ilyen halt meg Sárvárott több mint 30 éves prédikátorsága és majdnem tíz éves püspöksége után,²²³ 1585. július 12-én.¹⁸⁽¹¹⁰⁾ Bár mint idézett adatainkból kiderül, Szegedi Mátét azzal a szándékkal juttatta a földesúr adományhoz Fertőszentmiklóson, hogy lakóhelyét is mielőbb tegye át Sárvárról Fertőszentmiklósrá s ide felesége is kövesse őt. Úgy látszik azonban, hogy 1585-ben bekövetkezett halála meggátolhatta ebben, mert nem Fertőszentmiklóson, hanem Sárvárott halt meg és itt temették el püspöknek kijáró ceremóniával. Felesége és leánya viszont felépíti a házat és Sárvárról Fertőszentmiklósrá költöznek át, és itt két zsellértelken gazdálkodnak. Itt esett meg a kövesdi lelkész, Benkóczy Mihály és köztük az a botrány, melyet Beythe András, a püspök fia röppentett fel „Encomion Ubiquisticum” című, Németújvárott, 1597-ben megjelent latin nyelvű verseiben.¹⁹⁽¹¹¹⁾ Beythe szerint Benkóczynak a két nővel viszonya volt. Később ugyan Beythe megpróbálta kijelentéseit mérsékelni, de Pázmány mégis a „bak büzü füzfa verseket” használta fel a protestáns lelkészek kompromittálására. Még ha 1585 után történt is e fertőszentmiklósi átköltözés, Szegedi Máté szerepét alig kicsinyítheti a protestantizmusnak környékünkön való terjesztésében. Csapodon sem 1595-ben tűnik fel a reformáció – mint ezt Payr állította²⁰⁽¹¹²⁾ hanem több mint tíz évvel korábbi, az 1584. évi urbáriumban már protestáns intézményről olvashatunk. E szerint az egészhelyes Nagy Tamás telkét és házát adta a földesúr a faluban letelepedett prédikátornak.²¹⁽¹¹³⁾ Az adományozást az 1584. évi urbárium már mint megtörténtet említi. Nagy Tamás háza az alszeren állt, a mai plébániával szemben. Ez a ház még 1639-ben is mint „Predicatorság háza” szerepel,²²⁽¹¹⁴⁾ melynek keleti szomszédja a Balassa Antal helyén lakó Kis Ferenc, a nyugati pedig Kálmány Tamás. A házban ugyan már nem a prédikátor lakik, hanem Kálmány Márton erdőőr fia, Kálmány Márton. A prédikátor az 1608 és 1631 közt elhunyt Trucecz Markó házába költözött át, mely a mai plébánia helyén állt, Pribék Márton háza mellett. Trucecz Markó – mint nevéből kitűnik – délszláv vidékről költözhetett a földesúr bizalmából a színmagyar Csapodra. Az 1584. évi urbárium adatfelvételekor még a falu bírója volt, de az urbárium kiadásakor már nem ő a bíró, hanem Varga Máté.

Mesterségére nézve ács volt, s mint ilyen 1589-ben a Nádasdyak sárvári várának újjáépítésén dolgozott több társával együtt. Írástudó lehetett, mert egy 1589-ben Nádasdy Ferenchez írott levele fennmaradt.²³⁽¹¹⁵⁾ Ebből tudjuk, hogy végig Csapodon lakott, nyilván régi, a földesúrtól kapott telkén. A plébániaházat kapta-e földesurától vagy csak közönséges jobbágyházat, nem tudjuk. Abból, hogy ez állt legközelebb a templomhoz és később a katolicizmus visszaállításával ez lett a plébániaház, arra gondolhatnánk, hogy az egykori plébániaházat kapta Tupecz Markó a földesúrtól. Az a körülmény viszont, hogy az egyházföldek nem mentek ²²⁴jobbágytelkekké átalakulva Tupecz használatába, hanem továbbra is egyházföldek és rétek maradtak, amellet bizonyít, hogy nem Tupecz Markó háza volt a plébániaház, hanem egy ettől független a templomhoz közel álló épület.

3. 1584-ben még ideiglenesség uralkodik a prédikátorság körül. Földjei kiszakítatlanul vannak a közönsben s így „mennyi legyen nem tudják, megmondany”. Ezzel szemben az egyhágréteket, melyek nagysága kitesz „husz kaszállót”, már kiszakították a közösből s ezt „az mostany Predicator birja”. 13 év múlva, 1597-ben már a szántók sincsenek a közönsben, de a prédikátornak meg kell elégednie a házhoz tartozó jobbágytelki szántókkal és rétekekkel, mert mint az urbáriumban olvashatjuk, az egyházhhoz tartozó „minden földet és rétet az Velal Birja”. 1639-ben is csak rét – mintegy 4 kaszaalja – van a prédikátor kezén, a többi a jobbágyághoz vándorolt át. Mindent összevetve úgy tűnik, hogy a reformáció 1570–80 között jelent meg és terjedt el Csapodon és egyáltalán a Nádasdyak falvainak többségében, következésképp, a plébánosnak jóval az evangélikus lelkész letelepedése előtt távoznia kellett a faluból. Megüresedett házát egy közben letelepedő jobbágy, Tupecz Márton kapta meg a földesúrtól. Viszont évek múlva, mikor a falu evangélikus lelkészt kapott, a plébánia visszavevése már nem ment, ezért Nagy Tamásnak az akkor éppen megüresedő házát alakíttatta át a földesúr prédikátorházzá. Két prédikátoruk is ismert az első évekből. 1593-ban „Predicatorok mostan Myklos predicator. Vagon az Predicatornak az házak rendyben eg ház hel,kyben lakik az hel feldewel es Rethwel byria ez helben wagon zünthe anni igassaga mynth egeb hazakon...”²⁴⁽¹¹⁶⁾

4. Ezzel szemben a vitnyédiek – sajátos életmódjukból adódóan – nem tartottak állandó prédikátort, hanem „az Csapody Predicator iar hozzayok...” Templommal, illetve kápolnával rendelkeznek, de állandó prédikátort tartaniuk nem kifizetődő, mert a lakosság a halász életmód következtében nem tartózkodik állandóan a faluban. Az egyházhhoz tartozó „egy darab halaz wyz” sem biztosított akkora jövedelmet, hogy a falu külön prédikátort tarthatott volna. Ezért a vásár- és ünnepnap i stentiszteleteket bizonyos Miklós nevű csapodi prédikátor látta el, de nem a plébániához tartozó halászvíz ellenében, hanem a községgel kötött külön szerződés alapján, melynek értelmében évente a község 10 forintot fizetett a prédikátornak. A plébániához tartozó halászvíz a falu egyik halász használta felesbérletként.²⁵⁽¹¹⁷⁾ Élesen megvilágítja a halászfalu szociális helyzetét, hogy míg a jobbágyfalvakban – mint például Csapodon – a prédikátorok egy teleknyi szántó és rétingatlannal is megelepszik, addig Vitnyéden, a jellegzetes halászfaluban, a halászvízből álló jobbágytelekért még vásár- és ünnepnap i stentiszteletet is vonakodik ellátni. Ki volt ez a prédikátor, az első volt-e, vagy már a többedik, nem tudjuk, az azonban biztos, hogy Miklós prédikátor rövid ideig lehetett Csapodon, mert 1596 és 1597-ben már nem őt említik az adólajstromban, hanem ²²⁵egy Johannes nevűt.²⁶⁽¹¹⁸⁾ Az első teljes névvel ismert csapodi prédikátor neve 1600-ból maradt fenn egy nemesi taxajegyzékben. 11 csapodi taxás közül 10 neve, mint sármelléki nemesé, már ismert az 1587., az 1587. évi összeírásokból és az 1595., valamint az 1608. évi urbáriumokból. Egy név, bizonyos *Urbanus Lorant*, azaz Lóránt Orbán, új, mely sem addig, sem ezután nem szerepel a falu taxás jegyzékén. Ő a falu új concionatora, magyarul prédikátora, aki évi 1 forintnyi taxájával nem a legszerényebb, de nem is a legmagasabb összeget fizeti. A legmagasabb taxát, 3 forintot Kálmán Gergely fizeti, a legkevesebbet, 25 dénárt viszont Balassa Péter. Lóránt Orbánról semmit sem tud a reformáció megjelenésével és elterjedésével foglalkozó irodalom. Csak Payr egyik könyvében²⁷⁽¹¹⁹⁾ szerepel egy Lóránd Gáspár nevű

nemeskért nemesember, aki többemagával, mint tanú szerepel Kis Bertalan 1633. évi egyházlátogatásakor. E Lórántok egyikéről van-e itt szó, vagy másról, nem tudjuk.

Az 1600-as években Kőszegi Lőrinc volt a csapodi prédikátor, aki 1628-ban már mint farádi lelkész szerepel a csepregi zsinaton. Csapodot ez a tanító képviselte.

1603-ban Klaszenkovics és Tétényi esperesek tartottak Csapodon egyházlátogatást. 1630–31-ben Nardai Miklós a falu prédikátora, akit Podriánics Máté, majd 1634-ben Újkéri Miklós követett a prédikatori székben. Újkéri Miklós sem volt sokáig Csapodon prédikátor, mert még ez évben meghalt. 1641-ben Szemenyei Benedeket avatják csapodi lelkésszé, 1651 óta pedig Balika Benedek a falu prédikátora.²⁸⁽¹²⁰⁾

Közülük talán Nardai a legismertebb. Nemcsak úgy, mint akitől 1630-ban Nádasdy Pál is kölcsönvett 100 tallért és 20 aranyat,²⁹⁽¹²¹⁾ hanem úgy is, mint akinek „tudománya és abban való eljárása felől” szép dicséretet tett hallgatósága Csapodon; míg ő panaszkodott rájuk „mind Isten ígéjének s mind pedig szent sacramentumoknak resten való hallgatások és élések” miatt.

5. Nardai alatt ment végbe a csapodi evangélikus egyház látogatása 1631-ben, ami érdekesen bevilágít a falu korabeli viszonyaiba. A templom a vértanú Margitnak dedikált, patrónusa nem Nádasdy Pál volt, a földesúr, hanem nemes Szalay János. A falu bírása Kálmán (!) Tamás, az esküdtek pedig Horváth Miklós, Kis Ferenc, Elek Péter, Negy Márton, Bogárdy Péter és Nagy Mátyás voltak. Az iskola csak ekkor tájt épült azon a telken, melyet a prédikátorház és a templom, illetve a temető fogott össze. „Itt a prédikatori ház hely szám szerben vagyon és földje annyi, mint egy helyhez. Szomszédja egy felől a templom, egy kis szabad föld lévén mellette, iskola házat kezdettek építeni rajta, a hol régen mészárszék volt; alszélről pedig Czeczey István uram pusztája”.³⁰⁽¹²²⁾ A mészárszék ²²⁶sem állhatott soká e telken, mert 1597-ben a mészáros, egy Vida nevű, még a falu alszerén lakott, az egykori „nagykocsmával” szemben. 1608-ban már Varga Máté zsellér lakik e telken és nincsen adatunk arra, hogy a falu mészárosi teendőit végezné. Valószínűleg ekkor már az iskola helyén áll a mészárszék, de úgy látszik, itt sem működött sokáig, mert 1639-ben már egyazon épületben van a kocsmával, ami azt bizonyítja, hogy a későbbi nagykocma ekkor, a XVII. század elején már állt, sőt nemcsak egyes elemeiben, hanem olyan formában, ahogyan azt még 1944 előtt ismertünk! Épületét kapuszin osztotta jobb és bal oldali szárnyra. A bal oldali szárnyon volt a kocma rész, jobb oldalon pedig az egykori mészárszék. A lefelé nyíló, kicsit téglalakú ajtó még az 1950-es években is megvolt. Ezen adták ki a húst, úgy ahogyan általában a későközépkorban az ország más helyein tették.

A templom felszerelése szegényes, csak egy aranyozott ezüst kelyhe és egy patenája van, de mivel töredezett, ígérnek, hogy megcsináltatják. A négy, hatvan éven felüli esküdt, Elek Péter, Nagy Márton, Bogárdi Péter és Horváth Mihály vallanak a templom és a prédikátorság javai felől. „Itten a templomnak eleitől fogva semminemű öröksége nem volt és most sincsen – vallják. Egyedül a kriptá használata hoz némi jövedelmet. Mivel a prédikatori ház „hely szám szerben vagyon” földje annyi van, mint amennyi egy helyhez tartozik. Ezeken kívül van még a Farkas veremnél 4, a Gyöp szerben pedig 8 holdnyi szántó, rétje pedig a Nyár-kútnál. A falu a filiával együtt a prédikátor 3 holdját felszántja és a „maga magvával” beveti. Párbérként 1 köből gabona jár a prédikátornak, „valakinek három hold őszi vetése leend” akkor is „ha ketten, hárman vannak is egy háznál”. Aki pedig nem vet, 12, az özvegyasszony pedig 10 dénárt ad, vagy pedig egy napot szolgál. Minden marhás ember egy-egy szekér fa behordásával tartozik. Esketésért 25 dénár jár, ha fiatal az illető, az özvegy egy abroszt, vagy 80 dénárt, a félözvegy pedig félennyit fizet. A keresztelésért egy kappant és egy kenyeret, az egyházkezelésért pedig 4 dénárt adnak. A háznál való gyóntatás ugyancsak ennyi, míg a temetésért – ha csak processzióval temeti a prédikátor, nem lévén mester

– 12 dénár jár, ha pedig prédikál felette, 25 dénár. Itt a patrónus urak a prédikátornak ugyanúgy szántanak és kaszálnak, mint a többi lakók. Sedecima is jár az „életből”, bárányból is megadták ez előtt, de már egy időtől, Madarász Miklós tisztartóságától nem adnak, legalább is „hiteles emberek” ezt mondták.

6. A falunak két filiája van 1631-ben: Göbös és Vitnyéd. A göbösiék ugyanúgy fizetnek, mint a csapodiak, azzal a különbséggel, hogy ők fahordás és kaszálás helyett gyűjtéssel tartoznak. Ezért a pap nemcsak nagy ünnepeken, hanem vasárnapokon is köteles nekik „predikállani”.³¹⁽¹²³⁾

Vitnyéd kápolnája Szt. János tiszteletére épült. A kápolnának semmi öröke nincsen, de a plébánossághoz eleitől volt halászó víz. 1631-ben már nem, de ²²⁷1628-ban még Hövej is Csapod filiájaként szerepel a csepregi zsinat jegyzőkönyveiben. Később Hemod is Csapod filiája lett, legalább egyideig. Nádasdy Ferencnek 1643-ban történt rekatolizálásával a csapodi templomot is elvették az evangélikusoktól és visszaadták a katolikusoknak, melyet azok el is foglaltak Rákóczi György erdélyi fejedelem hadjáratai és az ezt követő zavarok, pártoskodások hatására a pozsonyi országgyűlés 1646-ban királyi biztosokat küldött ki, hogy a régi rendet, az 1646 előtti állapotokat visszaállítsák, nevezetesen az elfoglalt templomokat visszaadassák. Láttuk, hogy bár Csapod földesura Nádasdy Ferenc volt, de a templom kegyúri teendőit a Szalayak látták el, ezért a királyi biztosok nem találtak alapot arra, hogy a templom és a plébánia a faluban ekkor még alig jelenlevő katolikusoké maradjon. Az 1647. április 2-án és 3-án tartott iváni synoduson a csapodi ágostai ev. egyház nevében Németi István írta alá az Egyesség Könyvét, tehát 1646 után visszaállt az evangélikus hitélet Csapodon. Csak 1660-ban üzték el innen Balika Benedek lelkészt és családját s ekkor indult meg a faluban – bár egyelőre elég szerény keretek között – a katolikus restauráció.³²⁽¹²⁴⁾

7. Musay Gergelynek a templomok visszaállítása céljából kiküldött bizottság eljárásáról 1646. nov. 1-je és 15-e között írt útinaplójában Göbös mellett Vitnyéd már nem Csapod filiájaként szerepel, viszont ismét ide kapcsolták filiájaként Hövej és Himodot. Mint láttuk, Vitnyéd hol Csapodhoz, hol Kapuvárhoz kapcsolódott mint filia, valószínűleg attól függően, melyik falu prédikátorával sikerült megállapodniuk, a csapodival, vagy a kapuvárral. Hasonló lehetett Hövej helyzete is, mert ez is hol Csapodhoz, hol pedig Kapuvárhoz, ill. Himodhoz kapcsolódik egyházilag. Hövejnek nem, de Himodnak temploma is volt, mely egyes források szerint Sarlós Boldogasszonynak,³³⁽¹²⁵⁾ más források szerint pedig Kisasszonynak (*Nativitatis Beate Mariae Virginis*) volt dedikálva.³⁴⁽¹²⁶⁾ Úgy látszik Himod és Hövej – a két filia – az 1650-es évek vége fele, amikor a Nádasdy-falvakban már végleg utolsó idejét éli a reformáció, az anyaegyházról elszakadva, önálló útra lép s megszűnik filia lennie. Ezt bizonyítja az az ismert tény: hogy 1659. szept. 8-án Tükörös Györgyöt nem Csapodra, hanem ide avatták fel lelkésznek.³⁵⁽¹²⁷⁾ Átmenetileg Hövej Himodhoz pártolt-e át mint leányegyház, vagy a közben önállóvá lett Vitnyédhez, nem tudjuk, tény, hogy Himodon sem marad hosszú életű az újra fellángolt reformáció, mert az 1674. évi urbárium szerint már plébános látja el a hívek lelke gondozását, bár a templomot és a plébániát fenntartó plébános vagyoni alapja eléggé kedvezőtlen (jobbágyházai üresek, földjei gondozatlanok)!

8. Nádasdy Ferenc 1643-ban katolizált. Ezzel birtokain is olyan erővel megindult a lakosság katolizálása, az evangélikus papok üldözése és az ²²⁸evangélikus objektumok, templomok, temetők, plébániák, iskolaházak kisajátítása, hogy a linzi béke végrehajtására létrejött királyi biztosoknak kellett 1646-ban visszaadniuk nemcsak a süttői, széplaki, endrédi, hanem a fertőszentmiklósi és csapodi templomokat is. Sajátos jelenség: a reformációnak ott sikerült megőriznie bázisát, ahol a legtöbb közép- és kisbirtokos települt le a nagybirtokra Nádasdy Pál és Révay Judit jóvoltából. Ahol a nagybirtok túlsúlya megmaradt (például Fertőszentmiklóson³⁶⁽¹²⁸⁾ vagy Csapodon)³⁷⁽¹²⁹⁾ ott 1660-ban az evangélikus lelkészeknek véglegesen távoznuk kellett, viszont ahol a középbirtokosok kezében összpontosult a hatalom, mint pl.

Endréden, Ebergőcön, még 1661-ben is evangélikus prédikátor található.

A többszöri tulajdonoscsere az épületek állaga is megsínylette, hiányzik, aki gondozná, javítaná ezeket. 1659-ben volt püspöklátogatás falvainkban.³⁸⁽¹³⁰⁾ A fennmaradt jegyzőkönyvek jól tükrözik a templomok, temetők, paplakok és iskolaházak elhanyagolt állapotát. Nádasdy Ferenc 1671-ben bekövetkezett halála, majd ezt követően az átmeneti gazdáltság a már-már tarthatatlan állapotokat tovább fenntartotta. Mint tudjuk, 1680-tól a zálogbirtokos Széchenyiekkel elkezdődő korszak sem jelentett a korábbiakhoz képest újat, mint ezt az 1797. évi püspöklátogatási jegyzőkönyvek mutatják. Falvaink közül csak Fertőszentmiklós, Süttör és Csapod templomairól alkothatunk fogalmat, Szergény, Agyagos és Endréd filiaként szerepel és részletes leírásuk hiányzik a jegyzőkönyvből. Süttörről mindössze annyit olvashatunk, hogy Szt. András tiszteletére emelt temploma a falu végén áll, szentélye boltozott, hajóját kazetták fedik. Tornyát kőből emelték és két harangja van. Csapodról sem közöl sokkal többet a jegyzőkönyv. Szt. Margit tiszteletére emelt temploma a falu közepén áll. Szentélyét boltozat, hajóját pedig gerendák, deszkák fedik. Szószéke kőből van, kórusa pedig fából. Oltára egyszerű asztal, feszület van rajta. A három templom közül csupán a fertőszentmiklói állapotára találtunk utalást. Az azonban korrigálandó, hogy 1697-ben a püspöklátogatás csupán tető nélkül tátongó, dűledező falakat talált volna Szentmiklóson.³⁹⁽¹³¹⁾ A jegyzőkönyv szerint ugyanis, a templom „zsindellyel fedett” s hogy zavartalanul folyik benne az istentisztelet, az is bizonyítja, hogy nem rég cserélték ki régi oltárát újjal. Szentélye ennek is boltozott, hajójának mennyezete azonban elpusztult, úgyhogy a belső borítás (a kazetták?) hiányzik. Tehát szó sincs arról, hogy csak üres, tető nélküli falak tátonganának itt. Ennek ellenére ez volt a csonka uradalom legelhanyagoltabb temploma, melynek újjáépítése legkevesbé volt elodázható. A Széchenyiek az Esterházyakra, ők viszont a Széchenyiekre hárították a templom kijavításának költségeit. Emiatt a templom újjáépítésére nemcsak a Széchenyiek alatt nem ²²⁹került sor, de még az 1700-as évek első évtizedében sem, pedig ekkor már régen nem a Széchenyiek a birtok zálogosai, hanem a máriacelli bencések. Az 1713-ban újjáépült templomnak a hívek nem sokáig örvendezhettek, mert 1722-ben leég és csak három év múlva, 1725-re épül fel újra. Széchenyi Györgynek Ebergényi Lászlóhoz írott levele szerint nemcsak a templom paramentumai, oltárai égtek el, hanem „még az kriptában is megégtek a koporsók” és a harangok is elolvadtak.⁴⁰⁽¹³²⁾ Ezzel szemben nemcsak oltárai (3 db) készültek jóval a tűz előtt, hanem Széchenyi-címeres szószéke is. Eszerint a tűz mértéke korántsem volt akkora, mint erről Széchenyi György vejét, Ebergényi Lászlót sebtében tudatja, következőképp: az 1725-ös újjáépítés is csak a hibák kijavítására, a károk helyreállítására irányult. Lényegében a templom küllemileg 1713 óta alig változott.

9. Esterházy Pál 1713-ban meghalt, így a templom felépülését nem érthette meg, mégsem közömbös számunkra ez a körülmény, mert világosan mutatja, hogy az építkezések az újonnan szerzett Esterházy-birtokokon az ő idejében és nyilvánvalóan akaratával indultak meg és folytak. A szentmiklói templom építéséről kevés adatunk maradt fenn, az 1697. évi püspöklátogatási jegyzőkönyv és a mai régi templom állapotának összevetéséből mégis eléggé ismerjük a templom építésének ezt az első periódusát. Nemcsak a hajót boltozták újra, hanem a szentélyt is átalakították az új stílus, a kora-barokk követelményeinek megfelelően. Valószínűleg ekkor vakolták vagy meszelték le a szentély freskóit, ill. szekkóit.⁴¹⁽¹³³⁾

1651-ben már katolikusok vizitálnak a locsmándi esperesség falvaiban (ahova Csapod is tartozott!), persze csak ott, ahol a templom már övük volt. A locsmándi esperesség területe az egykori Sopron megye dél-keleti részére terjed ki. E területen különböző birtokosok osztozkodnak. A legtöbb falu Esterházy Lászlóé, Esterházy Miklós nádor fiáé, aki Vezekénynél esett el 1653-ban, és az áttért Nádasdy Ferencé volt. Ugyancsak a katolikusok kezén voltak a Sennyiek, Kérik, Sibriek, Széchyek és a győri püspökség

és káptalan falvai. A Nemeskértől délre, északra és nyugatra eső falvak lakói kivétel nélkül megmaradtak protestánsnak, ezért e faluk plébániáit nem vizitálhatták a katolikusok; Csapod és Iván sem szerepel a vizitált helységek között, mert lakóik teljesen akatolikusok „acatolici omnes”.⁴²⁽¹³⁴⁾

10. A reformáció utáni állapotokat adatok híján nehéz rekonstruálnunk. A lakosság visszatérése Nádasdy Ferenc áttérése után azonnal megindul, de évtizedekig eltart. A templom ugyan megszűnik a protestánsok birtokában lenni, de a katolikus hívek száma ekkor még annyira elenyésző, hogy a templomot évekig nem tudják hívekkel megtölteni. Az evangélikusok viszont – mivel a faluban nem lévén prédikátor – a környező községekbe jártak istentiszteletre. A ²³⁰nemesi községekben más volt a helyzet, mint a Nádasdy-falvakban. Míg itt Nádasdy Ferenc katolizálása után azonnal megindult az ellenreformáció apparátusa, a nemesi falvakban még évtizedekig tartja hadállásait a protestantizmus. Sőt még a győri püspök falujában, a szomszédos Himodon is erősebb a protestantizmus, mint a Nádasdy-birtok Csapodon.

Környékünkön csak Nemeskér lett artikuláris hely, ahol a protestánsok szabad vallásgyakorlatát törvény biztosította. Erre azonban csak a XVIII. század második felében került sor. A XVII. század közepén és második felében a kismemesi falvakban őrzi kontinuitását a reformáció. Himodból és Hövejből filia lesz néhány évtized múlva,⁴³⁽¹³⁵⁾ viszont a korábbi filia, Vitnyéd anyaegyházzá szerveződik a XVIII. század folyamán.⁴⁴⁽¹³⁶⁾ 1699-ben két filiája is van Csapodnak: Pusztacsalád és Himod. A Pusztacsaládiak a reformáció idejében Ivánba jártak istentiszteletre, csak Széchényi György érsek idejében kapcsolódtak Csapodhoz filiaként.

Az ellenreformáció tulajdonképpen már a protestáns pap kiűzésével, vagy még előbb elkezdődött. Az ellenreformáció első lépéséről nincsen tudomásunk, de szinte kétségtelen, hogy a földesúr katolikusoknak nyújtott közvetlen segítsége nem marad el egy pillanatra sem. A talpraállítás nem lehetett könnyű, mégsem váratott magára sokáig. Kétségtelen, hogy a reformáció közel egy százada nem múlt el nyomtalanul falvainkban, ugyanis a török háborúk, a Rákóczi-felkelés és a nyomukban járó általános elszegényedés nyomai félreismerhetetlenül kimutathatók falvainkban. A század legvégén Zuppanics György személyében már plébánosa van a falunak. Hogy mi történt 1660-tól a protestáns prédikátor kiűzetésétől az első plébános megjelenéséig, csak sejtjük, pontosan nem tudjuk. Az 1697. évi visitatio ugyan fennmaradt, de nehéz belőle komplex képet alkotnunk az ellenreformáció állapotáról.

A falu 230 lakója közül csak 73 a „lutheranus”, vagyis a lakosság 32%-a, de ez önmagában csak egyik komponense a vallásos élet állapotának. A templomot megviselte az átmeneti állapot, illetve a török bécsi hadjárata, ami az 1697. évi visitatióból nem, de az 1699. évi visitatio-vázlatból világosan kitűnik. Az egyik filia, Pusztacsalád temploma pl. romokban hever s ha van is újjáépítésére alapítvány, Sárkány Jánosé, aki zálogbirtokosa volt a falunak a XVII. század második felében, ennek megtörténte még sokáig várna kell.⁴⁵⁽¹³⁷⁾ Egyes források szerint az 1730-as években épül újjá, illetve épül fel a templom,⁴⁶⁽¹³⁸⁾ míg más, ugyancsak egyházi források, főleg Csapod különböző visitatiói nem tudják, hogy a templom mikor épült, 1730 előtt, vagy után.⁴⁷⁽¹³⁹⁾ Varga Ferenc Festetics Pál 1720. ²³¹február 23-i végrendeletére alapozva, a templom építésének idejét 1700 és 1704 közé teszi. Ezt a véleményt teszi magáévá Varga Gyula, a falu krónikása is. E megmondolásban valószínűleg annak is szerepe volt, hogy Pusztacsalád ebben az időben és még sokáig, nem Festetics Pálé, hanem első feleségétől, Toldy Annától született leányáé, Festetics Magdolnáé, ill. férjéé, Pecsovics Ferencé volt, aki nemcsak úgy ismert, mint aki a pápai református egyház elkötelezett híve, hanem úgy is, mint aki a vörösberényi református templomot elfoglalni induló jezsuitákat tettelegesen inzultálta, ezzel jelt adva a népi kuruc-mozgalom kirobbanására a Dunántúlon. Ugyan a kuruc-labanc mozgalom befejezése után és az 1720 előtti közel tíz esztendő időszakára is tehetnénk Festetics Pál templomépítői tevékenységét, de Festetics Magdolna birtokosi jelenléte ezt aligha tette volna

lehetővé. Mind a falutörténész Varga Gyula, mind a Festeticsekkel foglalkozó Varga Ferenc Festetics Pálnak abból a kitételéből, hogy a templom felépítése alapjaitól az ő műve, arra a következtetésre jut, hogy nem a romos templomot építette újjá, hanem újat építtetett, megvetve ezzel a mai alapjait.

11. A részletesebb 1697. évi Visitatio szerint a csapodi templom viszonylag különösebb változtatás nélkül vészelte át a reformáció korát, vagy a reformáció által eszközölt változtatásokat már 1697-ig visszaállították. Ez utóbbi látszik valószínűnek, mert a lutheránusok által használt kripta, mely a templom hajója alatt volt (és feltehetően van ma is) ekkor már nem fungál.

Bár Csapodnak már 1699-ben van plébánosa, Zuppanics György, lényegében a lakosság visszatérítése csak a plébánia újjászervezésével veszi kezdetét. Az újjászervezett plébánia első vezetője Orosz Mátyás (1724) volt, de a lakosság tömeges visszatérítése csak Vida Ferenc tevékenységéhez fűződik, aki nemcsak Csapodon tevékenykedik a protestánsok visszatérítésén, hanem a filiákban, Hövejen és Himodon is, melyekben akkor erősödik fel a reformáció, amikor az anyaegyházban kezdenek visszaállni a katolicizmus pozíciói. 1724-ben – a keresztlési anyakönyvek tanúsága szerint – Csapodon 11-en térnek vissza a katolikus egyházba, Ivánból 2-en. Egy himodi áttérő is akadt még ugyanebben az évben. 1725-ben Hövejen folytatott Vida Ferenc hathatós missziót. Ennek eredményeként 3-an tértek ki a lutheri „szektából”.

Szabó Márton plébános Vida Ferenc tevékenységét folytatva 1730-ban újabb 7 hövejit, illetve himodit térített át. 1731-ben 5 höveji, 1 himodi, 1 iváni van az áttértek között, 1733-ban 3 höveji áttérítése sikerült a plébánosnak. Nagy János plébánossága (1730. febr. 4-től) alatt tovább folyik a másvallásúak visszatérítése. 1734-ben 1 höveji és 1 győrói lakos tért át, 1735-ben 1 iváni és 1 höveji. A térítés évekig tart és még Ribarics Lőrinc csapodi plébánossága (1739–1758) alatt is folytatódik, főleg a két filiában, Hövejen és Himodon. 1740, 1742, 1746, 1747, 1749 és 1752 voltak az áttérés kiemelkedőbb állomásai. Az áttérések között egy 96 éves férfi is szerepelt, Pócza György Hövejről. A filiákban folyó áttérést az anyaegyháztól való elszakadás a mielőbbi önállóvá válás sürgette, mely nem is váratott magára sokáig. 1765. márc. 24-én kereszteltek utoljára Csapodon höveji kisdedeket, himodiakat pedig április 5-én

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI Soproni arcok

232 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI *Soproni arcok*

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI Soproni arcok / Askercz Éva: Mútermi beszélgetés a 92 éves Sterbenz Károllyal

Askercz Éva: Mútermi beszélgetés a 92 éves Sterbenz Károllyal

Amikor a Soproni Szemle kérésére e beszélgetésre készültem, sokat gondolkodtam azon, hogyan is lehetne bemutatnom ilyen sokrétű művészpályát anélkül, hogy magát az alkotót és az olvasót egyfajta leltár

elkészítésére, vagy elolvasására kényszeríteném. Hogyan lehetne ezt a dolgot megoldani úgy, hogy közben kiderüljön, mégis gazdag élet, gazdag pálya az, amely előtt tisztelegni kívánunk e beszélgetéssel is. Őszintén szólva azt is szerettem volna elkerülni, hogy a ma már pihenőidejét töltő, agg művész fejére holmi botcsinálta művészettörténeti elemzést, vagy értékelést olvassak rá akkor, amikor helyét a soproni, vagy az egyetemes művészetben kijelölöm. Nem teszem ezt.



1. Sterbenz Károly: S. T. Ex libris



2. Sterbenz Károly: A Pihenőkereszt. Ex libris



2333. Sterbenz Károly: A Fő tér télen. Ex libris

E gazdag pályát a gyakorlatban már bemutattam; legutóbb a Lásbas-házban nyolcvanötödik születésnapjára készített tisztelgő kiállításon. A kiállítás rendezése közben magam is megdöbbenve tapasztaltam, hogy a főként grafikusnak tartott Sterbenz Károly mennyiféle festői műfajban alkotott, a szekkótól a táblaképen át, a tájkép, a portré mellett oklevelek, családfák, biológiai rajzok, boretikettek és idegenforgalmi városképek milyen mennyiségét készítette el. Láthattam, hogy a városban, és tágabb hazájában, Burgenlandban hány múzeum, 234 templom, vendéglő, és hány família őrzi alkotásait, s hogy ex libriszei szinte egész Európában megtalálhatók.

Mind e felsorolások ellenére meg kell állapítanunk azt, hogy Sterbenz Károly itthon a világban leginkább Sopronban volt, ha műveit e szemmel nézzük, méginkább beláthatjuk ezt, hiszen a festmények, grafikák ábrázolt világa e helyből és környékéből táplálkozik, választja motívumait. El is határoztam tehát, hogy valamiféle számvetés helyett erről faggatom, arról a kötődésről, amely a városhoz, s anyanyelve révén az itteni egykori német kultúrához köti.

Az anyanyelve német. Hat éves koráig, az iskoláig nem is tud magyarul, mondja, majd kedves történetet mesél el első, kétnyelvű tanítójáról, miként magyarázta el neki a *kecske* és *fecske* közötti különbséget, amit kisgyerekként nehezen értett meg. Amikor arról faggatom, kinél tanult először rajzolni, ifjabb Storno Ferencet említi. Nem voltak ezek kifejezett stúdiumok, de mivel apja sokat dolgozott a Storno család felvidéki és Sopron megyei restaurálásainál, ezért taníttatta őt rajzolásra, kisebb másolások és nagyítások készítésére, alapelemekre. E kapcsolata a családdal sokáig megvolt. A polgári elvégzése után beiratkozott az Iparművészeti Iskolába Budapesten. Arra a kérdésemre, hogy egy német anyanyelvű, Bécshez ily közel

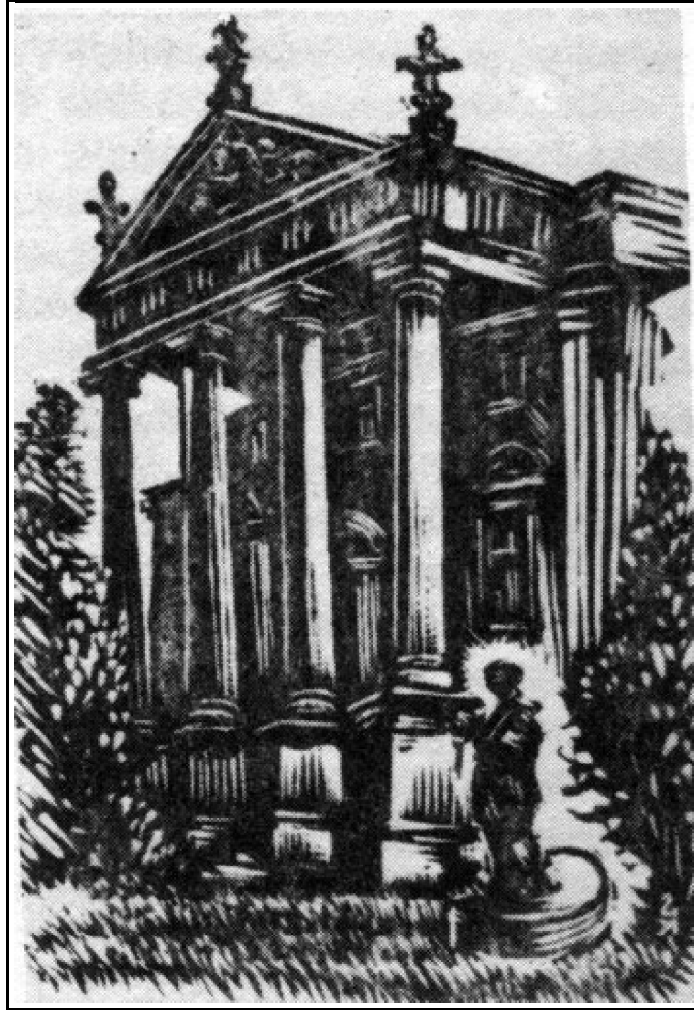
lakó fiatalember miért nem Bécsben tanult, elmondja: felvételizett ugyan, de a bécsi tanulás igen drágának bizonyult; majd később arról is beszélgetünk, hogy a Budapesti Iparművészeti Iskolát jobbnak találta a képzés tekintetében. Festő szakon, ma úgy mondanánk, díszítő festő szakon tanult, és korábban is, most is elmeséli, milyen kiváló képzést kapott például az ornamentumfestés tekintetében, és ez később milyen nagy hasznára volt.

A Főiskolát 1921-ben végezte el, ekkor hazatért Sopronba, ahol kis megszakításokkal azóta is él. Húszévesen, egy meglehetősen nehéz világban itthon mit tudott kezdeni – faggatom. Dolgozott apjával, dolgozott Stornoval, voltak alkalmi megrendelések. Arra emlékszik, ekkor kezdett el kis alkalmi lapokat készíteni. Természetesen benne volt a Képzőművészeti Körben is, rajzolt, stúdiókat vezetett, de a legjobb kapcsolatban ez időben az akkoriban szintén hazatérő Mühl (Mende) Gusztival volt. Sokat rajzolt ekkoriban, és ma úgy emlékszik, Stornótól tanulta el azt a jó szokást, hogy mindig legyen zsebében vázlatfüzet. Ezekbe a vázlatfüzetekbe bekerültek a séták emlékei, fák, virágok, bokrok, öreg házak, munkálkodó emberek, érdekes karakterfejek. Amikor arról faggatom, hogy általában merre indult, kiderül, sohasem a Lóverek felé, hanem inkább a Bécsi domb, a külváros felé irányította lépteit. A rajzokat, kisgrafikákat ismerve erre az ember gondolatban rábólint, és csodálkozik, ha eddig erre nem jött rá.

Azután jöttek a csavargás évei. A huszas években számtalanszor hónapokig vándorolt a szomszédos Burgenlandban, de a rajzok vallomásai szerint a Wachauban éppen úgy, mint Tirolban. Amikor faggatom erről, felderül, én meg csendesesen irigykedem, amikor hallom, hogyan járta a világot, ecsetjével, ceruzájával megkeresve az aznapravalót, s elképzelem a fiatalembert, aki mint mondja – esténként beült egy Gasthausba, ahol beszélgetett, rajzolt, vagy citerázott, ahol esetleg munkát, vagy barátot talált. Boldog békeidők, gondolom én is kis nosztalgijával. A műterem falain látható régi tiroli rajzok ugyanakkor azt mutatják, nemcsak a kalandok, de a feltöltődés, a saját motívumok megtalálásának évei is voltak ezek az évek.

Majd arról kezdem el faggatni, vajon fiatalon sem vonzotta a modern művészet? Nem volt-e olyan absztrakt festő, akit mégis szeretett, hisz ezekben az években már olyan sokféle irányzat élt egymás mellett a világban. E tekintetben nagyon határozott a mai véleménye is, amikor azt mondja: engem mindig a valóságos, a megfogható, az ábrázolható dolgok érdekelték. Akkor hogy állt például a portrékkal, melyekből úgy tudom kevesebbet festett – próbálok egy óvodás keresztkérdést feltenni, ám megkapom a reális választ. A karakterek érdekelték, de azt nehezen tűrtem, hogy beleszóljanak, mit festek. Mindenki szebbnek akarja látni magát, mondom, de értem én, hogy az általam is ismert Sterbenz Károlynak ehhez miért nem volt készletese.

De akkor hogy állunk a kisgrafikával, az ex librisszel, az eljegyzési, esküvői és születési értesítésekkel, kérdem, – abba nem szólhat bele megrendelő? Az más, hallom a határozott választ, és mellesleg az is kiderül, hogy a megrendelt lapokhoz hat, nyolc vázlatot és egyben változatot készített, amelyeken a megrendelt jelzésekkel, jelképekkel együtt megrajzolta a maga 235 motívumait és elképzeléseit is. Odarakta a házakat, növényeket, motívumokat, amelyek az övéi voltak. A korai főleg rézkarc technikával készült kisgrafikák stílusát figyelve láthatjuk, hogy nagyon kötődnek a múlt század végének és a századfordulónak német illusztrációihoz. Később, leginkább a fametszetes lapokon, ott találunk sokkal sűrítettebb, villódzóbb világot, amely motívumait, és képeit tekintve már saját, senkihez sem hasonlítható nyelven beszél. Ma már nehéz lenne eldönteni, melyek azok a motívumok, amelyeket a megrendelő, s melyek azok, amelyeket a művész kívánt ezekre a lapokra. Először neki kellett felfedeznie például a bábakalács szépségét, hogy azután mások is felfedezzék, s a ciklámen mellett oly sok lapon megjelenjék – mutatva szépségét.



4. Sterbenz Károly: A Múzeum bejárata. Ex libris

A beszélgetés vége felé kicsit feszegetem még ezt a Sopronhoz kötöttséget, beszélgetünk ezért nehéz időkről, háborúról, katonaságról, arról, miért kellett állást vállalnia a soproni múzeumban, ahol jó kollégákra, barátokra is talált. A válaszokból, a mondatokból az élet, a történelem realitásai bontakoznak ki, a megélhetés nehézségei, a családról való gondoskodás kötelezettsége, voltaképpen az a hosszú és igen sok fordulattal teli történelem, amely az ő életét is befolyásolta. De nem politizálunk, határozzuk el. Annyit azonban hozzá kell tennem, bennem ott moccan a megválaszolhatatlan kérdések, milyen lehetett egy német anyanyelvű, de magyar érzelmű soproni férfinak elszakadni anyanyelvi és kulturális közegétől. Feltett kérdéseimre nem kapok, nem kaphatok okszerű választ. De kapok mégis olyat, amely az öregkor szűkszavú bölcsességével mégis lenyűgöző, s melyet németül idézek, mert úgy hangzott el és mert így nem olyan patetikus „Das ist meine Heimat”. Azt hiszem ennél jobban nem is lehet összefoglalni egy hosszú gazdag, e helyhez kötődő, mert ebben gyökerező élet és a művészet lényegét.

A beszélgetés a Sterbenz-házban, a megszokott műteremben, rajzok, festmények, az asztalra kikészített szerszámok, a „staflira” helyezett, kicsit elárvult, félig kész festmény és egy pohár bor társaságában történt. Ott ült leánya, benéztek a családtagok, jó volt a beszélgetés és a bor, mint mindig, és reméljük még

tovább.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI Soproni arcok / Mollay Károly: Fertőrákos Műemlékvédelmi megfontolások egy magyar falu megújításához

**236 Mollay Károly: Fertőrákos
Műemlékvédelmi megfontolások egy magyar falu megújításához**

Ez a címe annak az A/5 nagyságban 84 lapon, 143 fényképpel, két táblával és Fertőrákos átnézeti, 1:2880 léptékű térképével 1992-ben megjelent kötetnek, amelyet a német belügyminiszter anyagi támogatásával az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) Német Nemzeti Bizottsága az Alpok–Adria Munkaközösséggel együttműködésben adott ki. Az Alpok–Adria Munkaközösséget az olasz Veneto, Friuli-Venezia Giulia, Lombardia és Trento–Dél-Tirol régiók, az osztrák Burgenland, Karintia, Felső-Ausztria, Salzburg és Stájerország tartományok, továbbá Horvátország és Szlavónia, valamint a magyar Baranya, Győr-Moson-Sopron, Somogy, Vas és Zala megyék alkotják. Ebbe az együttműködésbe még a német Építési Főhatóság és a Bajor Műemlékvédelmi Hivatal is bekapcsolódott. Az együttműködést az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága és a Közlekedési, Híradástechnikai és Építésügyi Minisztérium Műemléki Csoportja is támogatta.

Az Alpok–Adria Munkaközösség feladata a kulturális kapcsolatok ápolása és a tudományos intézmények tevékenységének összehangolása a történeti és kulturális örökség közösségek felismerésével, a német, román, szláv és magyar kultúrkörök illeszkedési vonalán az egymásrahatás tudatosításával. Ide tartozik a műemlékvédelem, a történeti központok, a múzeumok és levéltárak ügye is. A Munkaközösség ezért hozta létre a Történeti Központok Albizottságát.

Az Albizottság 1984. évi első jelentésében történeti központon olyan sűrűn beépített települést, illetve ennek részeit értette, melyek a hajdani térszerkezet nyomait és az eredeti gazdasági, politikai, kulturális, vallási felépítéssel kapcsolatos utalásokat hordoznak magukban. Második, 1987. évi jelentésében tevékenységének központjában a vidék történeti települései álltak. Így került sor Fertőrákosra.

Fertőrákosra már az 1960-as évek legelején felfigyeltek. Ágostházi László így írja le első benyomásait: „...a falu szemet gyönyörködtetőn harmonikus és nyomasztóan szomorú volt egyszerre. A gótikus templom és a barokk kastély felé lejtő főutca két oldalán háromszögű oromzatú, kétablakos, fehérre meszelt házak sora fogadott, de a barokk ívű kapukon elhanyagolt, piszkos udvarokra, pusztuló gazdasági épületekre lehetett belátni. Szembeszökő, meglepő volt a kép, a gazda szeretetének, a gazdaasszony gondosságának hiánya kiáltott mindenütt...” A helybeli németység kitelepítése előtt bizony Fertőrákoson nem ilyen kép fogadta a látogatót. A Csatkai–Dercsényi szerkesztésében 1956-ban már második kiadásban megjelent műemléktopográfia (Sopron és környéke műemlékei Bp., 1956²) minderről nem vett tudomást, csak a templomot, a kastélyt és a Fő utca közepén álló pellengéret tárgyalta.

Ágostháziék 1973-ban és 1974-ben kezdték meg a tervezői munkát, amelyben a soproni származású Winkler Gábor vállalta és végezte az oroszlanrészét. Felmérték az egyedi értékű épületeket, az utcaképet és ún. „települési és építészeti értékvizsgálatot” végeztek. Így lehetett kijelölni a védelmet igénylő utcaképi szakaszokat, az egyedi értékű, egyedi védelmet érdemlő épületeket s a faluképet meghatározó, éppen ezért

megőrzésre méltó elemeket, főleg a falu középkori magját. Utóbbi 1975-ben az illetékes hatóságok védetté nyilvánították, ami azzal járt együtt, hogy lakóházait csak a műemléki hatóság egyetértésével lehetett korszerűsíteni, átalakítani. Az új lakosság ezt ellenérzéssel fogadta, mert nem hitte el, hogy a védett épületeket szakszerűen karbantartók akár évente karbantartási járulékot, a műemléki hatóság egyetértésével végzett átalakításokért pénzbeli támogatást kaphatnak. „Végül is az 1980-as évekre bebizonyosodott, hogy a műemléki védelem nem okoz kárt a falunak, sőt bizonyos 237rangot, tekintélyt kölcsönöz... Napjainkban Fertőrákos immár nem a jött-mentek, az átmenetileg itt élők települése... Az itt élők már lokálpatrióták!”

Michael Petzet, Dieter Martin és Ágostházi László elvi jelentőségű cikkei után Winkler Gábor és Uli Hartmann „A település történetéről” ír. Ez az írás természetesen csak nagyon vázlatos lehet, de így is felhívja a figyelmet, hogy ennek a Sopron közeli falunak történetéről keveset tudunk. Ez bizonyára azzal is összefügg, hogy Rákos, lévén a győri püspök birtoka, nem lett Sopron jobbágyfaluja, miként a többi környező falu (Meggyes, Kelénpatak, Ágfalva, Bánfalva, Balf, Harka, Kópháza). A mohácsi csatában elesett győri püspök halálát kihasználva, a soproni tanács ugyan Rákost nyolcadik jobbágyfalujaként kezelte, adománylevelet azonban a királytól nem tudott szerezni, sőt Rákos 1533-ban királyi adományként – átmenetileg – Fürst Móríc kismartoni kapitányé lett (SSz. 1983, 206). Fertőrákos történetével helytörténetírásunknak érdemes volna behatóbban foglalkoznia, mindenekelőtt kiadni és feldolgozni a Winklerék által is említett 1587. évi urbáriumát.

Külön cikkben foglalkozik Winkler Gábor Fertőrákos jelenével és jövőjével. Ami a jelent illeti: „Ma a munkaképes lakosság közel négyötöde Sopronban talál megélhetést; legtöbbjük gyárban keresi kenyerét, legtöbbjük gazdálkodik vagy kisiparral foglalkozik. Ezen a helyzeten mihamarább szeretnének változtatni.” Ami a jövőt illeti: „Az itt élők ma úgy látják, a község gazdagságát leginkább úgy alapozhatják meg, ha visszahódítják a Sopronban dolgozók nagyobb részét. Úgy tűnik: a községben elsősorban az idegenforgalom fejlesztésével lehet új munkahelyeket teremteni”. Az ezzel kapcsolatos elgondolást a szerző hat pontban foglalja össze, megjegyezve, hogy 1992-ben elkészült a község legújabb településrendezési terve (Zámbó Teréz, Koller József).

Fertőrákosról mint építészeti együttesről Uli Hartmann fejt ki gondolatait a falu műemlékvédelméről. A kiindulás: „Maga a falu egyutcás felépítésű és fejlődése az út legmélyebb pontjáról indult ki, onnan, ahol az út és a patak keresztezi egymást; később e pontból terjeszkedett tovább, egyre magasabbra, a hegygerinc irányába. A község legősibb magja a patakhoz legközelebb eső, alacsony fekvésű térségben helyezkedik el, fejlődésének fő iránya a középkorban és újkorban egyaránt észak volt, leginkább a rómaiak által is használt, híres kőfejtő irányában bővült”. Mint történész nem osztom azonban a szerzőnek azt a gondolatát, „hogy a település építészeti megjelenése és jellegzetes arculata valamiféle program alapján végrehajtott tudatos tervezésnek köszönheti létrejöttét”. Itt ismét a helytörténeti kutatásra lesz szükség, annál is inkább, mert a szerző maga is hiányolja a levéltári kutatásokat.

A kötet további három tanulmánya egy-egy műemlékkel foglalkozik: az ún. Zollner-ház (Fő utca 152), ill. az ún. Bischofház (Fő utca 134) felmérése és leírása mintaszerű (Heinz Strehler, Ursula Schädler-Saub); a néhány lépésre az osztrák–magyar határtól levő Mithras-dombormű viszont megrendítő az 1990-ig tartó pusztulás leírásával és bemutatásával.

Uli Hartmann és Winkler Gábor elvi jelentőségű cikke a település megújításához és fejlesztéséhez szükséges műemléki alapelvekről zárja a kötetet. Ezek az alapelvek nemcsak Fertőrákosra nézve érvényesek, iránymutatóak.

Külön ki kell emelnünk a kötet pompás fényképeit és mémöki rajzait, a kötethez mellékletként csatolt átnézeti térképet.

Helytörténetírásunk is, műemlékvédelmünk is gondolatébresztő művel gazdagodott.

Csak egy megjegyzésem van. A kötetben is, másutt is a Fertő mint *Fertő tó* szerepel. A Fertő ugyan tó, neve azonban *Fertő!* A Balaton is tó, mégis a neve mindig *Balaton!* A *Fertő* ugyanis magyarul ugyanannyit jelent, mint a *Balaton* szlávul, ezért szükségtelen a *tó* szó kitétele. Így elkerülhető a nehézkes *Fertő-tavi* jelző a helyes *fertői* mellett.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

238 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kőhegyi Mihály: A bajai Daloskör a Sopronban rendezett XX. országos dalosversenyen

Kőhegyi Mihály: A bajai Daloskör a Sopronban rendezett XX. országos dalosversenyen

Sopronban 1844-ben jött létre az első dalegyesület (*Liedertafel*) Süßmann Károly Vilmosnak, az evangélikus egyház orgonistájának jóvoltából.¹⁽¹⁴⁰⁾ Ettől kezdve sohasem hal el Sopronban a kórusban való éneklés. 1863-ban megrendezték az első magyarországi dalosünnepet, melyen minden nehézség ellenére 8 magyar város dalköre (Pest, Győr, Szombathely, Nagyszombat, Kőszeg, Kismarkon, Pozsony, Ebenfurth) vett részt.²⁽¹⁴¹⁾

A XX. országos dalversenyt is Sopronban rendezték meg. Ezzel ünnepelte a Magyar Férfidalkör fennállásának 50. évfordulóját. A Bajai Újság megírja, mi készítette az ország vezetőit, hogy éppen itt került sor a dalosversenyre: „A trianoni békehelyzet, amely a Felvidéknek gyöngyeit is magával ragadta volna, a népszavazásnál minden erőszakosság mellett Sopronban találta meg az ütköző pontot, amely környékével, 9 községgel együtt kimondotta, veled élek, veled halok. Az Istenadta nép szavazott – a szuronyos puskák nem rémítették meg –, a lüktető élet szunnyadt, de nem halt ki –, parázs van a hamu alatt – lassan-lassan életre kelt, az egész ország szíve vérét viszi oda augusztus hónapban, hogy a felburjánzott gazból kicsillámló fénylő kicsike Katica bogárnak a lüktető élet melegével repeső szárnyait még jobban mozgásba hozva, a fájó szívvel visszasíró elszakadottakat, mint a mágnes az acélt, a hazaszeretetet, a kötelesség-teljesítés erejével magához vonja. Ami van ebben az országban, – értekezlet, tömeget egyesíthető kirándulás – hallgatólag, de célzatosan mind-mind Sopronban adott találkát”.³⁽¹⁴²⁾

A versenyre meghívták Baja énekeseit is. Erről első ízben a Bajai Újság 1925. július 14-ei számából értesülünk. A hírek között említi, hogy augusztus 14. és 17. között Sopronban rendezik meg a XX. országos dalosversenyt, melyre addig 116 dalárda jelentette be részvételét, közöttük a Bajai Daloskör is, melynek összpróbáit nagyban hátráltatja a karmester súlyos betegsége. Mindezek ellenére, mégis

reménykedve tekintenek dalosaink a verseny elé. A bajaiak az I. kategóriába (Nehéz műdal) neveztek be. A mindenki számára kötelező énekszám (Farkas Nándor: Miénk e föld) mellett Lányi Magyar nyelv c. dalát választották.⁴⁽¹⁴³⁾

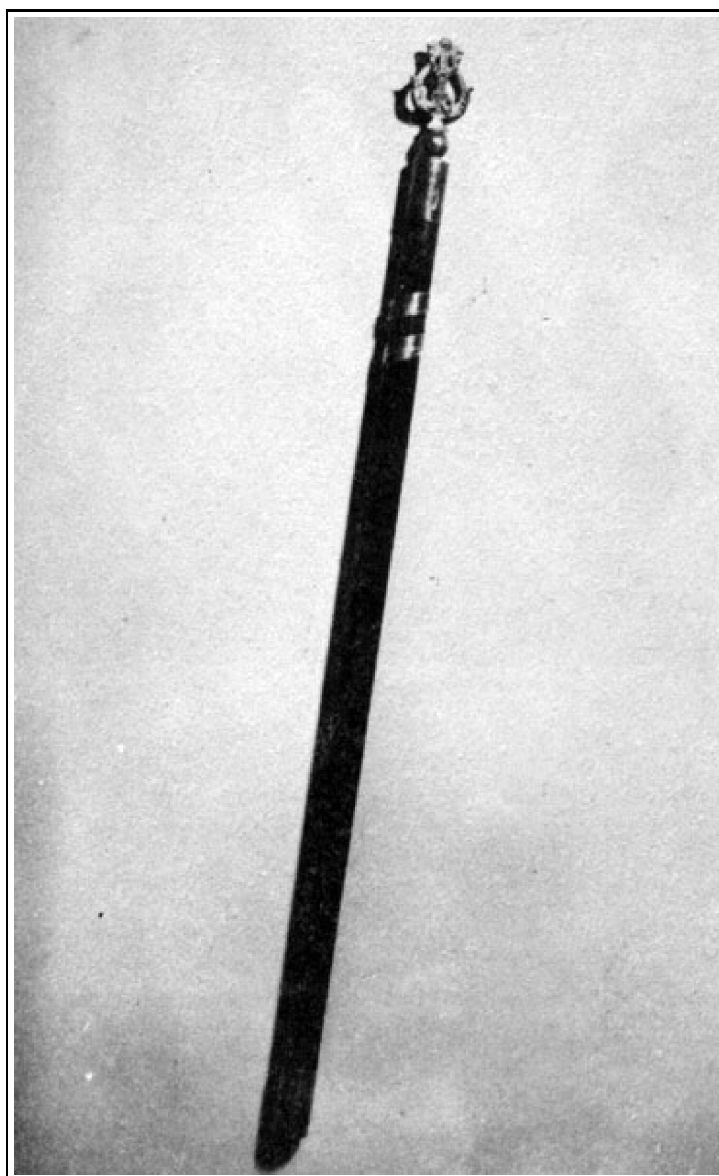
A bajai Daloskör anyagiakban nagyon rosszul állt, s ezért a városhoz fordult segítségért, amely a következő határozatot hozta: „Baja város törvényhatósági bizottsága az országos dalosverseny nemzeti kulturális jelentőségét értékelve, anyagi erejéhez mérten igyekszik lehetővé tenni, hogy a hivatása magaslatán álló »Bajai Daloskör« a soproni dalosversenyen résztvehessen. Megfelelő költségvetési fedezet hiányában a rendkívüli kiadások, Háztartási alap XVII. fejelet alatt 10, azaz Tízmillió korona utazási segélyt állapít meg a Bajai Daloskör részére s utasítja a városi tanácsot, hogy ezt az összeget utalványozza. Miről: 1.) a városi tanácsot, 2.) Méltóságos Major József pénzügyigazgatót, mint a »Bajai Daloskör« elnökét értesíti”.⁵⁽¹⁴⁴⁾

²³⁹Baja ellenzéki lapja, a Független Magyarország hírt ad arról, hogy Baja törvényhatósági bizottsága tízmillió koronát szavazott meg a Daloskör útiköltségére, de ennyi nem lesz elég, s ezért a versenydarabokat hangverseny keretében bemutatja a város közönségének azzal a nem titkolt céllal, hogy további pénzt tudjanak szerezni.⁶⁽¹⁴⁵⁾ Ettől kezdve három-négy naponként jelenik meg valamilyen hír a két helyi napilapban: a Daloskör zászlaját, amelyet Amler Antal, volt elnök őrzött meg a szerb megszállás alatt, a város hölgyei szalaggal díszítik;⁷⁽¹⁴⁶⁾ a hangverseny augusztus 1-jén lesz a Nemzeti Szálló dísztermében;⁸⁽¹⁴⁷⁾ sikerült megnyerni a bajai születésű Vass Margit színésznőt a szereplésre.⁹⁽¹⁴⁸⁾ A hangversenyről háromhasábos cikkben számol be Karig Emil, a helybeli zeneiskola igazgatója, azonban csak Vass Manci énekléséről és Herr György zongorajátékáról tudott írni, mert „A soproni dalosverseny tulajdonképpen két versenyszámát, amelyekkel a kitűzött díjakért versenyeznek, sajnos nem hallottuk, pedig tudunkkal ezek bemutatása lett volna elsősorban feladata a mai hangversenynek. No de reméljük, hogy a dalosok győzelmes visszatértük után pótolják ezen mulasztást”.¹⁰⁽¹⁴⁹⁾

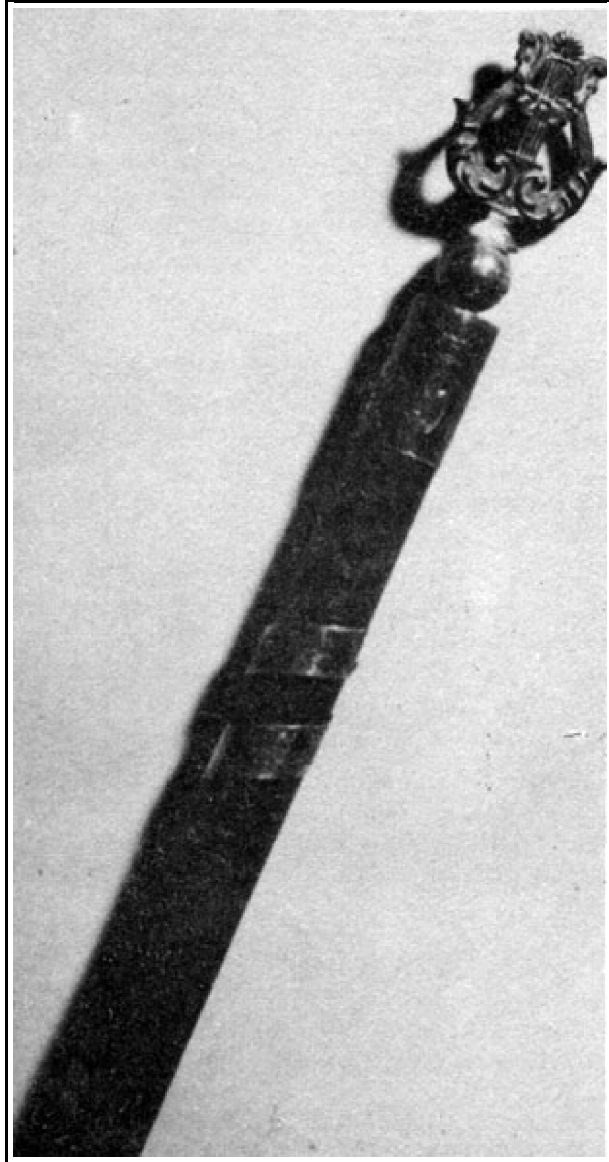


1. A bajai Daloskör

A hangverseny csak erkölcsi sikert hozott, mert a 7 millió korona bevételből hatot a teremért és a vendégművészek szerepléséért kellett kifizetni, így a tényleges kiadásoknak csaknem a fele hiányzik még, annak ellenére, hogy a szállás nem fog pénzbe kerülni, mert a 30 [240](#) tagú Daloskör Sopron vendége lesz, s a tanítóképzőben nyernek elhelyezést. [11\(150\)](#) Az útiköltség céljára adományokat szívesen fogad a rendezőség – írja az újság –, [12\(151\)](#) de ezt egy hosszú, a szerkesztőhöz írott levélben cáfolja Major József, a Daloskör elnöke, aki önérzetesen írja: „a Daloskör tagjai átérezve az ügy kulturális és hazafias szempontok tekintetében való fontosságát, saját erejükből is meg tudják szerezni az anyagi eszközöket ahhoz, hogy lelkesedésüktől, hazaszeretetüktől vezérelve részt vehessenek a nemes versengésben”. [13\(152\)](#)



241A Daloskör végül is bemutatta azokat a kórusműveket, amelyekkel a soproni versenyen részt kívánt venni. Különösen szépen énekelték a Miénk e föld című, kötelezően előírt számot, azonkívül a Magyar nyelv, valamint a Reményhez című dalokat. Az énekesek komoly tudást csillogtattak meg, és „kijelenthetjük, hogy a bajai Daloskör bízvást a siker reményével mehet Sopronba”.¹⁴⁽¹⁵³⁾ Az ellenzéki lap ugyancsak dicsérőleg ír a bajaiak felkészültségéről, s egyben közli, hogy a dalosok el is utaztak az esti vonattal.¹⁵⁽¹⁵⁴⁾



Szakítsuk meg a bajai eseményeket, és nézzük, mi történt eközben Sopronban.

1925 januárjában jelenik meg az általam ismert első hír a helyi újságban, amely arról tudósít, hogy a vidék is élénken érdeklődik az országos nyári dalosünnepély iránt.¹⁶⁽¹⁵⁵⁾ Februárban ²⁴²szinte nincsen olyan hét, hogy valami ne történjen ez ügyben. A hónap elején választmányi ülést tartott a Soproni Magyar Férfidalkör. Ezen véglegesen eldöntötték, hogy Sopronban rendezik az országos dalversenyt. A legapróbb részletekig megbeszéltek mindent.¹⁷⁽¹⁵⁶⁾ Elhatározta a választmány azt is, hogy erre az alkalomra megírják a Dalkör történetét.¹⁸⁽¹⁵⁷⁾ Kimondják, hogy a versenyen csak azok az énekkarok vehetnek részt, amelyek tagjai az Országos Dalosszövetségnek. Egyúttal pályázatot hirdetnek egy alkalmi dal szerzésére.¹⁹⁽¹⁵⁸⁾ Néhány nap múlva levelet írt a dalárdákat országosan összefogó szervezet, melyben közli, hogy a Szövetség vezetősége mindent el fog követni, hogy a nemzeti ünnep „Sopron első történelmi városához

méltóan legyen megtartva”.[20\(159\)](#) Eldöntötték, hogy a versenyt augusztus 14–17-e között tartják meg. Mintegy 3000–4000 résztvevőre számítanak. Horthy Miklós is kilátásba helyezte megjelenését.[21\(160\)](#) A soproniak és az Országos Dalszövetség között nem volt teljes az összhang. Ez számos apró jelből kiderül. A soproniak már javában szervezkedtek, s csak utólag értesítették a központot, amit azok nyilván zokon vettek.

A dalostalálkozó létrejöttéhez szükséges pénzüsszeg előteremtése nem volt könnyű feladat. Február közepén Meiszner Ernő, a Soproni Magyar Férfidalkör elnöke, beszélt a polgármesterrel, aki megígérte, hogy az anyagiakat állja a város.[22\(161\)](#)

Februártól augusztusig hallgat a helyi újság az ünnepségről. A rendezés időpontjának közeledtével azonban sűrűn kapunk róla hírt. Közli a lap, hogy a fővédnök Horthy Miklós, a díszvédő – három királyi herceg mellett – Csernoch József hercegprímás. A védnökök sorában találjuk Bethlen István miniszterelnököt, Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert, Zadravec István táborigazgató püspököt, Tormay Cecil írónőt, Bajcsy-Zsilinszky Endre politikust. Fél oldalon keresztül sorolja az újság a díszelnököket, vezérelnököket, tagokat, alelnököket, a fogadalmi, vigalmi, elszállásolási, sajtóügyi, művészi, ételmezesi és pénzügyi bizottság tagjait.[23\(162\)](#) Augusztus elején befutottak a jelentkezések. „Az egész országból ötven városból 7000 ember jön el, hogy a magyar lélek legőszintébb, legmelegebb megnyilvánulásával, a magyar dallal fejezze ki háláját a »Civitas Fidelissimá«-nak, hogy sújtó öklével odavágott és rést ütött Trianon halálunkra szánt emlékkövén” – írja a Soproni Hírlap.[24\(163\)](#) Négy nap múlva már a részletes programot is közli.[25\(164\)](#) Arról is hírt ad, hogy a MÁV gépgyára 70 emlékdíjat készített, melyet vigaszdíjként azok kapnak, akik nem érnek el helyezést.[26\(165\)](#)

Augusztus 14-én kezdődött a dalosünnep. A helyi újság valamennyi oldala szinte kizárólag a nagy eseménnyel foglalkozik.[27\(166\)](#) 19 vasúti kocsin érkeztek a dalosok az ország minden részéből.[28\(167\)](#) A vasútról ünnepélyes menettel jöttek a városba. Az egyes dalkörök előtt az illető egyesület címerével díszített táblát vittek. A felvonuló dalosok között kellemes meglepetést keltettek az ózdiak pompás fekete magyar ruhájukkal, sastollas fővegükkel. A matyó dalosok szintén jól festettek, kikékített bő gatyában, kötényben és darutollas süvegben vonultak fel. Az [243](#) egész útvonalon éljeneztek őket is, az ózdiakat is. A Széchenyi téren a budapesti dalárdák által énekelt Himnusszal kezdődött az ünnepély, melyet a hivatalos szónoklatok követtek.[29\(168\)](#) A legbájosabb jelenet azonban az volt, amikor száznyolc soproni leány megkoszorúzta a vidéki egyesületek zászlóját. A bajaiak koszorúslánya, aki aztán ügyes-bajos dolgaikat is intézte, Szilvássy Alice, másodéves orvostanhallgató volt, akinek – a többi dalegylethez hasonlóan – szerenádokat adtak este.[30\(169\)](#)



Másnap (augusztus 15.) kezdődött a verseny. A „nehéz műdal” kategóriában – a bajaiak ebbe neveztek be – tizenhét együttes szerepelt, köztük a győri, balassagyarmati, négy budapesti, hódmezővásárhelyi, nyíregyházi, székesfehérvári és diósgyőri. A sorrendet sorshúzással döntötték el.[31\(170\)](#) A bajaiak a 13-ast húzták, volt tehát alkalmuk a többiek felkészültségéről meggyőződni. A kitűnő előadások hallatán nem sok sikert jósoltak maguknak. Délután 4 körül került sor a bajaiakra. A Bajai Újság így ír szereplésükről:

[244](#) „Első dalunk »A magyar nyelv« című igazán a legkifogástalanabban előadott műdal volt, mely úgy a zsűri, mint az ezekre menő hallgatóság osztatlan tetszésével találkozott, a kötött darab is, mely a legnehezebb kardalok egyike, melyeket valaha ismertem, elment szépen, jól, azonban nem volt benne az a hatalmas lendület, erő, mely a fentebb már említett dalárdák előadásait oly csodásan jellemezte, hiányzott

belőle a pianisszimók fensége s a fortisszimók megrázó ereje. Való tény, hogy míg az előbb említettek mind 50–60 taggal szerepeltek, s ha tekintetbe jő, hogy a mi Daloskörünkben olyan tagok is szerepelnek, akik – magyarán mondva – komoly dolgok előadására egyáltalán képtelenek, megvan a magyarázat, hogy miért kellett nekünk a kitűnő anyaggal rendelkező dalárdák mögött maradnunk. Nehogy azonban félreértsenek, ki kell jelentenem, hogy a Bajai Daloskör, illetőleg Tomcsányi Aladár karmester, annak ellenére, hogy későn kapta meg az előadandó darabok anyagát, annak dacára, hogy úgyszólván a próbák egész ideje alatt súlyos betegen kellett végeznie a betanítás lélekölő, nehéz munkáját, bámulatraméltó eredményt ért el.”³²⁽¹⁷¹⁾

Másnap az újság ismertette a csoportok szereplését, az elnyert helyezéseket és díjakat, de a bajaiakat meg sem említette.³³⁽¹⁷²⁾ Mindkét bajai hírlap röviden számol be a szereplésről.³⁴⁽¹⁷³⁾ Az egyik a Daloskör sürgönyét is közli: „Emlékdíj 17 érem, kedden reggeli hajóval érkezünk.” A Katolikus Legényegylet kéri tagjait, hogy a fogadáson minél többen jelenjenek meg.³⁵⁽¹⁷⁴⁾ A hazaérkezés másnapján (augusztus 19., szerda) a címloldalon ismertetik a bajaiak sikerét:

„Sopronból a bajai dalosok a következő díjakat hozták:

A bajai Daloskört a magyar dalosszövetség a Sopronban megrendezett XX. országos dalosverseny alkalmából az első csoport emlékdíjával tüntette ki.

Aranyéremmel tüntették ki Amler Antal dalosköri díszelnököt, Major József miniszteri tanácsos pénzügyigazgató dalosköri elnököt és Gebhardt Dezső működő tagokat.

Ezüstéremmel tüntették ki tomcsini Tomcsányi Aladár karnagyot, Gáspár János dalosköri alelnököt, ifj. Wagner Antal dalosköri igazgatót, Alföldi László és Kriszt József működő tagokat.

Bronzérmet kaptak: Fogt Ferenc szertáros, Cserbe György, Őszi Béla, Kerekes Ernő és Dancinger Dezső működő tagok.

Oklevelet pedig: dr. Binder Péter dalosköri titkár, Gräff József, Karsay István és Müller Antal működő tagok.

Bajára érkezésekor a Kat. Legényegylet fogadta a hajóállomáson a daloskört.

Örömmel üdvözljük a bajai dalosokat soproni eredményeikért.”³⁶⁽¹⁷⁵⁾

A kissé rózsaszínben feltüntetett „sikerek” mellett két folytatásban is foglalkozik a hibákkal és hiányosságokkal a Bajai Újság. A legnagyobb bajnak azt érzi a cikkíró és ez szinte érthetetlen számára –, hogy „miért hiányoznak a mi dalosaink közül azok, akik már hivatásuknál fogva is alkalmasak a dal kultiválására. Ilyenek főképpen a tanárok, tanítók és papok, akik más dalegyesületekben szinte domináló szerepet játszanak”, majd hozzáteszi: „Ha ezeknek az uraknak módjukban lett volna Sopronban a kiváló karok előadásaiban gyönyörködni, bizonyára tömegesen kérnék felvételüket a Daloskör elnökségétől.”³⁷⁽¹⁷⁶⁾ Hogy ez a vágy teljesült-e, nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy a szegedi (1927), a debreceni (1929), a bajai (1931), a pécsi (1932) és a győri (1940) országos dalostalálkozókon komoly sikereket értek el.

A bajai múzeum őrzi a Daloskör tárgyi emlékeit. Az 1925-ös soproni találkozót, illetve az ott szereplő énekkar tagjait fényképen örökítették meg, középen Szilvássy Alice kisasszonnyal ²⁴⁵(1. kép). Van a gyűjteményben egy 41 cm hosszú, ébenszínűre pácolt bot, melynek egyik végét 25 mm hosszán ezüst koptató borítja (2. kép). Felső negyedében egy 8 mm széles ezüstszalag fut rézsút körbe. Belevésve: „Baja

1925. augusztus 14.” (Tehát a soproni ünnepség kezdésének napja.) Felső végén 11 mm átmérőjű gömb ül, melynek tetejére megkoszorúzott lantot helyeztek (3. kép). A gömb alja egy 23 mm-es tokhoz van forrasztva, melyre TA monogrammot véstek. Jobbra fönt „Aladár barátomnak Gebhardt Dezső.” felirat látható. A díszes tárgyat tehát egy jónevű bajai ezüstműves, a Daloskör tagja (Gebhardt) készítette Tomcsányi Aladár karnagynak a soproni dalostalálkozó emlékére. Van a Daloskör anyaga között – barnásfeketére pácolt falapon – egy megkoszorúzott lantot ábrázoló, téglalapalakú (12×18 cm) bronzöntvény,³⁸⁽¹⁷⁷⁾ ahol ez a felirat látható:

A MAGYAR DALOSSZÖVETSÉG
(1867–1925)
1925. augusztus 14–17. NAPJAIN
SOPRON SZAB. KIR. VÁROSÁBAN TARTOTT
XX.-ik ORSZÁGOS DALOSVERSENYÉNEK
EMLÉKDÍJA

Ez ama 70 vigaszdíj egyike, melyről a soproni újság azt írta, hogy azok kapják, akik nem nyertek semmit (4. kép).

Majd háromnegyed évszázadról visszatekintve tulajdonképpen mindegy is, hogy nyertek-e a bajaiak vagy sem. Az idegeket pihentető, szívet vidámító együttdalolás volt a lényeg. Ahogyan a Soproni Hírlap aug. 18-án írta: „Csonka-magyarország dalosai új lelket öntöttek a sorvadó Sopronba”.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: A brennbergbányai Ilona-akna története (1886–1930)

**Ruhmann Jenő: A brennbergbányai Ilona-akna története
(1886–1930)**

1. A brennbergbányai (a továbbiakban: *brennbergi*) szénbányászat történetének jelentős az irodalma. Itt most három művet említek meg: Reményi monográfiáját¹⁽¹⁷⁸⁾, Lovas bányavasúti tanulmányát²⁽¹⁷⁹⁾, végül Környei történeti-munkásmozgalmi áttekintését.³⁽¹⁸⁰⁾ Mindhármát felhasználtam e tanulmányom összeállításához, s mindegyikhez fűzök kritikai megjegyzéseket.

Történetem megírását az indokolja, hogy a magyar oldalon levő Brennberg szénbányászatának 1952 után nyomtalanul eltűnt az összes műszaki berendezése (a lakókolóniák szerencsére megmaradtak), az ausztriai Ilona-aknatorony kőépülete viszont változatlanul megvan, és ma műszaki műemléki kezelésben részesül (HELENENSCHACHT). Az akna egész életében és a mai napig egyfolytában az Esterházy hercegi hitbizomány területére esett.

A burgenlandi televízió 1992 őszén sugárzott helyszíni riportot, aminek keretében bemutatta özv. Esterházy Pálné („die Fürstin Melinda”) ott tett látogatását. Ottrubay Melindáról van szó, aki 1940-ben még a Budapesti Magyar Operaház prímabalerinája volt.

²⁴⁶Brennberg kedvezőtlen földrajzi fekvése: távolsága minden sűrűn lakott településtől (munkaerő- és szénpiactól), szűk völgyben és meredek hegyoldalakon, kezdettől, vagyis a XVIII. századtól termelési nehézségeket jelentett. A „hegy” eredetileg a Kovács-völgyben „égett”, ez Öbrennberg völgye, alacsonyabb

és hegygerinc választja el a mai brennbergi forgalmi központtól, ahol a XX. században a vasúti rakodóállomás volt.

A Kovács-völgyben kezdetben vízszintes, vagy „lejtaknás” tárókból fejtették a szenet, s csak az 1800-as években, Drasche Henrik bécsi vállalkozó megjelenése után kezdték meg a szénmezők kutatását a Hermes-hegy oldalában. De akkorára már érkezett Sopronba is a gőzgépek korszerűbb változata, s ez egyrészt ugrásszerűen megnövelte a szénigényt a piacon, másrészt Drasche bányaművelésének adott technikai segítséget: függőleges aknák fúrását, a mélyszinti tárók víztelenítését és szellőztetését lehetővé téve.

A gőzgép azonban a közúti teherszállítás gépesítésére még alkalmatlan volt. Ezért bérelt Drasche kezdetben ökrösfogatokat, amelyek a kitermelt szenet Sopronba beszállították, ami a szén árát erősen megemelte. Drasche úgy kívánt segíteni a helyzet tarthatatlanságán, hogy Brennberg és Ágfalva között ipari nyomtávval és lóvontatással vasutat építtetett 1868-ban, vagyis a Bécsújhely–Soproni Vasút üzembe helyezése (1847) után. A mai közlekedéstörténezszek egyik iskolája még a Wienerneustadt–Wien közti, nyomokban még meglévő csatorna építését is összefüggésbe hozza a brennbergi szénnel, ill. ennek olcsó szállításával Bécsig, a szén nagy felvevő piacáig.

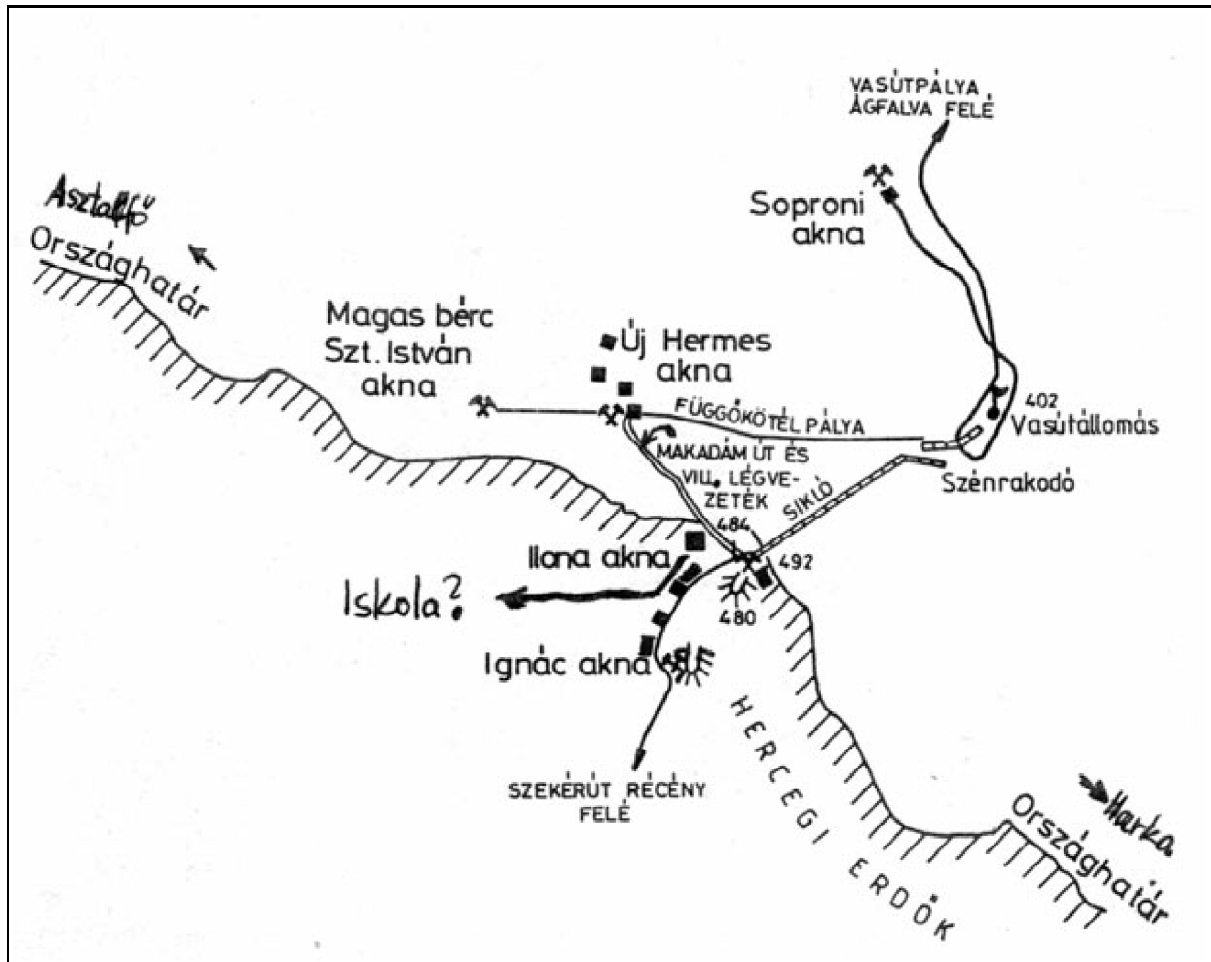
2. Egyetlen korábbi tanulmány sem foglalkozik a regále kérdésével, vagyis a bányakincs fölött levő felszíni terület tulajdonjogával. A fogalom arra a középkori időszakra nyúlik vissza, amikor még csak a só- és nemesfém-bányászat volt ismeretes, és az ország királya volt az egyszemélyi földbirtokos. Ő ugyan nagy földterületeket ajándékozott a hűséges (és hadsereget kiállító) híveinek, de a bányászat földtulajdonjogát – mint fontos kincstári jövedelemforrást – megtartotta önmagának. Az újkorban elszaporodtak a szabad királyi városok, mert a királynak szüksége volt a kisiparos-polgári társadalomra, s a regálijog ezekre a polgárookra szállt át, de az uralkodó – az államkincstáron keresztül – fenntartotta a kitermelt nemesfémérc feldolgozásának ill. a só forgalmazásának a jogát.

A szénbányászat a XVIII. század elején kezdődött, amikor a regálijog élelmezése már szabadabb volt, s a kincstár a szenet sohasem értékelte annyira, mint a sót vagy a nemesfémeket. Mivel azonban a regálijog már többévszázados és meggyökeresedett intézmény volt, a szenet is ennek keretében kellett kibányászni. A bányaművelők részére az volt a megkötöttség, hogy csak bérlői lehettek a szénbányáknak, a föld tulajdonosa viszont kiköthette magának, hogy a kitermelt szén mekkora hányada illeti meg, és milyen kedvezményes egységáron. A módszer a bányabérlőnek annyiban volt kedvező, hogy természetben és részletekben fizethettek a földhasználatért.

Brennbergen a regále úgy adódott, hogy a volt récényi közigazgatási határig – a későbbi országhatárig – a földtulajdon Sopron szab. kir. városé volt; innen Récény (ma: Ritzing, Ausztria) felé viszont a „Hercegi Erdők” estek az Esterházy-hitbizomány tulajdonába. Mindez jól követhető a mellékelt térkép vázlaton, amit az 1931-ben megjelent 14. sz. Kirándulók Térképéről⁴⁽¹⁸¹⁾ másoltam ki, az eredeti 1:25 000 méretarány megváltoztatása nélkül.

3. A bányamonográfiák összeállításában Reményi időrendben a harmadik volt, s akkorára látszólag már kialakult a monográfiák egyfajta törvényszerűsége: a szerző először 1759-től kezdve a bányabérlők hosszú sorát állította össze. Ennek keretében tárgyalta Sopron város regálijogban tanúsított kemény kikötéseit, amelyek versenyképtelenné tették a kibányászott szén piaci helyzetét, s ezért valamennyi bérlő – rövid időn belül – menekülni volt kénytelen a helyszínről. Ugyanitt tárgyalták a szerzők azt is, hogy a bérlők rövid bérleti idejük alatt hol próbálkoztak fejlesztéssel, vagyis melyik új tárót-lejtaknát helyezték üzembe.

247 A monográfia második része szakmai fejezetekre tagozódott (kutatás, bányagépészet, aknaszállítás, bányavíztelenítés és szellőztetés, végül az energia-ellátás tényei). E tárgyalás keretében többször is visszanyúltak az első, történeti rész eseményeihez, s eközben itt-ott ellentmondásba keveredtek önmagukkal, annak ellenére, hogy a Brennbergben eltöltött saját időszakuk szakmai történetét vitathatatlan történeti pontossággal adták meg.



Az Ilona-akna környéke (a fekete négyszögek épületeket jelentenek, a háromjegyű számok az Adria feletti szintmagasságot)

Ezzel szemben egyetlen szerző sem tért ki az általa közölt tények magyarázatára, vagyis pl. hogy egy-egy fejlesztés akkor kényszerűség következménye volt-e, egyszerűen a technikai adottságok hiányában, vagy hogy mi volt a helytörténeti háttér az újabb bérlőcsoportok megjelenésében.

A legtöbb ellentmondást Reményi monográfiájában találtam, aki – nem lévén már az élők sorában – nem tudja megvédeni az állításait. Ő a monográfia történeti részében a következőket írja: „...A Brennbergi Kőszénbánya Rt. 1903-ban megveszi az Unió Rt. récényi bányászatát. Utána kis ideig még termelnek szenet az Ilona-aknában, aztán már csak a gőzgépek üzeméhez szükséges szenet hozzák ki innen.”... És valamivel hátrább, a szakmai részben: „Az Ilona 1909 óta kihúzó aknául (bányász szakkifejezés a szellőztető aknára) szolgált.” ...Későbbi ellentmondásai:... „1913-ban elkészül a Központi Erőmű 2 db

1200 kW-os turbógenerátorral, 500 V feszültséggel. Ez direkt megy az Ilonára, míg 5000 V-ra feltranszformálva a Hermes-aknára... 1924-ben a Borbála és az Ilona zökkenés nélkül el tudta látni a szükséges [248](#)szénzállítást a Borbálából... 1930-ban az Új Hermes és az Ilona között 500 m hosszú lég- és szállítótávot készült... Manapság (?) az Ilona vizét szivornyával vezetik le a Hermes szintjére.”

Vagyis az Ilona szénbányászata 1903 után „nem szűnt meg hamarosan”. Az igazság az, hogy 1930 nyarán még bőségesen szállított szenet a brennbergi vasúti szénrakodóba, amint ezt Környei is megállapítja [3\(182\)](#), magam pedig később az élményeim ismertetésével megerősítem. Az Unió Rt. „récényi bányászatának megvétele” pedig csak két részvényes kiválása volt, mert a három megmaradó továbbra is Brennbergen maradt, mint bányabérlő Sopron városától (igaz viszont, hogy Brennbergen nem Unió név alatt működtek, de mindezt még az [5.](#) fejezetben).

4. Lovas vasúti tanulmányában egyetlen olyan adatot találtam, amelyik némi magyarázatra szorul: az Adria feletti szintmagasságok értékét. Lovas a brennbergi szénrakodó állomás magasságát 408 m-en adja meg, az általam felhasznált térkép [4\(183\)](#) ugyanerre a szintre 402 m-t közöl, vagyis a kétféle magassági adat között –6 m a különbség. Sok fejtörést okozott számomra ez az eltérés, ellenőriztem a szintmagasságokat a mai MÁV Pályafenntartási Kirendeltségen, véleményeltérésbe jutottam Dr. Kubinszky Mihály lektorommal is, de sikerült a végén arról meggyőződnöm, hogy a vasút és a Honvéd Térképészeti Hivatal felmérési adatai között valóban létezik ez az eltérés, s állíthatom, hogy jelen tanulmányomban én hívom fel erre először a figyelmet.

Az én általam használt térkép [4\(184\)](#) az 1:50 000 léptékű katonai térkép felnagyításával és kiegészítésével (színes jelzésű turistautak, jellegzetes tereppontok, bizonyos – akkoriban – közérthető jelzések alkalmazásával) készült. A vasút ugyanakkor a magassági szinteket a vasúti pályatükrökön mérte végig, s kétségtelen, hogy ez az eljárás eredményezte a nagyobb pontosságot. Tény, hogy mire a katonai felmérések a hegycsúcsokon és más „fix pontokon” keresztül a múlt század végén eljutottak Brennbergig, 6 m-rel „alámérték” a tényleges szintmagasságokat. Én ennek ellenére a mellékelt térkép vázlatomon a katonai mérés eredményeit adom meg, mert nem érzem magamat elhivatottnak arra, hogy ezek pontatlanságát helyreigazítsam. Mindenesetre a kérdés megérdemelne külön vizsgálatot és tanulmányt.

5. Lovas i.m.-éből [2\(185\)](#) ismertetem kivonatolva a Brennberg és Ágfalva között kialakított vasúti összeköttetés történetét, amely 1868-ig nyúlik vissza. Ez a lóvontatású iparvasút nem volt összefüggő: a Felső Tödl ágfalvi oldalán a csilléken érkezett szenet lesiklatták az ágfalvi sík szintjére, s ott újabb lófogattal juttatták el az állomás normál nyomtávú vasútvonaláig. A lesiklatás „önjáró” szerkezettel volt lehetséges: a rakott csillék vontatták fel az üreseket, vagyis a sikló üzeméhez nem kellett külső energiaforrás (azért érdekes, mert valószínűleg ugyanígy működött az Ilona és Brennberg közti siklómű is). De a vontatólovak Görbehalom és Brennberg között nem bírták a strapát, s ezért ezen a szakaszon hamarosan áttértek a gőzmozdonyos vontatásra, ami azonban még mindig azt jelentette, hogy a szenet többször is át kellett rakni a normál nyomtáv „távlati vérkeringésébe”. Ezért aztán 1892-ben a normál nyomtávot felvitték Ágfalváról Brennbergig, de nagyon kedvezőtlen üzemviszonyok között: kisívű kanyarok, meredek pálya, és Brennbergen vízhiány. Utóbbi miatt az üres szerelvényvel felérkezett mozdony a brennbergi rakodóállomásról visszatolatott a Soproni-aknához, ahol volt „mozdonykút”, s itt várakozott addig, amíg a Brennbergenben maradt vasúti kocsikat megrakták. Így rakodás közben a mozdony nem tudta mozgatni a kocsikat. – Számptalan „kisiklásos megfutás” ellenére, egyre szigorúbb sebességi és tengelynyomási korlátozásokkal, a vasút mégis 1952-ig üzemelt. [2\(186\)](#)

Drasche után a bérlőviszony Környei szerint a következőképpen alakult: 1881-ben megalakult az Unió Rt.

az alábbi résztvevőkkel: Patzenhofer Konrád cinalvi cukorgyáros, ²⁴⁹Carstanjen Gusztáv sopronkőhidai cukorgyáros,⁵⁽¹⁸⁷⁾ Rothermann Rudolf félszerfalvi (ma: Hirm, Ausztria) cukorgyáros, Nagycenki Cukorgyár Rt. és Lenck Samu soproni nagykereskedő és telekspekuláns.

Ők voltak tehát – Lenck és talán Carstanjen kivételével – azok a „cukorbárók”, akik működésüket azzal kezdték el, hogy gentlemen’s agreement-et kötöttek a hercegi hitbizománnyal a récényi szénmezők felkutatására és kitermelésére. Nem lehetett nehéz dolguk: ők olcsó szenet akartak a cukorfőzéshez, a herceg pedig nagy cukorrépa-termelő volt a birtokain, ezért érdeke volt, hogy a termőföldjei közelében levő cukorgyárak kis rezsisvel tudjanak működni. Ezzel olcsóbb lett a répabeszállítás költsége, ill. a hitbizomány jobb árat ért el a répájáért. Gentlemen’s agreementnek pedig azért hívom a megállapodást, mert 1914-ig ennek nincsen semmiféle írásos nyoma sem.

Aztán az újrészvényes cukorgyárosok egy év múlva a brennbergi üzembrészüket átkeresztelték Brennbergi Kőszénbánya Rt.-re, viszont az eredeti Unió Rt. név alatt megkezdték a szénkutatást és az első akna mélyítését a récényi (hercegi) oldalon. Az Ilona-aknát 1886-ban helyezték üzembe³⁽¹⁸⁸⁾ és fel sem merült más elképzelés, mint hogy a kitermelt szenet Brennbergen keresztül, vagyis az akkor már névleg új társaság berendezéseivel juttassák el a normál nyomtávot jelentő „országos vérkeringésbe”. Talán itt kell még azt is megemlíteni, hogy Récény irányában, lefelé a völgyben csak 22 év múlva valósult meg a normál nyomtávú vasúti közlekedés, a kb. 10 km-re levő Lakompak állomás forgalomba állításával.

1886-ban tehát az Ilona szenét csak Brennbergen át lehetett elszállítani. A két hely között a közúti közlekedés lehetősége végig mostoha volt: ezért mindjárt kezdetben siklópálya létesült az Ilona szenének szállítására az akna és a tőle 800 m távolságban levő brennbergi szénrakó között. Ez a sikló 1930-ig működött, s a két végállomása között húzódó hegygerincen „emelte át” szállítmányait. A térképábrán jelzik – Környei nyomán – egy másik aknát is.⁴⁽¹⁸⁹⁾ Ez az Ignác-akna, amelynek azonban csak igen rövid lehetett az élete, Környei csak egy évszámot (1905) írt melléje, hihetőleg az üzemleállítás évét. Úgy gondolom, hogy gazdaságtalan lehetett az Ignác termelését felszekerezni az Ilonáig.

1903-ban az Unióba befektetett tőkéjét Lenck és valószínűleg Carstanjen is visszafizette (Lenckről biztosan tudom, hogy abban az évben vonult vissza minden üzleti tevékenységéből, az⁵⁽¹⁹⁰⁾ lábjegyzetben pedig beszámolok arról, hogy véleményem szerint Carstanjen sem volt „cukorgyáros”, hanem ugyanolyan tőkés vállalkozó, mint Lenck Samu). A brennbergi szénbánya üzemeltetésében még mindig maradt három cukorgyár, s ezek egyszerűen megszüntették az Unió elnevezést. Ebből gondolhatta Reményi, hogy a „Brennbergi Szénbányászati Rt. megvette az Unió récényi bányászatait”, de hogy az én előbbi feltételezésem lehet igaz, az látszik alátámasztani, hogy továbbra is érvényben maradt a hitbizománnyal az eredeti „úri megállapodás”, mert a maradék tulajdonosok is szavatolták a régi répaárakat. Vagyis a részvénytársaság névváltozása tulajdonképpen semmiféle változást sem jelentett.

1912-ben aztán kilépett az utolsó három cukorgyár is a széntermelésből.³⁽¹⁹¹⁾ Ennek okát én abban látom, hogy nem tudták már a figyelmüket kettéosztani, mert a cukorgyárak között hirtelen kemény versengés kezdődött, aminek eredményeként Sopron vármegye cukorgyári térképe rövid évtized alatt teljesen átrajzolódott. A szénbánya új részvényesei az Urikány-Zsilvölgyi Szénbánya Rt. és a Magyar Általános Hitelbank Rt. lettek (Környei).

²⁵⁰Ezzel Brennbergen megindult az addigi félamatőr helyett a szakavatott bányavezetés. Urikányiek képzett bányajogászt hoztak magukkal, aki tudta, hogy a múlt század végén a céhtörvény helyébe beiktatott ipari és bányatörvény megszüntette a regálet, bár a felszíni földtulajdonost még mindig megillették

bizonyos jogok. A szénbánya tulajdonosa viszont az lett, aki a bányaművelésbe tőkét fektetett be. A brennbergi bánya neve egyelőre változatlan maradt egészen 1928-ig,³⁽¹⁹²⁾ amikor a Hitelbank kiválásával az Urikány lett az egyedüli bányatulajdonos.

Az új tulajdonosi és bányajogi viszonyok között elévült a hercegi hitbizománnyal addig érvényes „úri megállapodás” is. 1914-ben a két érdekelt fél aláírta azt a szerződést, amelyiknek létéről Alliquander és Tsai tudósítanak.⁶⁽¹⁹³⁾ Művük a szerződés szövegét, sajnos nem közli, csak annyit említ meg, hogy mellékletét képezte annak az okmánynak, amelyet 1922-ben a Magyar–Osztrák Határkijelölő Bizottság szentesített. Utóbbi szövegét a mű teljes terjedelmében közli. Eszerint a két érdekelt magánfél (bánya és földtulajdonos) által 1914-ben megkötött szerződés változatlan tartalommal és határidővel továbbra is érvényben marad, az államközi megállapodás mindössze az állampolgársági és baleset-elhárítási kérdéseket kívánja szabályozni.

Az 1914-es alapszerződés tartalmáról dr. Ormos Károly ny. bányamérnöktől kaptam szóbeli felvilágosítást. Ő résztvett azon a tervhivatali értekezleten, amelyiken 1951 elején döntés született a brennbergi szénbánya végleges bezárására. Az értekezleten Vajk Artúr, az államosítás előtti utolsó bányaigazgató, felolvasta az 1914-es szerződést, mert azzal szerette volna megmenteni a bánya életét: mondanom sem kell, hogy eredménytelenül. Ormos úgy emlékezik Vajk Artúr felolvasásából, hogy az 1914-es szerződés 50 évre szól, vagyis 1964-ben járt volna le. Ez a határidő nem volt meghosszabbítható, és a bányaművelés úgy szállt volna vissza a hitbizományra, hogy kivonuláskor hiteles bizonylatokkal igazolt 10 000 tonna megkutatott szénvagyonot kellett volna az új bányaművelőnek visszahagyni.

Az értekezletet Vas Zoltán vezette. Az 1964-es határidőről az volt a véleménye, hogy „1964-re Ausztria már rég szocialista állam lesz” (más szavakkal: „hol lesz már akkor a hitbizomány?”) Az értekezlet „gazdaságtalan bányaművelés” ürügyén az üzem megszüntetése mellett döntött, és még az év decemberében Brennbergen az összes járható aknát a felszínen hermetikus fedéllel lezárták.

Az Ilonában a széntermelést 1930-ban fejezték be, ezután már valóban csak szellőző aknaként működött. Nem tudom, leszerelték-e a gépházat vagy az 500 V-os áramellátást, de abban biztos vagyok, hogy a siklópályát igen: 1937-ben egy kirándulás alkalmával már csak a pályatükrének erősen begazosodott nyomát tudtam konstatálni.

A brennbergi szénbánya 1938–39-ben a Magas Bérc oldalában mélyítette és helyezte üzembe a Szt. István aknát, amelynek a neve is a Szt. István jubileumi év ihletéséből eredt. Az időpont ugyan az Ilona élete utánra esett, mivel azonban Környei foglalkozik vele és téves rajzadatot hoz róla, helyénvaló, ha ezt itt most kiigazítjuk. Környei rajzából ui. az látszik, hogy a Szt. István termelését az Ilonán keresztül vezetett kötélpálya szállította a brennbergi szénrakodóig, ugyanakkor az Ilonát az Új Hermes-szel siklópálya köti össze. A valóság az, hogy a függőpálya az Új Hermes érintésével, tehát az országhatár kétszeres keresztezése nélkül vezetett, a sikló pedig egy ma már nem használt térképjel félremagyarázása (makadám út szélén vezető magasfeszültségű légvezeték). Nyilvánvaló, hogy Környei rajzolója is kézbevette az általam használt térképet (vö. a 4. jegyzetet).

1945. januárban kötözött ágfát („pirtli”-t) hoztam be a városba a Magas Bérc fennsíkjáról, s akkor a szekér kétszer is áztötyögtetett az Új Hermes telepen. Tévedésről tehát nem lehet szó: közvetlenül az aknatorony mellett ott volt a magasban a kötélpálya, rajta lógtak a teli és az üres szállítóputtonyok. Igaz, hogy vasárnapi üzemszünet volt, s ezért a puttonyok nem mozogtak: ott álltak, ahol szombaton a szállítást leállították.

2516. Az Ilona siklójának üzemével az irodalomban idáig senki sem foglalkozott, ezért gondoltam arra, hogy e tanulmányom keretében ismertessem mindazt, amit tudok róla, egyrészt saját élményemből, másrészt a kirándulók térképéből. Saját élményem ugyan 1930-ból származik, amikor mindössze csak 5 éves voltam, de az üzemben levő pálya gyalogos keresztezése (görgök csikorgása, csillék közeledtekor a vonókötél megemelkedése) olyan maradandó emléknek bizonyult, ami a síromig el fog kísérni. Ezeket az emlékeimet egészítem most ki mai műszaki ismereteimmel, s a kettő alapján merem az egykori siklóüzemről biztonsággal a következőket leírni.

Jobboldali volt a forgalma, ami a múlt század végén ritkaságszámba menő vasútüzemi megoldásnak számított. A pályanyomtáv 20" (510 mm) lehetett, maguk a sínek a valaha ismert legkisebb szelvényűek, 6 kg/m tömegűek voltak. A pályát szakaszokból építették össze: tekintettel a szállítás szempontjából rendkívül nehéz terepviszonyokra, egyetlen szakasz hossza 3,5–4,0 m lehetett. A szakaszok műhelyben készültek, még pedig úgy, hogy a síneket kb. 50 cm távközben elhelyezett acéltalpakra hegesztették. Ezek a talpak vályúsak voltak, a vályú mélypontját kb. 15 cm hosszú acélgörgő hidalta át. Ezek a görgők tartották a vonókötetet, amit erősen olajozni kellett a gyors elkopás elkerülése miatt. Ennek lehetőségét már a múlt században is ismerték: belső jutamag, ami bőven átitatódott az olajjal, és sokáig volt képes azt tárolni.

A pályaszakaszokat a helyszínen – bő hézagok tartásával – hevederezték össze egyetlen összefüggő sínpályává. Ezáltal rendkívül gyenge sínpálya jött létre, ami sem a nagy tengelynyomást, sem a nagy szállítási sebességet nem tudta elviselni. Külön nehézséget okozott, hogy a siklopálya kombinált lejtésű volt: az Ilonától a hegygerincig, kb. 150 m hosszúságban 9 m szintemelkedése volt, innen a brennbergi végállomásig, 650 m hosszúságban 90 m volt a szintesése. Emiatt a szállítócsilléket mindkét homlokoldalukon kellett a vonókötélbe beakasztani; mindig csak az emelkedő felé eső akasztókötél „dolgozott”.

A rendkívül gyenge sínpálya miatt a haladási sebesség nem lehetett több, mint 2,5 km/óra = 41,7 m/perc. Az adott 800 m teljes pályahossz figyelembe vételével így egy csille menetideje kereken 20 perc volt, és ha 80 m követési távolsággal számolunk, ez annyit jelent, hogy a két végállomáson egy-egy csille kezelési manipulációira csaknem 2 perc idő adódott. Nem túl hosszú idő, a közreműködő két-két kezelőnek nem adott lehetőséget gyakori cigarettázásra, de 1930-ban meg tudtam győződni arról, hogy a szükséges műveletek ennyi idő alatt elvégezhetők.

A siklopálya brennbergi ürítőállomása talán 8 m-rel magasabban volt, mint a normál nyomtávú vasúti kocsik pályaszintje (402 m). Az egyik kezelő eléjement az érkező csillének és kikapcsolta a vontatókötél kétoldali „feszítőkákát” akasztókötélét. Mindjárt ezután a vontatókötél „átbújt” a baloldali sín alatt és több terelőgörgőn keresztül egy kb. fejmagasságban elhelyezett terelődobra került, amelyen egymás alatt 4 spirális horonyban végighaladva visszafordult Ilona felé, majd a baloldali sín alatt átbújva a pályaközép alján elfoglalta normális üzemi helyzetét. A kiakasztott szenescsille automatikus billentőkar kioldására megbillent és a benne levő szenet csúszdába zuhantatta. Itt lépett munkába a második csillekezelő: továbbhúzta a csillét a hurokvágányig, közben a puttonyt visszaemelte az alaphelyzetébe, végül eltolta a vontatókötélig és az akasztókákát újra visszakapcsolta.

A csilléből kiürült szén osztályozó rostára hullott, az ezen fennmaradó darabos szenet szállítóheveder vitte arra a rakodóhidra, aminek vasbeton építménye még ma is létezik. Egy „ledobókocsi” aztán a darabos szenet a vasúti kocsiba ürítette. A rostán áthullott porszén utósorsáról nem tudtam meggyőződni, de a térkép⁴⁽¹⁹⁴⁾ szerint ezt egy második szállítószalag vitte a kb. 50 m-re levő központi szénosztályozóba. Utóbbi akkor is használatban lehetett, ha a sikló üzeme alatt nem volt üres vasúti kocsi Brennbergen, s így

az Ilona bányászénét nem lehetett közvetlenül kocsiba rakni.

A siklópálya energiaellátásáról annyit, hogy itt ugyanúgy, mint korábban a Tödl oldalában, gravitációval dolgoztak, vagyis a rakott csillék vontatták vissza az üreket az Ilonáig. Én az alsó kötéldobnál mindenestre nem láttam külső erőforrást. Feltételezem, hogy a dobon a [252](#)többszörös körülvezetés a kötélmegcsúszás ellen szolgált, tehát a pálya üzemi sebességének szabályozását és az üzemleállást mindenképpen a brennbergi végállomáson végezték. Üzemleállításkor pedig a rakott és az üres csillék a nyílt pályán várakoztak újraindításig, hasonlóan a függőpályás szállításhoz, amiről a Szt. István aknával kapcsolatban írtam.

Még egy siklóüzemi feltétel: telekommunikációs kapcsolat a két végállomás között. Úgy emlékezem, hogy ezt a feltételt egy kéteres légvezeték teljesítette. A csupasz vezetékeket az erdő pályamenti fáira porcelánszigetelők közbeiktatásával feszítették fel: engem akkor nagyon felháborított az élőfák ilyenén „megkínzása”.

Lovastól [2\(195\)](#) tudjuk, hogy Brennbergen nem volt mozdonykút, ezért a mozdony a szerelvény megrakásáig a Soproni-akna fejállomásán várakozva, nem tudott kocsit mozgatni szénrakodás közben. Ez is igaz: én 1930-ból arra emlékezem, hogy a rakás alatt levő kocsikat láncsal mozgatták, a láncot viszont az állomás ágfalvi oldalán egy nagy decibelszámmal puffogó Hoffer-traktor húzta a kívánt mértékben.

Minderről úgy tudott egy kívülálló turista meggyőződni, hogy 1930-ra a brennbergi rakodóállomás megbővült és elfoglalta a barna jelzésű gyalogút nyomvonalát. Mindazok tehát, akik hétköznapi és rakodás idején kívántak a barna úton jó levegőt szívni, belesodródtak a „dolgok közepébe”. Szívhatták a szénport, megsüketedhettek Hoffer úr hangos találmányától és átboladozhattak a kocsivonóláncon. De a munkában résztvevő „profik” nemhogy elzavarták a kívülállókat, hanem jóindulatúan segítettek rajtuk a veszélyes szakaszok átgyalogolása közben.

7. Milyen lehetett az „Ilona-bányászkolónia” története, hogyan alakult át a műemlékszamba vehető aknatorony környezete. Mindezekhez az eddigieken kívül vannak újabb adatszolgáltatóim is, továbbá e téren is tudok személyes élményekről beszámolni.

Megállapítottam már korábban, hogy az Ilona és Brennberg bányaigazgatóság között a felszíni útösszeköttetés rendkívül mostoha volt: a Soproni-aknán és az Új Hermes lakótelepen keresztül részben kiépítetlen szekérírt, részben köbehengerléssel megerősített makadám út vezetett, s mindezek használhatóságát a téli időjárás csaknem nullává redukálta. Az Ilona üzemét tehát nem lehetett Brennbergtől „átingázó” vajúrokra bízni: 1886-tól kezdve a helyszínen lakó személyzet látta el a szénbányászás folyamatosságát. Ezért 1886-ban, az akna mélyítésével egyidejűleg az Unió Rt. lakókolóniát épített a récényi völgy oldalában, ahol a bányászokat családjukkal együtt fedél alá lehetett helyezni. A lakótelepnek 1907-ben 210 állandó lakosa volt, [7\(196\)](#) de nem rendelkezhetett saját közigazgatással, mert temetőnek és anyakönyvi hivatalnak a nyomáról sem tudunk (lásd az 1922-es adatokat tartalmazó térképet [4\(197\)](#)). Tudjuk azonban, hogy Brennbergen a törvényes közoktatás és gyógykezelés feladatait mindig a bánya látta el, tehát az Ilona-lakótelepen is gondoskodnia kellett iskoláról és orvosi ellátásról (utóbbit a már hivatkozott államközi szerződés is bizonyítja). Az akkori családsgaporulatot feltételezve a 210 lakosból 30 lehetett oktatásköteles gyermek: ennyi részére a bányavállalat emeletes épületet építtetett (vö. térképábrázlat: megkérdőjelezve), ahol nemcsak a tanítói lakást, hanem talán róm. kat. kápolnát is el lehetett helyezni. Az orvosi ellátásról nem tudtam adatot szerezni, de nagy biztonsággal merem állítani, hogy a bányaorvos nem volt azonos a récényi állami körorvossal, mert a faluból a bányaatelepig felvezető út

sokkal kedvezőtlenebb állapotban volt, mint akkoriban a Sopron–Brennberg között a Kovács-völgyön át vezető szekérút. Így csak arra gondolhatunk, hogy az Ilona-lakótelepen a bányaigazgatóság külön orvost alkalmazott szolgálati lakással stb.

Feltételezem, hogy 1886-tól 1930-ig récényi illetőségű polgárok is résztvettek a szénbányászatban, de valószínűtlennek tartom, hogy ezek naponta felgyalogoltak a munkahelyükre. A valóság az lehetett, hogy ezek számára volt egy „legényszállás” az Ilonán, s [253](#)ha elhaltak, a récényi temetőben kerültek örök nyugalomra. Ugyanígy a nem récényi kolónialakókat is el lehetett Récényen temetni. Ennek határozott megállapítása céljából meg kellett volna látogatnom a mai ritzingi temetőt.

Felmerül még az ivó- és üzemi vízellátás kérdése. Az akna közelében feltétlenül volt egy ásott kút, amelyikből a kezdeti gőzgép vízigényét kellett ellátni, s ugyanebből látták el az aknától jobbra levő (térképvázlat) üzemépület fürdőjének vízigényét is. A hegyoldalon levő iskola és adminisztrációs épület vízellátásáról Lovas Gyula szóbeli közlése alapján van tudomásom. Lovas hozzájutott egy néhány éve az Ilona-üdülőtelepről kiadott osztrák brosúrához, s ez írja, hogy a „volt iskolaépületben ma turistaszálló van, ahol cserkészeket is el tudnak helyezni kedvező áron; a vízellátás kútból biztosítva”.

Kétségtelen, hogy 1922 és 1930 között a helyi energiaigényt még a brennbergi 500 V-os távvezeték biztosította. Aztán az Ilona bezárt, és a lassú pangás, a szellemteleppé válás ideje következett. Az „Anschluß” évében, 1938-ban a lakókolónia élete végleg megpecsétlődött.

És talán még annyit: milyen ma a *Helenenschacht*, mint műemlék, vagy mit látott 1992 nyarán a helyszínre látogató Melinda hercegasszony?

Ritzingtől nem éppen széles, de jól kiépített, portalanított műút vezet meredeken felfelé, buján zöld völgyön végig. Fenn először helynévtáblánál hajtunk el. *Erholungsort Helenenschacht*. Balra, a hegyoldalon modern villák, egymás fölött több sorban, jobbra, a völgy felé végig buja zöldövezet. Aztán hirtelen szembetaláljuk magunkat a műemlék aknatoronnyal. Zömök, csonkakúp-alakú kő- és téglapépület, bizonyítva 1886-os eredetét, amikor az acélszerkezetű aknaszállító tornyok még nem terjedtek el a világon.

A torony méretdatái itt becsült értékek: alapterülete 10×10 m, magassága pedig 8 m lehet. Felső bal és jobb oldali peremén az egykori kötélterelő kerék tengelyének féknyomai még láthatók, természetesen maga a kerék már eltűnt. Azt sem lehet tudni, befedték-e a torony tetejét, vagy beázik csapadékos időjárásban, mivel pedig a torony belsejébe nem lehet belépni, nem tudhatjuk, hogy az akna felső szintje kapott-e olyan zárófedelet, amilyennel 1951-ben a brennbergi aknákat zárták le.

Völgy felé eső oldalán nagybetűs emléktábla hívja fel figyelmünket arra, hogy ez a „Helenenschacht”. Alatta középtűt, a régi bejáratot vasajtó zárja el, külön láncsal is lelakatolva. Úgy látszik, az osztrák turisták sem bizonyultak jobbnak magyar megfelelőiknél, mert a torony szabadon álló kőfalait televésték emlékirataikkal. Ezért ma a toronyfalat nem lehet már megközelíteni: 3 m távolságban körös-körül drótfonatos kerítés húzódik, s ennek egyetlen bejáratú ajtaját ugyancsak többszörös lakat teszi átjárhatatlanná.

Az aknaajtóval szemben, a völgy felé még megvan a régi gépház vízszintezett körtöltése. Az aknától jobbra egy földszintes bányaművelési ház volt (fürdő-öltöző), ez ma teljesen felújított tornácós nyaralóvilla, kerítéssel és parkszerű kerttel körülvéve („Harapós kutya” tábla). Ettől tovább jobbra szűzterület: erdővel övezett háromszög alakú rét, felső csúcsától erdőnyiladék a gerinc-országhatárig. Teljesen egyértelmű,

hogy itt volt hajdan a széntároló és a sikló felső állomása.

A régi közúti összeköttetés az Új Hermes felé az aknatoronytól balra vezet felfelé, a nem egészen 100 m távolban levő országhatárig. Az átkelőponttól újabb 100 m távolságban a domboldal tetején, még osztrák oldalon az iskolaépület, eléggé elhanyagolt állapotban, de építészeti stílusán látszik a múlt századi eredet. A többi üzemépület a völgy felé már nincs meg, ezek helyére épültek az üdülővillák. A közterületek rendezettsége és tisztasága irigylésre méltó. A szubalpin levegő ugyanaz, mint a 800 m-re fekvő Brennbergbányán. A tisztaság szempontjából a távolság lehetne akár 800 km is!

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / 254 Boronkai Szabolcs: A nyugat-magyarországi események az osztrák sajtó tükrében (1921. 08. 28–1921. 09. 10.)

254 Boronkai Szabolcs: A nyugat-magyarországi események az osztrák sajtó tükrében (1921. 08. 28–1921. 09. 10.)

Az I. világháborút lezáró st.-germain-i és trianoni békék Ausztriának ítélték a régi Magyarország nyugati sávját. A békeszerződést Magyarország 1920. június 4-én írja alá, 1921. július 26-án ratifikálja. A terület átadását az illetékes Szövetségi Tábournoki Bizottság, melynek székhelye Sopronban volt, 1921. augusztus 28–29-re tűzte ki. Augusztus 28-án kell Magyarországnak kiürítenie, Ausztriának pedig megszállnia a későbbi Burgenland nyugati sávját (ún. A-zóna), 29-én pedig a keletit (ún. B-zóna, itt található Sopron), és ugyanezen a napon írják alá az átadási jegyzőkönyvet is.

Augusztus 28-án azonban mégsem történt meg a terület átadás-átvétele, hanem kirobbant – magyar álláspont szerint – a „nyugat-magyarországi felkelés”, illetve – osztrák szemzőből – a „bandaháború”. Mielőtt a konkrét eseményeket követnénk, két dolgot kell tisztáznunk:

- Ausztria miért nem reguláris csapatokkal szállta meg Burgenlandot?
- Kik is voltak ezek a felkelők, vagy „banditák”?

Az első kérdésre formailag egyszerű a válasz: az antant megtiltotta hadsereg bevetését, így Ausztria csak a csendőrséggel és a vámőrséggel vonulhatott be. A dolog azonban mégsem ilyen egyszerű. Azóta is vita tárgya az osztrák történetírásban, mekkora szerepe volt egyes keresztényszocialista köröknek abban, hogy Ausztria csak a csendőrséggel vonulhatott be, ami a sikeres magyar ellenálláshoz, távlatilag pedig a soproni népszavazáshoz és Sopron elvesztéséhez vezetett.¹⁽¹⁹⁸⁾

Valószínűsíthető, hogy a keresztényszocialista kormány, ha a közvélemény hangulata miatt nem is állhatott nyíltan Magyarország pártjára, igyekezett az összeütközés lehetőségét minimalizálni; ezért döntött úgy, hogy nem vet be katonákat (1920. december 2-án a Belügyminisztériumban folyt erről bizalmas tárgyalás).²⁽¹⁹⁹⁾ Ez összefüggött azzal a belpolitikai vitával is, hogy a keresztényszocialisták szerint a szövetségi hadsereg a szociáldemokraták befolyása alatt állott, „vörös” volt. A Reichspost pl. 1920. január 17-én közöl egy cikket, melyben állítólag a burgenlandiak maguk kérik, hogy Ausztria csak csendőrséggel szállja meg őket.³⁽²⁰⁰⁾ Természetesen Magyarország kapva kapott az alkalmon, hogy tiltakozzék a „vörös” megszállók ellen.⁴⁽²⁰¹⁾ Ezek hatására az antant tényleg megtiltotta a hadsereg bevetését. Az mindenesetre biztos, hogy Ausztria tudott a tervezett ellenállásról. Már 1920. december 1-jén azt írta Johann Eichhoff, a

párizsi osztrák küldött, Jules Cambonnak, a Nagykövetek Tanácsa Elnökének, hogy magyar tisztek Héjjas Iván vezetésével összeesküdtek, hogy Burgenlandot harc nélkül nem adják. 1921. június 2-án, miután magyar szabads csapatok gyülekezéséről szóló híreket kap, az osztrák hadügyminisztérium elrendeli, hogy a hadsereg mind a hat dandárjából két-két zászlóalj álljon készenlétben. Június 11-én Rudolf Vidossich ezredes, az első dandár parancsnoka utasítást kap, hogy Dr. Robert Davy kinevezett tartományfőnökkel (*Landesverwalter*) dolgozzon ki tervet Burgenland megszállására.⁵⁽²⁰²⁾ Augusztus 17-én maga Schober kancellár is felszólítja a bécsi magyar küldöttet, hogy Magyarország vonja ki Prónay különítményét a térségből, mire 20-án azt a választ kapja: Sigray kormánybiztos kérte a ²⁵⁵Tábornoki Bizottságot, hogy megerősítse rendfenntartó csapatait, de az a kérést elutasította. (Magyarország már 16-án is informálta Ausztriát arról, hogy megerősíti a rendfenntartó alakulatokat, mert az a szöbeszéd járja; Ausztriában munkászászlóaljak szerveződnek).⁶⁽²⁰³⁾ Ausztria felelőssége ebben a kérdésben tehát nem tagadható.

Térjünk át a másik problémára. Kik voltak a felkelők? Mikor világossá vált, hogy Magyarországnak át kell adnia nyugati területeit Ausztriának, jobboldali radikális körök rögtön megkezdték a szabads csapatok felállítását. Ezzel együtt beindult az osztrákellenes propaganda, mely a fő hangsúlyt Kun Béla diktatúrájának a „Vörös Béccsel” való összehasonlítására helyezte. A felállított egységek leszerelt katonatisztekéből, nemzeti érzelmű diákokból, az elcsatolt területekről (Felvidék, Erdély) érkezett menekültekből és természetesen kalandorokból álltak. Csaknem kizárólag Magyarország belső területeiről érkeztek, helyi lakosokat csak kis számban találunk közöttük.⁷⁽²⁰⁴⁾ Vezetők között különítményes vezérek is voltak, mint Prónay Pál huszárezredes és Héjjas Iván főhadnagy. Igen különböző összetételű csoportokról van szó, némelyikük valóban kiérdemelte a „bandita” nevet. A másik csoportot a legitimisták, vagy karlisták alkották. IV. Károly húsvéti visszatérési kísérletének tanulsága az volt, hogy szervezett katonai erő nélkül a hatalmat visszaszerezni nem lehet. Nyugat-Magyarország ideális terepet kínált királyhű csapatok szervezéséhez, hiszen a terület vezetői (Sigray kormánybiztos és Lehár főparancsnok) legitimisták voltak, másrészt azzal az ürüggyel lehetett egységeket felszerelni, hogy azokat Ausztria ellen kívánják bevetni. A legfontosabb ilyen egység nem is tartozik a szorosabb értelemben vett felkelők közé, mivel teljesen legális volt. Az Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy vezette. csendőrtartalékszászlóalj a Kismarton-Sopron térségében került diszlokálásra, a „rend és nyugalom fenntartására”.⁸⁽²⁰⁵⁾ Legitimista egységet szervezett Friedrich István volt miniszterelnök is, budapesti egyetemistákból. Ide tartozott az egyetlen helybeliekből álló alakulat: Erdődy Tamás gróf szabads csapata, Kőszeg–Szombathely térségében. Mire Horthy és hívei feleszméltek, Nyugat-Magyarországon habsburgiánus csapatok állomásoztak. A „szabadkirályválasztók” Gömbös Gyulát küldték a térségbe, aki „felsőbb parancsra” hivatkozva próbálta meg átvenni az egységek feletti parancsnokságot, tökéletesen sikertelenül. Héjjas és Prónay ugyanakkor parancsot kaptak, hogy az osztrákok mellett a legitimistákon is tartsák rajta a szemüket.⁹⁽²⁰⁶⁾ Kezdetől fogva tehát belső ellentét volt a felkelők között.

A felkelőket a hadsereg készleteiből szerelték fel, sőt egyesek a régi k. u. k. hadsereg egyenruháit is hordták. Ez a tény, valamint az, hogy egyes elesett felkelőknél katonai igazolványokat találtak újra és újra felkeltette az osztrákokban a gyanút, hogy reguláris csapatokról van szó.¹⁰⁽²⁰⁷⁾ Ez azonban nem bizonyítható. Hasonlóan bizonytalan a létszámuk is. A bécsi brit katonai attasé szerint kb. 2700-an vannak, az osztrák szervek 30 ezerre becsülik a számukat. Ez nyilvánvaló túlzás, Gerald Schlag szerint októberben érték el a legnagyobb létszámot, de ekkor is 10 ezer fő alatt maradtak.¹¹⁽²⁰⁸⁾ Prónay maga kb. 4300 főt ad meg, Missuray-Krúg szerint a létszám maximum 3000 fő.¹²⁽²⁰⁹⁾ Zsiga Tibor mindössze 3500–4000 főre becsüli őket.¹³⁽²¹⁰⁾ Sikereiket mindenesetre nem, vagy nem csak számbeli fölényüknek, hanem ügyes taktikájuknak és nagyobb harci kedvüknek köszönhetik.

256Térjünk vissza augusztus 28-ához. Az osztrák csendőrségnek ezen a napon az ún. A-vonalhoz kellett volna eljutni (Köpcsény-Kittsee, Zurány-Zurndorf, Féltorony-Halbtorn, Boldogasszony-Frauenkirchen, Fertőmeggyes-Mörbisch, Ágfalva-Agendorf, Felsőpulya-Oberpullendorf, Németgyirót-Dt. Gerisdorf, Városszalónak-Stadtschlaining, Gyepüfüzes-Kohfidisch, Pusztaszentmihály-St. Michael, Rábakeresztur-Heiligenkreuz),¹⁴⁽²¹¹⁾ 29-én viszont az ún. B-vonalhoz, azaz a trianoni határhoz. Augusztus 28-án a következőket írták az újságok: az Arbeiter-Zeitung három cikket is közöl. Az elsőben beszámol a külügyi bizottság üléséről, ahol is újra kijelentik, hogy Ausztria hajlandó tárgyalni, de csak Burgenland átvétele után. A második Bauer, volt szociáldemokrata külügyi államtitkárnak a halleini tömeggyűlésen elhangzott beszédét ismerteti, melyben kijelenti, hogy Burgenland átcsatolása a fehérterrortól való megszabadítást jelenti. Burgenland mindig is osztrák volt, csak a Habsburgok „kótyavetyélték” (sic!) el. Szerinte Burgenlandban népszavazást kellene tartani (természetesen az átvétel után), mert csak így valósul meg az önrendelkezési jog. Ez azért fontos, mert utat mutathat a dél-tiroli, csehországi stb. területek visszaszerzéséhez. Ugyanakkor el kell kerülni az összetűzést Magyarországgal, mivel az könnyen a leggyengébb ellenfél, azaz Ausztria ellen fordulhat revizionista törekvései során. Ha azonban Burgenlandban puccsot kísérelnének meg, azt keményen le kell verni, mert Ausztria nem kívánja a Habsburg-restaurációt. Tehát még a szociáldemokraták is tudtak a szervezkedő legitimista felkelőkről! A harmadik cikk közli, hogy aznap veszik át az osztrák csendőrök Burgenland egy részét.¹⁵⁽²¹²⁾

Igen érdekes a Reichspost viselkedése. Sokat idézett cikke az augusztus 24-i „Könnyek Burgenlandban”. Az augusztus 20-i Szent István napi ünnepségről számol be, mely Magyarországtól való búcsú könnyes ünnepévé alakult át. Magyarország nem magyar nyelvű lakosait is el tudta tölteni az állam iránti olyan hűséggel, mellyel Ausztria polgárait soha. Olyan államférfiaknak köszönhető ez, mint az idősebb Andrassy, Széchenyi és Tisza, akikhez mérhető Ausztriában nem született. Szent István koronája addig a napig ezt a földdarabot is „beborította”, és most köztársasághoz csatolják őket. Ausztria nehéz feladata a burgenlandiak szeretetét megnyerni és Burgenland küldetése híd lenni a két ország között. A keresztényszocialisták örömet szemmel láthatóan megkeserítette az, hogy a burgenlandi kérdés megrontotta a konzervatív, jobboldali, tehát alapvetően szimpatikus Magyarországgal a viszonyt. Augusztus 28-án a közhangulattal együtt már nagyobb örömet mutat. Megállapítja, hogy Burgenland és Ausztria lakosságát nemcsak a vér és a nyelv, hanem a közös vallás és világnézet is összeköti. Ugyanebben a számban megjelent Hermann Mahler patetikus verse is, mely a közös múltat idézi fel és a közös jelent érteti. Van egy augusztus 24-re rímelő cikk is: mivel még nincs önálló osztrák nemzettudat, a burgenlandiaknak is segíteniük kell ennek a kialakításában. Egyébként szinte az egész újságot Burgenlandnak szentelték, megjelent egy beszélgetés a leendő tartományfőnökkel, leírások a táj történelméről és kultúrtörténetéről, népéről, vallási szervezeteiről.¹⁶⁽²¹³⁾

A Neue Freie Presse augusztus 27-én tudósít a magyar csapatok kivonásáról. Szintén beszámol a külügyi bizottság üléséről és döntéséről, ezenkívül interjút is közöl Schober kancellárral, melyben az kijelenti: Magyarország túl magasra értékeli a burgenlandi magyar állami javakat. Az augusztus 28-i szám az alábbi felirattal jelenik meg: „A Neue Freie Presse mai számát Burgenlandnak szenteljük” („Die heutige Nummer der Neuen Freien Presse ist dem ²⁵⁷Burgenland gewidmet”). Négy cikket emelek ki. Az első tényszerűen beszámol Burgenland átvételének ütemezéséről, a csendőrség bevonulásáról. A második, hosszabb cikk tulajdonképpen Burgenland üdvözlése. A párizsi békekonferencia rengeteg kárt okozott: de ez az egy jó döntés volt. Nem a történelem, hanem az élő kapcsolatok kínálkoznak az átcsatolás legjobb indokaiul. Ugyanakkor figyelembe kell venni, milyen nehezebbé eshet Magyarországnak az „elválás”, de nem szabad megengedni, hogy Burgenland elválasztó fallá váljék, éppen ellenkezőleg, hídként kell szolgálnia. A harmadik cikk szerzője Waber bel- és oktatásügyi miniszter. Fő mondanivalója az, hogy a nemzetiségekkel,

(horvátok, magyarok) az új hazában is jól kell bánni. Hasonló témájú az utolsó cikk is. Nem szabad elbocsájtani a magyar tisztviselőket, és csak kevés osztrákot kell a tartományba hívni. Az átmeneti időszakban érvényben marad a magyar jogrend. Szaporítani kell a német iskolák számát, de meg kell hagyni a felekezeti iskolákat is. Biztosítani kell a szabad határforgalmat, és sürgősen meg kell határozni a magyar pénz átváltási kulcsát.[17\(214\)](#)

Augusztus 28-án az osztrák csendőrség és vámőrség kb. 2 ezer fegyverese átlépte a határt. A tizenegy oszlop közül a három északi (Berg, Bruck a.d. Leitha és Ebenfurth kiinduló ponttal) nem ütközött ellenállásba. A felkelők itt eredetileg Héjjas egységét akarták harcba vetni, de végül is átcsoportosították a déli területekre. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy nem akarták a fontos Bécs–Budapest vasútvonal forgalmát megzavarni, illetve Pozsony előterében Csehszlovákiát ingerelni. Éjszaka azonban rátörtek a 3. oszlopra, egy osztrák csendőr el is esett. A 4. oszlop volt a legerősebb (kb. 400 fő). Bár lövöldözés alakult ki közte és a felkelők között, célját, Ágfalvát elérte. A magyar balsiker oka, hogy az itt bevetni szándékozott Friedrich István vezette egység Gömbös intrikáinak köszönhetően nem jutott fegyverhez, így csak Héjjas néhány embere volt harcképes. A védelmi vonalon keletkezett lyukat azonban még az este betöltötte a Francia Kiss Mihály, Maderspach Viktor és Kaszala Károly vezetésével odarendelt 120 fegyveres. Az osztrákok is kaptak éjszaka 200 fő erősítést. Az 5. és 6. (Hochwolkersdorf, illetve Kirchsschlag) oszlop zavartalanul elérte a kitűzött vonalat. Visszavonulásra kényszerült viszont, szinte rögtön a határ átlépése után, a 7., 8. és 9. (Friedberg, Hartberg és Burgau) csendőrosztag. Szintén ellenállásba ütközött a 10. és 11. (Fürstenfeld, Fehring). Vas megye tehát gyakorlatilag a felkelők kezén maradt. Itt harcolt az I. csendőr tartalékszázalaj (Ranzenberger Viktor lovassági százados vezetésével) embereinek egy része, valamint Prónay, Erdődy és Bónis páter szabadcsapatai. Megemlíthetünk néhány kisebb egységet is, mint Egan Imre lovascsapatát, Kuti László főhadnagy embereit, Héjjas Tibor hadnagy egységét és Somogyi-Köllő László főhadnagy székely fegyvereseit.[18\(215\)](#)

Ausztriában óriási felháborodást váltottak ki az események. Az Arbeiter-Zeitung rögtön meg is nevezi a felelősöket: Horthy, mert nem tartotta be a békeszerződést (a felkelőket tehát reguláris csapatoknak tartották!), a keresztényszocialisták, mert megakadályozták, hogy a hadsereg vonuljon be; az antant, mert nem küldött csapatokat Burgenlandba. Tudósít a déli csendőroszlopok ellen intézett támadásokról és egy szemtanú szájából az ágfalvi lövöldözésről. Ugyanakkor helyszíni tudósító számol be a lakosság hangulatáról: az emberek igen boldogok, hogy végre Ausztriához tartoznak és ezt meg is indokolják; Magyarországon alacsonyok voltak a bérek, nem volt szakszervezet, és a csendőrség roppant erőszakos volt.[19\(216\)](#)

258A Reichspostban egy szemtanú számol be a felkelők gyülekezéséről Sopronban (Sopronba valójában az A-zónából kivont Ostenburg-csendőrök vonultak be a katonaság kivonása után. Csendőrök ekkor még jogszerűen tartózkodhattak a B-zónában fekvő Sopronban). Ugyanebben a cikkben a bevonulás előkészítőit is vádolja: sem telefonvonalakat nem fektettek le, sem lovas vagy autós összekötőket nem adtak a csendőrök mellé, így azok egymással semmilyen kapcsolatot nem tudtak tartani. Egy másik cikkben leírja, hogy a magyarok a kiürített területekről minden mozdíthatót elvittek, a többit összetörték. A lakosság egyébként örömmel üdvözölte a bevonulókat.[20\(217\)](#) Megfigyelhető, ahogy a helyzet elmérgesedésével Magyarország a Reichspost szimpátiáját is elveszti.

A Neue Freie Presse is beszámol az ellenállásról, vezetőjének szemmel láthatólag Héjjas Ivánt tartja. Emellett tudósít az északi területek nyugodt átvételéről, illetve a déli összetűzésekről.[21\(218\)](#)

A nap másik eseménye az a magyar jegyzék, melyben Magyarország bejelenti, hogy a B-zóna kiürítését

ideiglenesen függőben hagyja (a katonaságot már kivonták, csak a csendőrség maradt), amíg biztosítékokat nem kap követeléseit teljesítésére. Ausztria válasza: Magyarországnak ehhez nincs joga.²²⁽²¹⁹⁾ Hasonló értékelést írnak a lapok is. Az Arbeiter-Zeitung Magyarország anyagi követeléseit felett háborodik fel, de ugyanakkor megemlíti, hogy a szerbek sem adták még át Baranyát.²³⁽²²⁰⁾ A Reichspost beszámol a magyar jegyzékről és Ausztria álláspontjáról.²⁴⁽²²¹⁾ Ugyanakkor figyelmezteti Magyarországot, e véres események azt a látszatot keltik, hogy ebben az országban Héjjas és terrorja uralkodik, nem pedig Bethlen és más „tiszteletre méltó férfiak”. A Neue Freie Presse is különbséget tesz a korrektül viselkedő magyar kormány (Bánffy külügyminiszter elítélte az erőszakot) és a „bandák” között, de szerinte is jogtalanul cselekszik a kormány, ha megszállva tartja a B-zónát.²⁵⁽²²²⁾ Részletesen ismerteti Ausztria válaszát is, miszerint semmilyen szerződésben nem tették Burgenland kiürítését bármitől is függővé, a magyar viselkedés tehát ellenkezik a nemzetközi joggal.

Augusztus 29-én a 8. és a 9. csendőrosztag újra megpróbálja átlépni a határt, de ismét visszaverik. Reggel a 10. és 11. osztagot támadás éri, kénytelenek visszavonulni Ausztriába. Az Arbeiter-Zeitung vezércikkében népszavazást követel az egész Burgenland számára, ami tisztázhatná a terület hovatartozását. Addig is kerülni kell az összetűzéseket a magyarokkal. Továbbra is Horthyt sejtik az ellenállás mögött, de megkapja a magáét Schober kancellár is: nem kért antantcsapatokat (?) és rajta múlt, hogy csak a csendőrség vonult be; az is rossz előkészítéssel, még az újságok is megírták pl. hogy hány fő vonult be. Tovább feszegetik a keresztényszocialisták felelősségét is: a szociáldemokraták és Dr. Davy tartományfőnök ellenében keresztülvitték az antantnál, hogy megtiltsa a hadsereg bevetését. De „beolvasnak” a Reichspostnak is: néhány napja még sajnálhatta Magyarországot (augusztus 24. „Könnyek Burgenlandban”), mára hirtelen jó hazafi lett. Közli az osztrák kormány álláspontját, miszerint Burgenland átadása nem tehető anyagi követelésektől függővé, másrészt ezeket előbb bizonyítani kell, végül Magyarország eddig csak etnikai és gazdasági viszonyokra hivatkozott, anyagi igényei nem voltak.²⁶⁽²²³⁾

259A Reichspost azon elmélkedik, ki is van hatalmon Magyarországon. Ismert magyar keresztény politikusok (Rakovszky volt parlamenti elnök, Beniczky volt belügyminiszter, Huszár volt miniszterelnök) szembefordultak az állapotokkal, és őket követni fogja az egész keresztény közvélemény. Az ellenforradalom idején kivédhetetlenek voltak az atrocitások, de ma már tűrhetetlenek. A magyar kormánynak tennie kell valamit, mert különben felmerülhet a kérdés: ki parancsol – Héjjas vagy Bethlen? Különböző rémhírek is felbukkannak: reguláris magyar csapatok is részt vesznek a küzdelemben, elrabolták és lelőtték Josef Schneider keresztényszocialista párttitkárt, egy magyar halottnál dum-dum löszert találtak. Schober kancellár köszönetet mondott a csendőrségnek bátor helytállásáért és üdvözölte Burgenlandot mint Ausztria új szövetségi tartományát.²⁷⁽²²⁴⁾

A Neue Freie Presse beszámol arról, hogy Dr. Davy a tartományi kormányt ideiglenesen Nagymartonban (*Mattersdorf*) rendezte be. Követeli az antant fegyveres beavatkozását, Ausztria mindenben teljesítette a békekövetelményeket, most joggal várhatja el segítségét. Igen részletes és pontos cikkben számol be a tizenegy csendőrosztag tevékenységéről, helyzetéről, kiindulási és célállomásairól, a magyar ellenállásról, az egyes csendőrosztagok vezetőiről. Hasonlóan pontos cikket közöl a magyarok által támasztott anyagi követelésekről (augusztus 25-i jegyzék) minisztériumok szerinti bontásban. Beszámol a hivatalos magyar álláspontról: a B-zónát addig tartják megszállva, míg garanciákat nem kapnak arra, hogy Ausztria kiegyenlíti a kb. 3,5 milliárd magyar korona értékű követelést (kb. 10 milliárd osztrák korona) és biztosítja a területen élő tisztviselők nyugdíját. A magyar hatóságok megpróbálták megakadályozni gyanús elemek beszivárgását az A-zónába, de ez nem járt sikerrel. Az újság kommentárja szerint a helyzetet ismerőknek világos, hogy a felkelők csak Magyarország jóváhagyásával juthattak be az említett területre.²⁸⁽²²⁵⁾

Augusztus 30-án (majd szeptember 1-jén újra) a bécsi magyar küldött sajnálkozását fejezte ki a kancellárnál a történetek felett és Magyarország készségét az osztrák fáradozások támogatására. Az osztrák parlament külügyi bizottsága felkérte a nagyhatalmakat, adjanak szabad kezet Ausztriának Burgenland pacifikálásában. A Tábornoki Bizottság azonban arra kérte Ausztriát, várjon, amíg az ügy elrendeződik, nem Ausztria feladata Burgenland fegyveres elfoglalása. Augusztus 31-én felkérték Dr. Davyt, hogy az osztrák kézen lévő északi területeken tartsa fenn a rendet.[29\(226\)](#)

Az Arbeiter-Zeitung 31-én közli a Tábornoki Bizottság döntését. Folytatódik a felelősök keresése is. Az antant ugyan formailag átvette az A-zónát Magyarországtól (ez tévedés!), de nem adta át Ausztriának, miközben osztrák csendőröket használt fel a terület megszállásához. Ha megtörténne a hivatalos átadás, bevonulhatna a hadsereg, végre sikerülne a területet pacifikálni. De a keresztényszocialisták nem akarják, hogy a republikánus hadsereg bevonuljon, mivel Burgenlandban legitimista bázist, „fekete-sárga Vendée”-t (sic!) akarnak létrehozni. Ez azonban hazaárulás, hiszen Burgenland így magyar kézen maradna és a tábornokok ebben a hazaárulásban segítik a keresztényszocialistákat, a hadsereg bevetésének tilalmával.

A lap beszámol Ostenburg soproni uralmáról: jogtalanul kihallgattak, megmotoztak és megverték „gyanús” személyeket és állítólag két kivégzésre is sor került. Folytatódik a kölcsönös sárdobálás: a magyar kormány tiltakozik, hogy egyes osztrák lapok valótlanságokat állítanak, reguláris magyar csapatok lennének jelen Burgenlandban, a felkelők síneket szednének fel, illetve mert ezek a lapok a magyar kormányt „betyároknak” nevezik. Az osztrák [260](#)válasz: a magyar újságok pedig mindig kommunistáknak nevezik az osztrákokat.[30\(227\)](#) Ironikusan ismerteti a magyarok félelmét: ha Ausztria az egész területet megkapja, olyan sokáig húzhatja az anyagi követelésekről szóló tárgyalásokat, amíg neki csak tetszik, míg ha Magyarország egy sávot megtart, ez sürgetőleg hathat. Tudósít a Burgenlandban kialakult pánikhangulatról, a tartományi kormányzat sürgeti a csendőrség megerősítését, kéri, hogy a régi határhoz közeli helységek készüljenek fel menekültek fogadására, illetve, hogy a magyar tisztviselők egy részét (főleg a vasutasokat) lecserélhesse osztrákokra, a szabotázásokat elkerülendő. Helyet kap – az előző napi elmarasztalás után – a kormány álláspontja is. Elnézést kér a bevonulás során elkövetett hibákért, de nem érzi magát teljesen felelősnek, hiszen eredetileg a hadsereggel kívánt bevonulni, ennek megtiltása után antantcsapatokat kér, végül csupán néhány tisztet. A felelősség tehát nagyrészt a szövetségeseket terheli. Erélyesen szembefordul az Arbeiter-Zeitung a liberális és a keresztény lapokkal, melyek csak most „fedezték fel”, hogy Magyarországon a fehér terror uralkodik. Eddig dicsőítették Horthyt és a két ország viszályát magyar szemszögből mutatták be, most pedig hirtelen nemzetiek lettek. Meg is nevezi eme lapokat (sőt „jellemzi” is őket): Neue Freie Presse („Hegedűs lapja”), Neues Wiener Tagblatt („finom szálak fűzik a magyar követségekhez”), Reichspost („Horthy hivatalos lapja”!!!).[31\(228\)](#)

E lapok írásainak ismeretében, azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy a vád a Neue Freie Presse esetében alaptalan, a Reichsposttal szemben pedig legalább is túlzó.

A Reichspost is beszámol a tábornokok döntéséről, illetve a magyar küldöttnek a kancellárnál tett látogatásáról, de nem fogadja el Magyarország azon állítását, miszerint a felkelők a kormánytól függetlenek. A kormány igen is tudna parancsolni Prónaynak, ha akarna. Részletesen ismerteti Bethlen álláspontját. Magyarország átadja az egész területet, mihelyt garanciákat kap. Ezekre azért van szükség, mivel Ausztria nem győztes hatalom, mint Magyarország többi szomszédja, így nem illetik meg azok különleges jogai. Magyarország nem támogatja a felkelőket, sőt megpróbálja megakadályozni beszivárgásukat Nyugat-Magyarországra. Az ellenállást a helyi lakosság fejt ki, ezt az is bizonyítja, hogy az osztrák csendőrség túszoikat szed. A Reichspost szerkesztője szerint ez az utolsó állítás nem felel meg a valóságnak. Végre reagál az újság a szociáldemokrata vádakra is. A burgenlandi lakosság köréből

érkezett az a kérés, hogy Ausztria lehetőleg kerülje el a hadsereg felhasználását Burgenland átvételekor. Ennek oka az, hogy a hadsereg gyakorlatilag szocialista párhadseregnek tekinthető, sokszor felhasználták politikai demonstrációkon is. De végül is nem ez volt a döntő, hanem az antant tiltása. Helyesbítik a 30-i hírt: Josef Schneider él, nem lőtték agyon.³²⁽²²⁹⁾

A Neue Freie Presse az előzőekkel szinte szó szerint megegyező cikkeket közöl a menekültekről, a kormány bocsánatkéréséről, és a kölcsönös sajtó-vádaskodásokról. Interjút közöl Bethlen gróffal Magyarország anyagi követeléseiről. A gróf szerint a követelések nem újak, de mivel eddig még élt a remény, hogy Magyarország egyes területeket megtarthat, nem kerültek eddig előtérbe csak most. Ausztria nem győztes, nem élvez különleges jogokat, tehát garanciákat kell adnia. Át kell vennie vagy nyugdíjaznia kell a magyar tisztviselőket. Egyébként még Jugoszlávia sem adta át Baranyát.³³⁽²³⁰⁾

261Az osztrák hadsereg Burgenlandba ugyan nem vonulhatott be, de a régi határ mentén megerősítették a csapatokat. Az 1. gyalogezred I. és III. zászlóalját (I/1, III/1) Wr. Neustadt-ba rendelték, az 5. gyalogezred II. zászlóalját (II/5) pedig Kirchschlag-ba. Az elővigyázatosság jogos volt, augusztus 31-én néhány felkelő Hohenbrugg-nál betört Ausztriába. Ezután újabb zászlóaljakat irányítottak a határra, a régiakat pedig átcsoportosították: A II/5 maradt Kirchschlag-ban, de a II/1-et Ebenfurthba helyezték át, a III/1-et pedig Bruck a.d. Leitha és Hainburg közé, helyettük Wr. Neustadtba érkezett az I/1. és a III/2. A stájer határszakaszra a 9. és 10. alpesi vadászvezred öt és fél századát helyezték. Az alsó-ausztriai határszakasz parancsnoka Vidossich ezredes, a stájer szakaszé pedig Medicus ezredes.

Az elővigyázatosság nem volt felesleges. Szeptember 5-én bekövetkezett az egész időszak legjelentősebb fegyveres összecsapása, az ún. kirchschlagi ütközet, még pedig Alsó-Ausztria földjén. Osztrák részről – mint már említettem – a II/5 zászlóalj helyezkedett el itt, Sommer ezredes parancsnoksága alatt: három század és egy gépfegyveres osztag. Az 5. számú század a gépfegyveres osztaggal együtt Kirchschlagban állomásozott, a 4. Hochneukirchenben, a 6. Ungerbachban. Az előtte elterülő burgenlandi területet a 6. számú csendőrszlop tagjai tartották megszállva: Németgyírótban (*Dt. Gerisdorf*) 80 fő Pörgölényben (*Pilgersdorf*) 40 fő, Létérben (*Lebenbrunn*) 25 fő és Köpatakon (*Steinbach*) 10 fő. Helyzetük igen kedvezőtlen volt, mivel dél felől nem védte őket senki, hiszen a 7. számú oszlopot a felkelők visszaverték. A magyarok két irányból támadtak. Egy kisebb csapat (kb. 80 fő) Borostyánkőn (*Bernstein*) gyülekezett Egan Imre, Békés és Szolnok megyék egykori főispánja vezetésével. Feladatuk csupán a főerők támadásának fedezése volt nyugatról és északról. Ezek Felsőőrött (*Oberwart*) gyülekeztek (280–290 fő), vezetőjük Taby Árpád főhadnagy, a Katonai Mária Terézia Rend lovagja. Három önálló egység alkotta ezt a csapatot: 1. a magyaróvári mezőgazdasági akadémia hallgatóié, 2. kecskeméti, 3. kőszegi és kecskeméti felkelőké. A csapat feladata Németgyírót és Pörgölény elfoglalása volt. Nem lehet tudni, vajon eleve el volt-e tervezve a Kirchschlag elleni támadás, vagy csak „így alakult”.

Szeptember 5-én Egan csapata megtámadta Újvörösvágást (*Redlschlag*) és Kupfalvát (*Kogl*), majd tovább nyomult és elfoglalta Létért. Mivel Egan fogságba esett, az egységet Budaházy Miklós százados vezette tovább. Erősítést is kapott a Lahner István vezette debreceni és adonyi felkelők képében. A támadás hírére a II/5 zászlóalj 6. százada elindult Létér felé és meg szállta Niklasberget, a környék stratégiai legfontosabb pontját, hogy megakadályozza a betörést Ausztriába. Ez itt nem is történt meg. A főerők lerohanták Németgyírót, a csendőröket fogságba ejtették. A pörgölényi őrs még idejében visszavonult. A beérkező csendőröktől riadóztatva a II/5 zászlóalj 5. százada kimozdult Kirchschlagból a Pörgölény felé vezető útra. Sommer ezredes a visszavonuló csendőröket is megpróbálta összegyűjteni, de ők elvonultak Wr. Neustadt felé. Kb. 8,20 órától egészen 13 óráig heves tűzharc zajlott Kirchschlag előterében a felkelők és az osztrák hadsereg között. Végül a felkelők visszavonultak Magyarországra. Az osztrákok 8 halottat

vesztettek, 17 sebesültjük volt és 36-an estek fogságba (2 katonát Héjjas emberei meggyilkoltak, mert állítólag a kommunista párt tagjai voltak, a fogságba esett csendőröket a magyarvári főiskolások védték meg tőlük). A magyaroknál 9 halott és ismeretlen számú sebesült volt. Mivel a telefonösszeköttetés még a csata előtt megszakadt, Vidossich ezredes csak délután értesült a történekről. Rögtön átirányította a III/2 zászlóaljat Wr.Neustadtból Kirchs Schlagba, helyébe Wr.Neustadtba érkezett a II/1 Ebenfurthból és szintén Wr.Neustadtba rendelték az I/4-et Bécsből.[34\(231\)](#)

Az Arbeiter-Zeitung szerint 2–3000 (!) magyar támadt Kirchs Schlagra, amit csak 2–300 osztrák katona védett. Újra felbukkan a hír, hogy a támadást reguláris magyar csapatok hajtották vége.[35\(232\)](#) A Reichspost is 2500 támadóról tud, köztük magyar katonákról. Magyarország magyarózkodása, miszerint a felkelőkhöz semmi köze, többé nem elfogadható, [262](#)hiszen reguláris csapatok is támadtak. Az újság ugyanakkor figyelmezteti Magyarországot, hogy a tüzzel játszik: a kisantant országaival van körülveve, akik egyre nagyobb nyugtalansággal figyelik az eseményeket.[36\(233\)](#) A létszámot a Neue Freie Presse is túlbecsüli (2–3000 fő), de a reguláris csapatok részvételét nem tényként, hanem csak híresztelésként közli. Ezenkívül megjelentet egy cikket, melyben az esetért az antantot vádolja, egy hivatalos közleményt az incidensről és egy információgazdag cikket Kirchs Schlag városáról.[37\(234\)](#)

A nap másik híre az új magyar jegyzék. Magyarország hajlandó a B-zónát is formailag átadni Ausztriának, de tényleges kiürítésére csak a tárgyalások lezárása után kerülhet sor. Erre az időszakra küldjön Ausztria is kormánybiztost Sopronba.[38\(235\)](#) Mindhárom újság tényszerűen közli a hírt és hozzáfűzi az osztrák választ: tárgyalások csak a terület átvétele után.[39\(236\)](#)

A kirchs Schlagi ütközet után Vidossich ezredes katonaságot akart küldeni Kismartonba (*Eisenstadt*) és Nezsiderbe (*Neusiedl am See*), de ezt a kormány az összeütközéseket elkerülendő nem engedélyezte. Tovább erősítették a határvédelmet: szeptember 7-én és I/4 zászlóaljat Wr.Neustadtból a határra vonták, a III/3-at Bécsből Wr.Neustadtba, az I/6-ot Kremsből Ebenfurthba, végül az I/1-et is áthelyezték Wr.Neustadtból Ebenfurthba. Így azonban Bécsben nem maradt tartalék, kénytelenek voltak a 4. dandárból (Linz) a 7. alpesi vadászrezdetet, a 6. dandárból (Innsbruck) pedig három zászlóaljat Bécsbe rendelni.[40\(237\)](#) Sopronban mint említettem, az Ostenburg-csendőrzászlóalj állomásozott, miután Sigray kormánybiztos elérte a Tábarnoki Bizottságnál, hogy – mint rendfenntartó erő – a városban maradjon. Kezdetben komolyan is vette feladatát, pl. az augusztus 28-án az ágfalvi lövöldözésből visszatérő Héjjas-féle felkelőket lefegyverezte. De ugyanakkor támogatta legitimista szabadcsapat szervezését a soproni főiskolások (a Selmebányáról elmenekült Erdészeti és Bányászati Akadémia diákjai) körében, Maderspach Viktor százados vezetésével.

Szeptember 8-án került sor a másik jelentős összeütközésre, az ún. ágfalvi (*Agendorf*) ütközetre. Ágfalván 400 osztrák csendőr állomásozott ekkor. Maderspach Viktor, Gebhardt Pál és Székely Elemér fegyveresei támadtak rájuk, de vonalukat áttörni nem tudták. Hamarosan azonban hír érkezett, hogy az Ostenburg-zászlóalj felvonulóban van, erre a csendőrök, elkerülendő az értelmetlen harcot és veszteségeket a túlerővel szemben, vasúton elhagyták a helységet. Az osztrákok kettő, a magyarok három halottat vesztek, mindkét oldalon két-két súlyos sebesülés történt.[41\(238\)](#)

Az Arbeiter-Zeitung szerint magyar katonaság támadt Ágfalvára. Ezt bizonyítja, hogy az egyik magyar halottnál katonai igazolványt találtak[42\(239\)](#) (ez csak azért különös, mert mind a három elesettet Sopronban a 48-as laktanyában ravatalozták fel, majd temették el). A Reichspost az Ostenburg-zászlóalj támadásáról számol be, majd a csendőrök visszavonulásáról.[43\(240\)](#) A Neue Freie Presse tudósít ismét a legmérsékeltebben: magyar bandák, majd csak később Ostenburg csendőrei támadtak Ágfalvára.[44\(241\)](#)

Mind a Reichspost, mind a Neue Freie Presse beszámol arról, hogy a magyar hivatalos közlemény szerint Ostenburg zászlóalja, [263](#) az ágfalvi lövöldözést meghallva, kivonult és szétkergette a banditákat. A magyarok addig tartják megszállva a községet, míg az osztrák csendőrség újra képes lesz oda bevonulni. [45\(242\)](#)

Az ágfalvi incidens hatására az osztrák kormány még szeptember 8-án döntött Burgenland kiűritéséről. Szeptember 10-én tényegében nem állomásozott több osztrák csendőr az egykori magyar területeken. [46\(243\)](#)

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Az 1532. évi soproni adójegyzék

Mollay Károly: Az 1532. évi soproni adójegyzék

1. Ez az adójegyzék nemcsak teljes, hanem a korábbi adójegyzékekhez képest részletezőbb is. Bevezetése szerint a Belvárosban nem a külső tanács 8 belvárosi tagja szedte az adót, hanem két belső tanácsos (Schmied György kovácsmester és fogadós, Reuß/Reiß János) és a külső tanács két belvárosi tagja (Ölpeck Vid szabómester, Graf Péter). Reuß/Reiß János esete tanulságos: 1528-ban anyjával iskolamesterként (*schulmaister*) kerül Sopronba, megveszi Murr Mihály özvegyének házáat a Kovácsok utcája és az Ispotályhíd sarkán, azaz az „emberpiac”-nál (*an der müetstat*), amelyet 1530. júl. 29-én telekkönyveznek a javára (Gb. 81r); még 1528-ban leteszi a polgáresküti (Bb. 83) és gazdálkodni kezd: bordézmája 1 1/2 akó (1528), adója 1 forint (1528), 1 1/2 forint (1530), 2 forint 1532-ben. [1\(244\)](#) 1531/32-ben nemcsak a belső tanács tagja lesz, nemcsak belvárosi adószedő (*steuerherr*), hanem a külváros első fertályának fertálymestere (*virtlmaister*) is (II/2: 220–223). Nem belvárosi polgár, mégis a belső tanács tagja: ugyanis a Kovácsok utcája, az Állatvásártér- és a Fapiac (ma a Várkerület páratlan számú házsora) az Ikva jobb partjáig terjedő ún. külső belvároshoz tartozott. Az adójegyzék a belső tanács többi, belvárosi tagjánál kiteszi a humanista *consul* szót, Reuß/Reiß Jánosnál nem. Az adójegyzék említi az adómentes Paltram András városbíró, de nem említi az ugyancsak adómentes ifj. Sieghart Márton polgármestert. Az említett Graf Péter adószedő ugyan belvárosi polgár, de nem szerepel az 1531/32-re választott külső tanács tagjai között.

A külvárosi adószedők azonosak az 1531/32-re megválasztott külső tanács tagjaival: csak az időközben elhunyt Peulnsteiner Fülöp helyére kerül Eisaler Mihály (első fertály első adóközete). Az adójegyzék után olvasható a külvárosi és a belvárosi adószedők egyenkénti elszámolása.

A belvárosi adószedőket a tanács 1532. jan. 5-én bízta meg. Az adójegyzéknek ezután hamarosan el kellett készülnie, mivel az adószedők január 14-től kezdve folyamatosan fizetik be a kisebb-nagyobb összegeket. A külvárosban elsőnek a harmadik fertály első adószedője számol el (február 25.), utolsónak a második adószedő (1533. dec. 28.); a belvárosiak 1532. dec. 6-án számolnak el. A külváros 12 adószedője az 1532. évi adóról csak az 1533. évi adójegyzék elkészülte után számolt el véglegesen. Az adószedők a végleges elszámoláskor kapták meg a munkájukért járó 1/2–1/2 forintot.

Az 1532. évi adójegyzékben valósul meg először az 1531. április 24-i városi közgyűlésnek az a határozata, hogy a belső tanács tagjai csak lakóházuk után mentesek az adó, a robot, a városfalakon és a városkapunál teljesítendő őrség alól, egyéb ingatlanuk után nem, viszont *fur ire versaumbnuss, genuge mue vnd arbat, auch vmb den eerensitz, das sy im rat sitzen*, [264](#) *gemainen nuts helfen furdern*, évi 3 magyar forintot

kapnak (II/2: 221). Ez változás a korábbi állapothoz képest. Az 1495. nov. 27-i adójegyzék ugyanis a belső tanácsosok adójának csak a felét engedte el (II/5: 63), az 1523. évi szerint a teljes adó elengedése *privilegium dominorum consulum* (II/5: 359, 360). Továbbra is adómentes a polgármester, a városbíró, 20 javadalmas pap a javadalma után, viszont két javadalmas pap (Lang Péter, Schöttel Mátyás) öröklött vagyona után adózni köteles. Feltűnő a közgyűlés jegyzőkönyvének az a kitétele, hogy az adószedők ügyeljenek arra: a tanácsosok fizessék meg a rájuk kivetett adót *vnd kainem nachgelassen sol werden*.

Az 1531. ápr. 24-i tisztújító közgyűlés Erdélyi (*Siebenbürger*), másképpen Cseh (*Pehem, Bohemus*) Ferenc kereskedőt választotta meg városi kamarásnak (II/2: 223), aki az 1532. ápr. 24-i tisztújításkor polgármester lett, de még legalább az év végéig (dec. 6) neki számolnak el az adószedők, 1533-ban (márc. 10-tól) az új városi kamarásnak, Schützner Pál kereskedőnek. Rendkívüli eset, hogy Reitter Vid az első fertály második adóközetéből 1532. évi 1/4 forintnyi adóját csak 1536. február 6-án (!) fizette meg! Az évenkénti adókivetés és az adóbevétel között tehát különbség volt.

Várostörténeti szempontból még tanulságos az adójegyzék 99. lapján található több bejegyzés arról, hogy Rainer János, a pékek céhmestere, a város szükségleteire (nyilván a török várható támadása miatt!) 1532. júl. 10-én a céh vagyonából 47 font 3 dénársolidust, a Szt. Fábrián és Szent Sebestyén kápolna vagyonából 23 font 27 dénárt, meg egy 24 lat 1 quint súlyú, aranyozott ezüstkelyhet adott át a városi kamarásnak. 1532. aug. 1-jén, tehát öt nappal Kőszeg török ostromának²⁽²⁴⁵⁾ megkezdése előtt Reuß/Reiß János belső tanácsos és Ölpeck Vid szabó, valamint Köppel Kristóf mészáros külső tanácsosok jó pénzben (*gueter Muntz*) a templomok, kápolnák vagyonából 300 dénárfontot adtak át a városi kamarásnak. Rainer János nyilván az 1532-ben védelmi okokból lerombolt kápolna utolsó gondnoka volt, aki azt a kelyhet (*calicem novum*) adta át a városi kamarásnak, amelyet még 1521-ben Puell Pál javadalmas pap hagyományozott a kápolnának (II/1: 398).

A 101. lapon olvasható Eisaler Simon (25. lap) polgáresküjéről, ill. szokásos taksafizetéséről 1533. márc. 9-i feljegyzés. Két esztendő múlva már külön polgárkönyvben (*Burger register*) vezetik majd az újonnan felvett polgárok nevét (II/2: 288).

2. 1532-ből már közöltünk egy mustrajegyzéket (SSz. 1983, 216–232), amely a fegyverfogható férfiakat házanként sorolja fel. Az adójegyzékekkel való összevetésből kideríthető, hogy egy-egy házban hány nem adózó, de hadrafogható férfi élt.

265 Adóközet	Fő			Adó forint
	adózó	adómentes	mustrajegyzék	
I/1	22	1	26	14 3/4
I/2	26	–	28	14 1/4
I/3	16	–	14	7 3/4
I/4	17	–	24	21 1/4
I	81	1	92	58
II/1	32	–	40	32 1/4
II/2	39	1	47	37 1/4
II/3	20	–	21	18 1/2
II/4	25	1	30	25 1/4

II	116	2	138	113 1/4
III/1	20	–	21	7 1/2
III/2	19	3	18	8 3/4
III/3	20	–	24	14 1/4
III/4	26	3	36	34
III	85	6	99	64 1/2
IV/1	20	2	30	14
IV/2	31	4	32	33 3/4
IV/3	28	1	43	15 3/4
IV/4	41	–	47	41 1/4
IV	120	7	152	104 3/4
I–IV	402	16+20	481	345 3/4
belv.	121	3	173	275 1/2
Összes	523	39+20	654+20	621 1/4

A +20 fő adómentes, de 1 kivétellel hadrafogható papok számából adódik.

2663. Az adójegyzék szövege:

Steuer Register der stat Odensburg im 1532 Jar
Jn Anno domini 1532 (p. 1)

item Amb Funfften tag Januarii Jm 1532 Jar Seind Zu Steurherren auß dem rat furgenomen Her georg schmid, Her Hanns Reiß. Auß dem aussern Rat und vierundZwaintzkern seind Zu steurherren furgenomen worden maister Veit schneider, Graf peter (p. 2).

Steuer Annslag im Ersten virtaill
VierundZwaintzger michael Eysaler

idem Michel Eysaler flor. I
Colmar taschnerin flor 1/2, idem Jr Sun flor. 1/2
peulnstainerin ort III
Jacob schimblin fl. I
Steffan Dremel ort III, ibidem thoman Stiffter [fl] ort I
Demeter lanng fl. 1/2
Bartlme wagner fl. I 1/2
Georg warlabaß ort I
Leonhart schuester fl. I 1/2
Hanns sauschneider flor. 1/2, idem Vrban Hunger ort I, Zalt
Mert schuester ort I
Christof ledrer fl. 1/2
Wolfgang Hunger ort I
Fritz wälind 0

Jacob n. ort I, idem Hanns schmeüger ort I (*p. 3*)
Sebastian schuester ort I
Steffan wetzer fl. I
philipp nickl Fl. I 1/2
Florian trungkhl ort III
Summa [XV] 14 florin III ort
Facit XIII fl. III ort

Annder [quart] ansag
Jacob Händtl

Michel käslerin ort I, idem Jrem Sun[en] ort I
peter fleischagker Fl. I
Andre Ämbring Fl. 1/2
Ambroß mosth ort I
Janusch Hunger ort III
Behaimbs Januschin fl. 1/2
Mert pinther ort I
Wolfgang fechter fl. 1/2 (*p. 4*)
Steffan göetsee ort III
Veit Reittreter ort I
Jacob Händtl fl. I 1/2
mathes Zimerman fl. 1/2
Ambroß Daud fl. 1/2
[H] Niclaß Hunger ort I
peter leiggeb ort I
Hanns waxHofer b(ei) steirer fl. 1/2
Wolfgang peter fl. I
Christau marcusch sun ort I
Hanns tumbshiern der Jung ort I
Georg pair ort I
Wentzl Dornner ort III
Erhart fux ort I
Andre Rampuschin ort I
Sebastian gundl fl. I, idem Sein Brueder fl. 1/2
Summa XIII fl. I ort (*p. 5*)

Dritt Ansag
Hainreich schmid

Thoman Dornner fl. I
Laurentz SubenHertz ort I
Andre thursin ort I
Janusch nagh ort I
Colman tumbshiern fl. 1/2
Hanns Hueter ort I
Mathes stiffter ort I

Oswald schuester fl. 1/2
Colman ledrer fl. I
Thomäsch Hunger fl. 1/2
Frenntz Hüngr ort I
michel karnner fl. I, idem Sein Hold ort I
michel paar fl. 1/2
Benedict n. ort I
Blasi khreuher ort III
Summa VII golden III ort (p. 6)

267 *Vierd Ansag*
Andre Bläswetter

Georg Hunger flor. I
Bernhart gloß fl. I 1/2
Georg eisner der Jung fl. I, idem georg Lanng ort I
Achatz Greb fl. V
Hanns panntzer in polen gergl hauss fl. 1/2
Gilg wagner fl. I
Wolfgang Maurer ort III
Matthes praun fl. I
Thoman Waälind fl. 1/2
Hainreich schmid fl. I 1/2
Andre Bläswetter fl. I 1/2
Niclaß Fisthay fl. II
Christan Murr fl. I, idem Gilg karnner fl. I 1/2
peter Ledrer fl. I
Hanns pinther ort I
Summa XXI golden I ort (p. 7)

Annder Virtaill
georg ledrer

Fritz maurerin vnd Jre süne flor. I
Bärtlme Rat fl. I
Steffan wagner fl. 1/2
Mert lanng fl. 1/2
Michel fidlerin ort III
Waltasar nesslinger fl. II
Simon Fechter fl. I 1/2
Steffan Letzelter fl. I 1/2
Michel sailer fl. II
Thoman Hueter fl. 1/2
Bartlme maurer fl. 1/2
Emreich papp fl. II
Niclas Barwir fl. 1/2
Caspar Muer fl. I

Jänko thomäsch fl. II, idem Clement Hüngr ort I, idem peutler ort I
Antoni cosch ort I (*p. 8*)
Georg ledrer fl. I 1/2, idem georg Haberleutter fl. 1/2, idem Elisabet fregnerin ort I
Lasla kramer fl. II
Steffan Zeiner fl. I 1/2, idem Erhartin ort I, idem Schnebeisin ort I
Hanns Reiss fl. II
Bernhart tischler fl. II
Erhart slosser fl. I 1/2
Georg Mulner fl. I 1/2
Steffan schallers kind ort 0
Helias Ziegler fl. 1/2
Summa XXXII golden I ort

Annder Ansag
Blasi saltzer

Andre fuxleutter ort I, idem Sein aiden 0
Thomas Rauscher fl. III (*p. 9*)
Mert khersengraf fl. I, idem Valtin kersengraf fl. I 1/2
Jacob wulfing ort I, idem Sundtlich ort I
Christan schalh fl. I
Steffan Döllld fl. II
Georg Spän fl. II
Emrich steirer fl. I, idem Steffan Habersack ort I
Emrich kotzy fl. 1/2
Mathes käsler fl. I ort I
Mert Ducat fl. I
Mathes fidler ort I
Paul Hafner ort I
Georg Hochraidl ort I
Blasi saltzer fl. II, idem Sein vater ort I
Michael Ratner fl. I 1/2
peter Hochraidl fl. III, ibidem Gilg sauslaher ort I
philipp traissndorffer fl. I ort I (*p. 10*)
Wolfgangg Zigen fl. 1/2
Georg Jäger fl. I ort I, idem Sein sun ort I
Benedict kurtzhalls ort I
Hanns stogkher fl. II
Gregor gross fl. I 1/2, idem Steffan cZürtz ort I
Leonhart pinther fl. 1/2, idem Georg pleier ort I
Sebastian Ducat ort III, idem Sein vater ort I
Mathes paur fl. I 1/2, idem georg paur ort I
Thoman Hunger ort I
Peter Hungercasten fl. II 1/2
Christan Zimerman ort III

Summa XXXVII flor. I ort (*p. 11*)

Dritt Annsag
Steffan Schweler

Georg Finthusch flor. I, idem paul Brugkler fl. 1/2
Bartlme wulfing fl. I 1/2
Gilig schurnprant ort III
Jacob Hafner fl. 1/2
Andre waida fl. 1/2
Niclas kolbmhouer fl. II, [idem Andre kolbmhouers erben fl. 1/2]
268 Leonhart katrinn ort I
Jacob göschlin fl. 1/2
Bartlme schurnprant fl. II 1/2
Steffen schaeler fl. II
Paul kersngraf ort I
Steffan Reisenperger ort III
Andre goldner fl. 1/2, Zalt
Christan slesinger fl. I
Hanns trütl fl. 1/2 (*p. 12*)
Michel seiserin ort I, idem wolfgang wetzer fl. 1/2
Georg Ritters witib fl. 1/2
Niclaß Hebaufin ort III
Summa XVIII fl. 1/2 fl
Jd est XVIII fl. minus 1/2 fl des andre ColmHouer erben, denen ist Jr steur in der stet auf Jrem Hauß
angeslagen worden.

Vierd Annsag
Thoman Rauscher

Peter sturmawer ort I
Christan Zeiner fl. V
Steffan sailer fl. 1/2
Mathes maurerin fl. 1/2
Andre krägsner ort III
Steffan Ruess fl. I
Thoma Lasla fl. II
Andre sämppl fl. I ort I (*p. 13*)
Georg weber fl. 1/2
Silvester walich ort I
Sixt thrutl fl. 1/2
Andre schmid ort I
Mathes wagner fl. I
Augustin n., Jung burger ort I
Mert Hebauf fl. I 1/2
Christan schurnprant fl. 1/2, idem Ambrosi graf I ort
Andre schurnprannt fl. I

Hoch Mertin ort I
Egidi schuester fl. 1/2
Wolfgang Hüngr fl. II
Andre pinther ort I
philipp wastian ort III
Michel kater fl. I 1/2
Benedict kursner fl. I
Summa XXV fl. I ort (*p. 14*)

Dritt virlt Erst annsag
Steffan strabmer

Georg trungkhen ort I
Bartlmen Lanng fl. I
Sigmund totengraber ort I
Steffan schurnprant fl. 1/2
Blasi grädweiner ort I
Hannsl schon kinder ort I
Wolfgang pinther ort III
Quirein gälman ort I
Leonhart Hoch fl. 1/2
Andreäsch Mader fl. 1/2
Hanns schnüerer fl. 1/2
Wolfgang fragner ort I
Andre sailer ort I
veit Sumer ort I
Wolfgang Adam fl. 1/2
Mathes cZödl ort I/2
Mert mesner ort I
Andre fidler ort I
Egidj dinstl ort I
Blasi Hunger ort I
Summa VII 1/2 flor (*p. 15*)

3^m q(ua) r(tale) Anndre Annsag
paul scheiber

Andre n. ort I
Jnman in Blasi fleischagker Mairhof –
Christan Hueber fl. I
Sigmund Furer fl. 1/2
Mert strauspergerin I ort
Schleiherin ort I
Mathes Leonhart ort I
Rueprecht feilaß fl. II
Thoman Rauhenspan fl. 1/2, idem kilian paup ort I
Christan waitz ort I

Jung prugkler ort I
Mert schaden ort I
Wolfgang Wäxhöüer ort I, idem Melchior khrägsner ort I
Andre Mulner ort III
Steffan kriehl fl. 1/2 (*p. 16*)
Steffan ortl 0, idem Wolfgang örtl –, idem Vnd sein brueder fl. 1/2
Hanns vaschang ort I
Antäl wagnkhnecht ort I
Summa VIII 1/2 flor. I ort

269 *Dritt Annsag*
Steffan Spilber XXIII-ger

Andre strabmer fl. I
wolfgang Räbel fl. 1/2
Fabian päingkl fl. 1/2
Andre Rumplerin ort I, idem Blasi gaissler ort I
Wolfgang khern fl. I 1/2, idem Sein Mueter fl. I ort I
Andre grrad fl. 1/2
Augustin sämppl fl. 1/2
Wolf Jacob fl. I (*p. 17*)
Thoman sailer ort I
Steffan Schoen ort I
Clement Hüngr ort I
n. Weber ort I
Georg kosch fl. I
michel pranthner fl. I 1/2
Georg Degkher fl. I 1/2
Steffan strabmer fl. I
veit gaissler ort I
Mathes strabmer ort III
Summa XIII fl. I ort

Vierd Annsag
philipp mogkh

Laurentz schmid fl. II
Hanns wäger ort I
Andre pair fl. II
Hanns worss fl. 1/2 (*p. 18*)
Steffan pusch fl. I
Andre pair fl. I
Emrich mogkh fl. I 1/2, idem Michel amb ort fl. I 1/2
Hanns amb ort fl. I
Michel Dölldl fl. I
Andre Ritter ort I
Georg Radler fl. II 1/2

Hanns Hamer fl. I
Thoman wienerin Sün fl. I ort I
Wolfgang gsperrerin fl. 1/2
Paul scheiber fl. I
philipp Mogkh fl. I
Niclas Letzelter ort I
Caspar Hafner fl. I 1/2
Steffan käslär fl. 1/2
valtín Jäckl erben fl. I
Fraw Jban michelin fl. I
Caspar slesinger fl. VII
Tischler Jm kirchHauß ort I
Elisabet pei Her niclaßen ort I
Summa XXXIII florin (*p. 19*)

Vierd quart I Annsag
peter Riemer

Alexj fleischagker flor. II
peter schuester fl. 1/2
Georg Hafner fl. 1/2
Hanns parbier fl. I
Castl Zierler fl. III 1/2
peter schneiderin fl. II
Peter Riemer fl. I
Hanns Rumpler fl. 1/2
Clement Edlfrau fl. III, idem georg Eisenweger ort I
Claüs pranthweiner fl. 1/2
Georg von güersen fl. 1/2
peter Daumb ort I
Hanns gressing –, idem Hanns prannger –
Hanns saur ort I
Jacob guetman ort I
Hanns fleischagker ort I (*p. 20*)
Steffan wagner ort I
Gregor pulaj fl. II
Hunger in kol caspar mairHof ort I
Hanns kundter ort I
Summa XIII fl.

Annder Annsag
Gregor Pulay

Georg schmid flor. II 1/2
Hanns Lanng ort I
Georg Mair – 0
Jacob Hunger ort I

Hanns Ledrer fl. 1/2
relicta 0
Leonhart Castner fl. I
Cristof weber ort I (p. 21)
Clement Braun fl. 1/2
Waltasar [Heugl] täsch ort II
Mathes fritz fl. II
relicta Quirein Lanng fl. I
Christof schmid fl. I
Benedict wagner fl. II
nicka oswaldin ort I
Wolfgang furer ort III
peter farkuss fl. I
Erhart cZun fl. I
georg Enngl fl. I
Leonhart fleischagkerin ort I
270Lasla fleischhagker fl. 1/2
Steffan Mulnerin fl. I 1/2, idem Valtin Hierß 0
Georg fidler fl. II
Bartlme sweinbartner fl. 1/2
Michel Eeberlin ort III
Mert n. ort I
Florian n. ort I
Christian praitnawer fl. 1/2 (p. 22)
n. F^elaeser vnd sein swester fl. 1/2
Mathes gebhart ort I
niclaß lanng ort I
niclaß Hamer ort I
Wolfgang schänndtl ort I
Frantz wamosch 0
Summa XXXIII fl. III ort

Dritt Ansag 4 quart
Georg fidler

Hanns Dietrich ort I
thoman pinther ort I
niclaß Rot ort I
Mathes Mulner ort I
Bernhart prangerin fl. 1/2
[Chr] clement n. fl. 1/2
Margs kreener fl. 1/2 (p. 23)
Christan thämisch fl. I
Wilhalm pläsweter ort I, idem paul Stiffter ort I
Blasi n. fl. 1/2
Steffan Hunger ort I

Michel Messrer ort I
relicta Wolfgang Pläswetter fl. I
Michel Harder fl. I, idem DJ Allt Fidlerin ort I
Wildpold Wolfpeiß 0, idem Leonhart Cöschl I
Mert Stubenfol fl. I
Urban Hunger ort I
Christan Fidler fl. 1/2
relicta Blasy Wenttze fl. 1/2
Mathes Panntzer fl. 1/2, idem Simon Vischer ort I
Janko Potschaär ort I
Ambroß Präsch fl. I ort III
Wolfgang Weber fl. 1/2
Steffan Präsch ort I, idem Georg Präsch fl. I 1/2
Summa XV fl. III ort (p. 24)

Vierd Annsag
Ambroß Präsch XXIII^{ger}

Andre Caschawer fl. II 1/2, idem Paul Straichman fl. I 1/2
Oswald Olber fl. I 1/2
Michel Greisser fl. I 1/2, idem Cristan Poltz ort I
Steffan Haberuogt fl. I
Kilian Rambleutter fl. I
Laurentz Schuester fl. I
Mert Bläswetter ort I
Valtin Greisser fl. 1/2
Christan Kaiser fl. II
Michel KolbmHouer fl. 1/2
Rueprecht Nicka fl. I
Philipp Schuester fl. 1/2
Andre Greisser fl. I
[idem] Michel Lämppl fl. 1/2
Michel Paur fl. III 1/2
Michel Hamer fl. 1/2
Simon Aysaler fl. I 1/2
Thoman Deumel fl. I ort III (p. 25)
Valtin Peter fl. 1/2
Steffan Khern fl. I, idem Vlrich Kern ort I
Vlrich Kärnner fl. 1/2
Reuprecht Swartz fl. I
Georg Deumel fl. I 1/2
Mathes Paur fl. 1/2
Joseph Kernn ort I
Hanns Kramapfl ort I
Wentzl Pernhart fl. I ort I, idem Sein Sun ort I
Benedict Schreiner fl. 1/2

Steffan frangkh fl. I
 Georg mugkl fl. 1/2
 Michel graf fl. II 1/2
 Rueprecht pinther fl. II
 Andre weber ort I
 Christan kern ort I
 Veit strauss fl I
 mathes pleier ort III
 michel pantzer fl. I 1/2
 Summa XLI fl. I ort (p. 26)
 Summa Vorstat Steur Jm 32 Jar facit 345 [tal.] fl. III ort
 Jd est III^CXLV florin Hungrisch III ort (p. 27).
 item Her michaeln puelndorffer an austandt seiner steuer der versessnen vnd gegnburtigen abZogen VIII
 Hungrisch fl., So Jme an seiner schuld vnd anforderung Von weilend michaeln Jban erben gesprochen
 worden, dießen VIII gulden 271 Hat gemaine stat auf dem weingarten Zu medwisch, der flämming genannt,
 etc. actum vmb vnser frauen tag der liechtmeßen vngeuarlich Jm
 32 Jar (1532. 02. 02.). Facit VIII fl. idem Buelndorffer Hat Zalt an seiner ausstanndt Steur VI Hungrisch
 gulden vnd den vbertail steur Jm nachgelassen von wegen Sand Johannß kirchen Raittung. Ergo ist Zalt (p.
 28).

Statburger Steur

consul Pawl Schutzner flor. V, idem Niclas MarJnn fl. 1/2, Zalt
 Gregor Riemer fl. I, Zalt
 Veit Hasenstab fl. 1/2, Zalt
 Ladislaus De Ladon fl. II, Zalt, idem Thomas wöerösch ort I, Zalt
 Wolfgang peutler fl. I 1/2, Zalt mer 1/2 gulden
 Caspar Judenfeindt fl. II, Zalt I fl., Zalt I fl.
 Benedict Borß fl. VI, Zalt
 Michael Puelndorffer fl. VI, solvit, idem Frangkh schneider fl. 1/2, Zalt
 Hieronimus Hierß erben fl. I 1/2, Zalt
 Her peter Lanng fl. VI, Zalt
 Mathes gartHner fl. VI, Zalt
 Hanns Castner fl. II, Zalt (p. 29)
 consul Georg schmid fl. III
 Andre schreiner fl. II, Zalt, idem Janusch nymeth fl. V, Zalt
 Caspar paur fl. II 1/2, Zalt, idem Thoman Ziegler fl. 1/2, Zalt, idem Caspar Hungern sun ort, I, Zalt
 Michel winkhler schüester fl. III. Zalt, idem Hännsel Felber fl. I, Zalt
 Gregor polany fl. VII, Zalt
 Georg fleischagkher ort VII, Zalt
 Christof schuester fl. I ort I, Zalt
 Joseph fleischagker ort I
 Caspar nesslinger fl. IIII, Zalt
 Blasi Fleischakher fl. III, Zalt
 Mert fleischagker fl. I, Zalt
 Lasla senfft fl. I (p. 30)

Hanns piesch fl. II, Zalt
 Hanns Bläsweter ort fl. I, Zalt
 Wildpold fleischagker fl. I, Zalt
 Michel fleischagker fl. I 1/2, Zalt
 Emrich pekh fl. I, Zalt
 Niclaß eisman fl. II, Zalt II, solvit totum
 Laurentz pinther fl. I, Zalt
 Mathes Hösch fl. V, Zalt
 Andre paltram Richter 0
 Michel paur fl. I, Zalt, ibidem Sein Mueter fl. 1/2, Zalt
 Blasi Caspar fl. II, Zalt, idem Hanns Balasch fl. I 1/2, Zalt
 consul Bartlme ofner fl. I 1/2 Hanns schützner fl. II 1/2, Zalt
 Georg schneider fl. I ort I, Zalt
 Wolfgang pauss fl. II, Zalt (*p. 31*)
 Hanns Muerr fl. II, Zalt, idem Christof Muerr fl. VI, Zalt
 Caspar kolb fl. VI, Zalt 5 fl., idem Georg Awer von Wienn I fl., idem Thomass Breuss fl. I, Zalt
 consul Christof grätzer fl. XII
 consul Blasi nagh fl. X
 Gregor kewyr fl. VI
 consul Frantz Sübenburger fl. XII
 Wolfgang döldl fl. VIII, Zalt 4 fl., solvit totum
 Mathias nagh fl. II, Zalt
 Blasi schuester fl. II, Zalt II fl.
 Georg schuester erben fl. 1/2, Zalt, idem Hanns gressing fl. I, Zalt
 Jacob Ledrer fl. I 1/2, Zalt 1/2 fl. (*p. 32*)
 Peter graf fl. III, Zalt I fl., Zalt II fl.
 consul Hanns Rainer pekh fl. III
 Her mathes schöttl fl. VIII, Zalt 4 fl., Zalt
 Michel Raidl vnd dj feustlin fl. III, Zalt
 Mathes kolbHouer fl. II 1/2, Zalt II 1/2 fl., idem Wagner ort I
 Christof köppl fl. II 1/2, Zalt
 consul Georg tobler kürsner fl. I
 Rueprecht franngkh fl. VI, Zalt et percepit dominus Bohemus magisler ciuium et Camerarius ciuitatis,
 ibidem Valtin mogkh fl I, Zalt, idem Hanns Jgl von gönß wein
 Hanns fleischagkher fl. 1/2, Zalt, idem Steffan Hueter ort I, Zalt
 Hanns pognerin fl. I 1/2, Zalt
 Andre strabmer fl. 1/2 Zalt
 Leonhart fleischagkher fl. I 1/2, Zalt
 Frantz Rädler fl. 1/2, Zalt idem georg Baumbgartner fl. I, Zalt (*p. 33*)
 Steffan Mürr fl. I 1/2, Zalt I fl.
 Michel schneller fl. III, Zalt II fl., Zalt I fl.
 Michel Brunner fl. III 1/2, Zalt 2 fl., Zalt II 1/2 fl.
 Georg mogkh fl. II, Zalt
 consül Peter Fleischagker fl. III consul
 Vrban scherer ort I, Zalt

272 Jobst schneider fl. 1/2, Zalt
 kranperin güeter fl. II, ibidem Hanns maler ort I
 Hanns Leuttnerin fl. II, Zalt
 Vlrich Sighart fl. I, Zalt, idem peter vischer Halb Hauß Vnd Mairhof fl. III
 Cuentz vischer fl. II 1/2, Zalt, idem
 Schmaussin fl. I, Zalt
 Veit schuesterin fl. 1/2, Zalt (p. 34)
 Leopold goldschmid fl. III, Zalt
 Hanns schneider fl. 1/2, Zalt, idem Bartlme schuester ort, Zalt, solvit
 Veit schneider fl. III, Zalt
 katherina saiffSiederin ort I
 Wolfgangin ort I, Zalt
 Georg schuester fl. II 1/2, Zalt I fl., Zalt
 Thoman schneider fl. 1/2, Zalt
 Blasi scherer fl. I 1/2, Zalt
 Friedrich schneider fl. II, Zalt I fl.
 consul Mathes tröppl fl. III, uno anno fuit
 michel Daumb fl. I, Zalt, Zalt
 Christof Sighart fl. I, Zalt
 Florian gamlpaur fl. 1/2, idem Rätz mathlin ort I, solvit, idem Glaser ort I (p. 35)
 consul Wolfgang wagner fl. I 1/2
 Bartlme wagner fl. II 1/2, Zalt
 Steffan gättringer fl. I 1/2, Zalt I fl., solvit totum
 Georg Lang fl. 1/2, Zalt
 michel Herman Hauß fl. I, idem Satler ort 0, Zalt
 Andre kolmHoüer erben fl. I, idem Ziergkendorffer fl. 1/2
 Christan Hunger fl. III, Zalt
 Leonhart peter fl. III 1/2, Zalt I fl.
 Sigmund kursner fl. 1/2, Zalt
 Michel fleischagker fl. 1/2
 Summa der Statburger steur Jm 32 Jar facit II^CLXXV flor.
 1/2. Jd est 275 1/2 flor. Hungrisch.
 angeschlagen in Vigilia Lucie Anno 31^{-ten} (1531. 12. 12) (p. 36).

Summa aller Burger steur in der vorstat vnd stat macht miteinander VI^CXXI florin Hungrisch I ort
 Anno domini Jm XV^C vnnd XXXIII^{-ten} Jst die ersam frau Katerina Weilend Georgen Mairs gelassen wittib
 aus der Neüstat von ainem ersamen Rat erscheinen vnd den ausstandt von Jrter kinder Hausung in der
 potZagasß gelegen [die sy bej Jrem vorigen Hauswirt egidien Zehendtner erobert] von dem ausgang der
 freihafft ab Anno domini 1524 Hintz auf heut dato beZalt vnd ausgericht, vnd darJnnen Jr die heren auf Jr
 gepeth III gulden Hungrisch nachgelassen. Vnd sy Zalt [die S] eodem die XII gulden Hungrisch. Facit XII
 gulden. Actum auf der schrann an sand Vincentzen tag Anno ut Supra (1553. 01. 22), percepit dominus
 georgius faber consul etc.
 621 1/4 fl. (p. 37).

Laurentzen pinter steurgelt sagt der Richter er hab es von Jm emphanen vnd aufs Rathauss geantwurt,
 darauf ist er an heut suntag vor Magdalene Jm 33^{-ten} Jar (1533. 07. 20) ausgeschriben worden. Jacob Awer

statschreiber pro manu propria (p. 38)

*Der sechtZehen vierundXX^{ger} in der vorstat
steuer empHang Jm 32 Jar
Michael Eysaler*

Zalt suntag post sebastianj (1532. 01. 21) III 1/2 fl.
Zalt Suntag ante purificacionem (01. 28) II fl. I ort
Zalt suntag nach Blasy (02. 04) IIII 1/2 fl.
Zalt sontag Reminiscere (02. 25) I fl. II ort
Zalt am Suntack Letare (03. 10) – fl. I ort
Zalt Suntag quasi modo genitj (04. 07) 1/2 fl.
vrban Hunger Zalt steuer gelt Jm 32^{ten} Jar ausstandt vergangen steuer des 31^{ten} Jars suntag exaudj (05. 12) I
ort
Her Richter Zalt Hännsel sauschneider steurgelt 5 sol. den.
Eysaler Zalt suntag Reminiscere Jm XXXIII^{ten} Jar (1533. 03. 09) III ort.
Jm für sein Müe abgezogen suntag Reminiscere eodem Anno 1/2 fl. Vnd ist bezalt und Verraitt (p. 39)

273 *Jacob Hänndtl 1532*

Zalt steurgelt montag vor sebastianj (1532. 01. 15) IIII fl. I ort
Zalt Suntag nach sebastianj (01. 21) I fl. I ort
Zalt suntag ante purificacionem (01. 28) I 1/2 fl.
Zalt suntag nach Blasy (02. 04) II fl.
Zalt am Suntack Letare (03. 10) – fl. III ort
Zalt suntag misericordia (04. 14) domini I fl.
Zalt am Suntack nach sant fayZtack (05. 26) I fl.
Zalt sontag Vor Natiuitatis Marie Jm 33^{ten} Jar (1533. 09. 07) III ort
Zalt Veitt Reitter an sontag nach purificacionis narie Anno etc. 36 (1536. 02. 06) facit I ort
Zalt 1/2 fl. die peter vleischackherin
Für sein müe nachgelassen 1/2 fl. Jst verraitt (p. 40)

Hainrich schmid

Zalt Suntag nach sebastianj (1532. 01. 21) II 1/2 fl.
Zalt Suntag ante purificacionem (01. 28) I fl. II ort.
Zalt suntag Quasi modo genitj (04. 07) 1/2 fl.
Zalt am Suntack nach saut faiZtack (05. 26) III ortt
Zalt suntag Reminiscere im 33^{ten} Jar (1533. 03. 09) III ort (p. 41)

Andre Bläswetter

Zalt Suntag vor sebastianj (1532. 01. 14) V fl. I ort
Zalt suntag nach sebastianj (01. 21) I fl.
Zalt suntag nach Blasy (02. 04) V fl.
Zalt sontag Reminiscere (02. 25) I ort
Zalt am Suntack Letare (03. 10) I fl. II ortt
Zalt am Suntack nach sant faiZtach (05. 26) I fl.

Zalt suntag Reminiseere im 33^{ten} (1533. 03. 09) I ort (p. 42)

Georg Ledrer

Zalt an gegenburtiger steur Freitag post Conuersionem Sancti paulj apostoli (1532. 01. 26) V fl. I ort

Zalt suntag nach Blasy (02. 04) V fl.

Zalt sontag Reminiszere (02. 25) III fl. II ort

Zalt Quasi modo genitj (04. 07) II 1/2 fl.

Der Steffan Zeiner Zalt Jn diser ansag an Montag nach Exaudj (05. 13) sein steur facit I 1/2 gulden

Jannko thomasch Zalt sein steur suntag Reminiscere im 33^{ten} Jar (1533. 03. 09) II fl.

Für Her Hanns Reissen Ratherren abgezogen II fl., zalt andem mit vasst sunntag (03. 02) II fl.

item Er hat III steur dreier personen emphanen Vnd Jm 34^{ten} Jar geraicht die erst steur II fl. II ort. Die ander für dj fritz mauerer in vnd Jrem sun Jm hauss [VI fl. 20 den.] I fl. Die Dritt von erhart slosser I fl. den.

Zalt für Michelln Sailler, so Jme Herr Schutzner Camrer an der raittung abzogen I fl.

für die schneiweisin, so weckh ist, nachgelassen 1 ort (p. 43)

Blasi salltzer

An sontag nach Sebastianj (1532. 01. 21) Zalt 4 fl. I ort

Zalt Suntag ante purificacionem (01. 28) III fl.

Zalt suntag nach Blasy (02. 04) II fl.

274 Zalt sontag Reminiscere (02. 25) VI fl. III ort

Zalt am Suntack Letare (03. 10) III fl.

Zalt Quasi modo genitj (04. 07) III fl. I ort

Für Jacob wulfing abgezogen, so Jme die heren nachgelassn suntag quasi modo genitj (04. 07) 1/2 fl.

Zalt Am Sontag Exaudj (05. 12) III fl. III ort

Zalt am suntach nach sant fayztack (05. 26) I fl. III ort

Zalt suntag Reminiscere im 33^{ten} Jar (1533. 03. 09) 1/2 fl.

Eodem die Zalt 1/2 fl. (p. 44)

Steffan schweler

Zalt Suntag post sebastianj (1532. 01. 21) V fl.

Zalt suntag nach Blasy (02. 04) II fl.

Zalt sontag Reminiscere (02. 05) V. fl.

Zalt am Suntack Letare (03. 10) 4 fl.

Zalt am Suntach nach sant faiztach (05. 26) 1/2 fl.

Andre goldner Zalt suntag vor Johanns baptiste im 32^{ten} Jar (06. 23) 1/2 fl. (p. 45)

Thoman Rauscher

Zalt Suntag vor sebastianj (1532. 01. 14) III 1/2 fl.

Zalt suntag nach sebastianj (01. 21) VI 1/2 fl.

Zalt suntag nach Blasy (02. 04) I fl.

Zalt sontag Reminiscere (02. 25) III fl.

Zalt am Suntack Letare (03. 10) I fl.

Zalt suntag Quasi modo (04. 07) II fl.

Zalt suntag Misericordia domini (04. 14) III fl. Zalt

Die Herren dem christan Zeiner an seiner steur von wegen seiner Raiss wegen, so er in gemainer stat sachen getan, nachgelassen I fl. Zalt An sontag Exaudj (05. 12) III gulden
Christan Zeiner an heut dato sein vndtgericht getan vor Heren Burgermaister vnd Verordenten steur herren von wegen seines ausstands I ort, das er dasselbe bezalt hat.
Ergo ist dise ansag Verraitt und die ansag Zedl eingenomen sontag petrj et paulj Apostolorom Anno 1533 (06. 29) (p. 46)

Steffan strabmer

Zalt Sontag vor sebastianj (1532. 01. 14) III fl.
Zalt Sontag post sebastianj (01. 21) II 1/2 fl.
Eodem die Zalt in seiner ansag wolfgang pinther 1/2 fl.
Zalt Sontag ante purificationem (01. 28) I fl.
Zalt Sontag nach Blasy (02. 04) I ort
Zalt Sontag Reminiscere (02. 25) I ort
Summa heraus vnd bezalt facit VII 1/2 fl. (p. 47)

Paul scheiber

Zalt sontag nach sebastianj (1532. 01. 21) III fl. I ort
AbZogen für Simon statmair 1/2 fl.
Zalt Sontag vor purificationem (01. 28) 1/2 fl.
Zalt sontag ante purificationem (01. 28) I fl.
Zalt sontag nach Blasy (02. 04) II 1/2 fl.
Zalt sontag quasi modo genitj (04. 07) I ort
Für n. todtngraber abgezogen I ort
275 Zalt sontag Reminiscere im 33-ten Jar (1533. 03. 09) I ort
Zalt An aller kindlein tag im 33-ten Jare (1533. 12. 28) I ort
Summa facit 8 fl. III ort und ist bezalt (p. 48)

Stefan Spilber

Zalt Sontag nach sebastianj (1532. 01. 21) IIII 1/2 fl
Zalt Sontag ante purificationem (01. 28) IIII 1/2 fl
Zalt Sontag nach Blasy (02. 04) IIII fl. I ort
AbZogen für steffan strabmer Vierundzwaintzger 1/2 fl.
Zalt Sontag Reminiscere (02. 25) I ort
Cristof praunbald Zalt an seiner Steür 7 sol den.
Für Blasi gaissler abZogen, daz ime die heren nachgelassen, I ort
Zalt sontag Misericordia domini (04. 14) I ort
Vnd sein ansag bringt XIII fl. I ort. Die hat er Zallt mit dem abZug sontag Misericordia domini Jm 32 Jar (04. 14)
Ergo ist Zalt (p. 49)

philipp Mogkh 1532

Zalt Sontag vor Sebastianj (1532. 01. 14) VIII 1/2 fl.
Zalt sontag nach sebastianj (01. 21) IIII 1/2 fl.

Zalt suntag ante purificacionem (01. 28) I fl. I ort
 Zalt suntag nach Blasy (02. 04) V 1/2 fl.
 Zalt sonntag Reminiscere (02. 25) II 1/2 fl.
 Zalt suntag quasi modo geniti (04. 07) 1/2 fl.
 Zalt Montag vor Margarethe (07. 08) I 1/2 fl.
 Zalt steurgelt amb suntag Jnuocaut Jm 33^{-ten} Jar (1533. 03. 02) 4 fl. I ort
 Jban Michelin mairHof ist noch Zutun II fl.
 paul scheiber, steffan spilber, philipp mockhen Jr Jeden für sein müe abgeZogen 5 sol. den. Facit I 1/2 fl.
 Lorentz schmidt hat sein steur Dem paul schützner beZalt, facit I fl. (p. 50)

4 quart I Peter Riemer 1532

Zalt Suntag vor sebastianj (1532. 01. 14) III 1/2 fl.
 Zalt Suntag Reminiscere (02. 25) III fl. III ort
 Zalt am Suntach Letaere (03. 10) III fl. I ort
 Zalt an Mittwoch nach Exaudj (05. 15) die hannss palbierin Jn peter Riemer ansag Jr steur facit I gulden
 Zalt am freitag nach Trinitatis (05. 31) Castl puluermacher sein steur III 1/2 gulden
 Zalt suntag Reminiscere im XXXIII^{-ten} Jar (1533. 03. 09) II fl. I ort
 Jacob guetman ist mit seiner Steur ainem ort ausgestanden
 Dem XXIII^{-ger} für [Jm] sein müe abgeZogen 1/2 fl.
 Zalt an den 19 fl. steurgelt im parn gelt XVIII fl. I ort
 Vnd ist abgeraitt suntag Reminiscere im XXXIII^{-ten} Jar (1533. 03. 09), ist Zalt (p. 51)

Gregor pwlaj

Zalt suntag nach sebastianj (1532. 01. 21) II 1/2 fl.
 Zalt suntag ante purificacionem (01. 28) VI fl. I ort
 Zalt Suntag nach Blasy (02. 04) I 1/2 fl. I ort
 Zalt Sonntag Reminiscere (02. 25) III 1/2 fl.
 Zalt am Suntack Letare (03. 10) III fl.
 Zalt Mittwoch nach ostern (04. 04) II 1/2 fl.
 276 Zalt suntag quasi modo genitj (04. 07) I fl.
 Für georg fidler abZogen seines vierundZwaingkerambt 1/2 fl.
 Die heren dem mathes gebhart sein Steur nachgelassen I ort
 Zalt Misericordia domini (04. 14) I fl.
 Zalt an suntag Montag vor vitj (06. 10) her Richter für Hans lederer ki der potschagassen Jn diser ansag facit 1/2 gulden
 Suntag Reminiscere 1533 (03. 09) Zalt 1/2 fl.
 Jm für sein müe abgeZogen 1/2 fl. vnd ist also gar beZalt 23 fl. III ort (p. 52)

Georg Fidler

Zalt Suntag ante purificacionem (1532. 01. 28) V 1/2 fl.
 Zalt Suntag nach Blasy episcopi (02. 04) III fl.
 Zalt Mittwoch nach ostern (04. 04) II fl.
 Zalt an sonntag Exaudj (05. 12) I 1/2 gulden (p. 53; 54)

Ambroß prasch 1532

Zalt Sontag vor sebastianj (1532. 01. 14) IIII 1/2 fl.
Zalt Sontag nach sebastianj (01. 21) VI 1/2 fl.
Zalt sountag ante purificacionem (01. 28) III 1/2 fl.
Zalt Sontag nach Blasy (02. 04) VII 1/2 fl. I ort
Zalt Sontag Reminiscere (02. 25) I 1/2 fl.
Zalt Mitwoch nach ostern (04. 04) VI 1/2 fl.
Zalt sountag quasi modo genitj (04. 07) II 1/2 fl.
Zalt sountag Misericordia domini (04. 14) II fl.
Zalt am Sontack nach sant fayZtach (05. 26) 3 fl. II ortt
Der Richter geantwurt für valtin peter steurgelt 5 sol. den.
Zalt Sontag Reminiscere Jm XXXIII-ten (1533. 03. 09) I fl.
Zalt andem mit vasst sountag (03. 23) I fl.
[Zelt für quirein strabmer]
Zalt annunciacionis marie im 33-ten Jar (1533. 03. 25) 1/2 fl.
Summa totalis XLI fl. I ort und ist Zalt (p. 55; 56)

Stat Cambrers Frantz Subenburgers Emphang der steur Jm 32 Jar

item An Heut erichtag vor sebastianj Jm 1532 Jar (1532. 01. 17) Hat Her frantz Subenburger stat Cambrer in presencia Von Her Merten sigHart, von Her Hannsen Reisßen vnd der andern steurHerren steurgellt, so auß gegenburtiger steur erstlich eingebracht, 95 tal. den. emphanngen. Facit 95 tal. den.
item Her statCambrer am äschermittich Jm 32 Jar (1532. 02. 14.) steurgellt emphanngen 271 tal. den. Facit 271. tal. den.
item Her frantz statCambrer Zu odenburg von her hannßen Reisßen vnd her georg schmid steurherren steurgellt emphanngen 65 tal. den. phintztag vor oculi Jm 32 Jar (1532. 02. 29) Facit 65 tal. den.
item Her frantz subenburger StatCambrer Hat emphanngen steurgelt von Her georg schmid vnd Hannß pekhen am Sontag Letare (03. 10) 28 tal. 4 sol. den (p. 57)
Montag nach Jubilate Jm 32-ten Jar (04. 22) Her frantz subenburger Cambrer steurgelt emphanngen 76 tal. den. von den verordenten steurheren. Facit 76 tal. den.
Mitwoch nach dem Sontag Exaudj Jm 32-ten (1532. 05. 15) Her Camermaister entphanngen von heren Hanss Reissen steur heren steur gelt facit 20 tal. den.
Freitag nachst vor sand Johannis tag Zu der geburd Jm 32-ten (06. 21) Hat Her frantz subenburger stat Cambrer steurgelt emphanngen von Her Hannssen Reissen 23 tal. den.
[277](#)Nicolai episcopi im 32-ten Jar (12. 06) hat Her Franntz Subenburger stat Cambrer Steur gelt emphanngen VIII fl. III ort (p. 58)
Rueprecht Frangkh fleischagker Zalt sein steur im 31-ten Jar VI Hungrisch flor., eos perceptit dominus Bohemus Magister ciuium et Camerarius (p. 59; 60)

1532 gemeiner Stat Wein

Herren Franntzen Subenburger, die Zeit Stat Cambrer gemainer Stat Ödenburg Emphang aus gemainer stat Rathauß Keller Jm XXXII-ten Jar

Gemainer stat wein

item Die Herren Burgermaister, Richter vnd Rat Haben dem päne Martin von prag auß dem statkeller

Verkauft 4 vaß wein. Halten In sich emer 3/4 ains emers. Je ainen emer vmb 17 sol. den. Macht diser Weinkauf in ainer Summa 203 tal. 3 sol. 22 1/2 den. An berürter summa dem kaufman nachgelassen 5 sol. vnd die Vbrigen phening. Bleibt per rest Weingellt 202 tal. 6 sol. den. Dieße 202 tal. 6 sol. den. Hat her Burgermaister und die Herren dem gemelten Her stat Cambrer Zuegestellt nach Elisabeth im 31 Jahr (1531. 11. 19). Facit 202 tal. 6 sol. den. (p. 61).

Gemainer Stat wein Jm 1532 Jar

item Her Franntz subenburger statCambrer am äscher mittichen (1532. 02. 14) emphanngen Weingellt auß gemainer stat kheller 76 tal. den. (p. 62; 63)

hanns pantzer hat erlegt steurgelt V sol. den. [alter steur] (p. 64; 65)

am freytag nach erharty (1532. 01. 12) hat matheus pantZer, hans pantZer erlegt VI tal. Vnd das ern vmb die handtung... (p. 66; 67–69)

Item Zalt Jacob wulffynck am Suntag Letare (1532. 03. 10) Vor den steur heren 5 sol. den. Doch sol er sich einem ersamen Ratt stellenn.

[item Das Haus, so Herr vlrich[en] seliger Jnnen gewont Jn der Rosen gassen gegen dem Rechten pharHof vber, ist verkaufft worden auf dem Rathauss dem Paul Streichman vmb 75 tal. den., welcher summa Halben tail sol er Jetz par beZalen, den andern Halben tail sol er erlegen auf künftigen sant Jacobs tag (07. 25). Actum 1 february Jm 33^{ten} (1533)

item Vrban stromer kauft am Freitag vor palmarum Jm 33^{ten} Jar (1533. 04. 04) auf dem RatHaus ain gfänng äcker bej sant Margareten kirchen vmb X tal. den., die V tal. Halben tail sol er gemainer stat beZalen auf negst künftigen sant philips tag (05. 01) den andern Halben tail auf sant Mertin tag (11. 11) darnach (p. 70; 71–78)

Alt steur Ausstanndt Emphanng (p. 79; 80–86)

Paul schutzner Cambrer emphanng Jm 33^{ten} Jar auf dem Rathauss

item Von [Her] Leopold goldschmid vnd wolfgang wagner steur gelt vnd ander gelt emphanngen 24 tal. 4 sol.

item Zingiesser wagmeister gemainer Stat Hat an Heut das waggelt, so Jn 32^{ten} Jar gefallen, auf das Rathauss geantwort, ist gewest 1 tal. 5 sol. etlich den. Dauonn Jm die Heren den Dritten den. fur sein bsoldung Zuegestellt, facit 4 sol. 8 den. Den Vbrigen Rest waggelts, als 1 tal. 24 den., Zu dem steurgelt des XXXII^{ten} Jar gelegt. Amb montag nach Reminiscere Jm 33^{ten} Jar (1533. 03. 10) (p. 87; 88)

An Heut den Mitwoch vor Corporis Christi Jm Jar 33 (1533. 06. 12.) Hat pötl fleischacker auf dem Rathauss aufgehebt 70 tal. Hauptgelt und 10. sol. den. Zins gelt, So Ruprecht fleischacker 278erlegt hat Vmb weliche [suma] 71 tal. 2. sol. den. Haupt-vnd Zinsgelt hat pötl fleischacker dem kind des Varkuschen Thomäschen sun, Georgen, welchem solichs gelt erblich Zugehört, phands Weiss vergült vnd eingesetzt sein Behausung Zwischen Neben fleisch päncken vnd 3 achtl weingartl [Jn TeufenWeg] auf der Erdburg Zwischen her Mathes schöttel Vnd her Niclas Awer Beneficiaten gelegen, sol also eingeschriben werden. Actum quibus supra (p. 89; 90)

Her Franntz Subenburger Stat Cambrers Emphanng auf dem Rathauß, so er Extraordinarie Jm 32 Jar auf dem Rathauß eingenommen

Anno im 32^{ten} phintztag vor oculi (1532. 02. 29) Hat Her frantz subenburger von des alten Her Vlrich stiftt Hauptgelt, so Quirein ramleüter von seinem greftner erlegt, auf dem Rathauß Zu gemainer stat emphanngen 2 tal. 4 sol. den. Vnd der Briester hats auch halbs, daz ist 2 tal. 4 sol. den. aufgehebt. So bleibt

nichts. Cambrers emphanng Facit 2 tal. 4 sol. den.

item Her frantz Sübenbürger stat Cambrer Hat aufgehebt Zu gemainer stat 5 tal. den. von Hanns schneider aines weingarten Von niclaaß piestinger Herrürend, Vnd die Munich Zu wanndorf auch 5 tal. den. Zu dem closter daßselbs. Stat emphanng 5 tal. den.

item Her Statcambrer von andre schurnprant ettlicher ägkher halben aufgehebt I tal. 4 sol. den. mittichen Vor Judica (03. 13). Facit I tal. 4 sol. den. (p. 91)

item Her stat Cambrer hat emphanngen von Laurentz schmid peen vnd wandl von wegen, daz seine sün daz [few] feur auf dem veld angeZündt, dardurch schaden beschehen ist, montag nach Jubilate im 32^{-ten} (1532. 04. 22) III tal. den.

Eodem die von ainem öden weingarten Jn grasßen, so gemaine stat dem Chreutzheren bej sand Johans Zu kauffen geben, emphanngen 10 sol. den.

Georg paur erlegt von aines achtl weingart Jm Mägerlin am ort durch Andre Bläswetter fl. 3 ante festum Lucie virginis Jm 31^{-ten} (1531. 12. 13), Hat her Camermaister an freitag nach Exaudj (1532. 05. 17) entphanngen I tal. den.

Eodem die, so Colman Lederer Lucie virginis (1531. 12. 13) erlegt vmb die oder Jn der plahen gelegen, facit I tal. den.

Eodem die, So Michel gothart vmb ain weingartl Jm leberperg halbe werung erlegt, facit 12 sol. den.

Eodem die, So Michel Eberl erlegt am freitag nach Lucie (1531. 12. 15) vnd also die summa vmb die wisen vntherm potzmansberg, Zu her Thoman stiftt gehörig, gar beZalt, facit I tal. den.

item Her stadt Camberer hat an heut freitag nach Exaudj (1532. 05. 17) Vmb ein weingartl Jn Hellesgrunt, Zu Her Erharts stiftt gehörig, gelegen, so verkaufft ist worden (p. 92)

Dem Edlen vesten Andre paltramb stat Richter vmb X tal. den. nach einsag der geschworen pergleut schätzung, Jst von der genanten Summa Her Erharten n., stift Caplan gesprochen worden III tal den., pleibt nach Jr entphanng dem Hern Stat Camerer VII tal., Vmb Soliche kauf summa vnd Erbe sollen die herren gedachts her Richter schutz vnd scherb sein, vnd Jn das grundtbuch Zu schreiben erkent. Jdest VII tal. den.

item Benedict kürsner hat erlegt wandel gelt auf dem Rathaus 5 tal. den. Jst hern Richter der drittail daruon gesprochen, Hat Her Camermaister den vbringen tail entphanngen, so Jn summa pringt 3 tal. 2 sol. den (p. 93; 94–98)

Cambriers emphanng auf dem Rathaus Jm 32^{-ten} Jar Von Kirch- und Zechgüetern Zech der pekhen

Her Cambrer emphanngen von Hannsen Rainer pekhen vnd Zechmaister gemelter Zeche die Hemachuolgüenden Zechgueter Jn beisein Her Andre paltram, die Zeit statrichter, georgen schmid, Hannsen Reissen vnd Leopolden Vedschinger, all des Ratz, Zu der stat notDurfft 47 tal. 3 sol. [1 den.]

Mer ain silbrein vergulden kelich, wigt 24 lot I quint.

Her Frantz sübenburger stat kambrer Hat emphanngen mittichen vor Margarethe Jm XXXII^{-ten} Jar (1532. 07. 10) Von sand sebastian Kirchen 23 tal. 0 sol. 27 den.

Her Frantz Subenburger stat Cambrer emphanngen von Her Hannsen Reissen, veiten schneider vnd Christofen Köppel ausgeZelt kirchgueter, so er, Subenburger Zuor Jnnen gehabt Hat, Dreuhundert phunt den. gueter Muntz amb tag Vincula petrj Jm 32^{-ten} Jar (1532. 08. 01), Facit 300 tal. den. (p. 99; 100)

279Burger gelt vnd burger Recht

Simon eisaler Zalt suntag Reminiscere (1533. 03. 09) sein Bürgerrecht Jm 33^{-ten} Jar I tal. den., solh gelt Zu

der steur auf der schranne gelegt worden. Facit I tal. den (p. 101; 102).

**EmpHannng Briester vnd Stifften Zinss, auch
ettlicher Zechen Zu Ödenburg**

Ettlich Zinß, so Her Cambrer bisher emphanen, sein vor eingeleibt im emphanng. Facit ordinarie
Her Cambrer phintztag nach Johannis baptiste Zu der geburd (1532. 06. 27) Zinsgelt von vnser frauen
kirchen emphanen 2. tal. 4 sol. den. (p. 103; 104–106).
am tag letare in der vasten (1533. 03. 23) haben die schteir heren geben dem heren Camar maister paul
schiczner 5 [fl.] gulden vngrisch schteir gelt (p. 107).

Jelzete: Lad XLII et RR nr 1

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

**1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Mollay Károly: Soproni
Horváth József szobra**

Mollay Károly: Soproni Horváth József szobra



A szobor (Hárs Viktor felvétele)

Horváth József (1891–1961) rajztanárt (Széchenyi Gimnázium) és Munkácsy-díjas festőművészt életében nem kényeztette el Sopron, sem iskolája, sem a város vezetősége. Csak a tanítványainak szeretete nem apadt el, sem életében, sem halálában, sem azután. Műtermét (Szeder u. 4. sz., majd a Tűzoltó-laktanya mellett) nehezen tarthatta meg, mégis szép életművet hagyott hátra. Ez az életmű nemcsak az „akvarell poétájának” festményeit is jelenti, amelyeket a Caesar-házban, múzeumokban és magánlakásokban lehet megcsodálni, hanem az élet apró szépségeinek felfedezésére nevelt tanítványok sora, köztük a művészi pályára elindítottaké is. A 280. halála óta eltelt nemzedéknyi idő alatt ez az életmű nem fakult meg, hanem időtállóan bizonyult. A művész fiának és a Városszépítő Egyesületnek az összefogásából így kerülhetett sor 1992. június 5-én Horváth József mellszobrának leleplezésére a Rejpál-ház és a Festőköz bejárata előtti téren. A mellszobrot Kutas László, az egykori tanítvány ingyen készítette el, helyét ugyan a Művészeti Alap jelölte ki, de választása arra a külvárosra esett, amelyet Horváth József festői motívumai miatt annyira szeretett. A szoborelhelyezés tervezője Hadas László építész, kivitelezője Metz Rezső volt. A leleplezésre zuhogó esőben került sor, mégis sokak jelenlétében. Dr. Kubinszky Mihály, a Városszépítő Egyesület elnöke üdvözlő beszédében idézte fel a megvalósult terv részleteit, majd Popper Ferenc győri előadóművész Becht Rezső szép írásával (SSz. 1961, 269) idézte fel a művész alakját és Arany János „Mindvégig” című versével emlékezett meg Horváth Józsefről. A szobrot Andrásfalvy Bertalan, közoktatási és művelődést miniszter, soproni öregdiák leplezte le, utalva a soproni szellem hagyományörző szerepére.

Dávid Ferenc: Szakál Ernő nyolcvan éves¹⁽²⁴⁶⁾

A magyar kőrestaurálás megteremtőjének, Szakál Ernőnek nyolcvanadik születésnapját tisztelői kisebb kiállítással ünneplik (Szakál Ernő szobrászművész művészeti, restaurátor- és fotókiállítása 1993. júl. 14–28. Várkerület Galéria Sopron, Várkerület 19). A kiállítás bemutatja a művész életútját; rajzait, amelyeket kőfaragóinas korában készített (1927–1933), rajztanulmányokat, plasztikákat az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskolán töltött évekből (1933–1939), szobrokat, amelyeket a római magyar akadémia (Accademia d'Ungheria) ösztöndíjasaként készített 1930–1940-ben, s fotókat a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolán készített művekről (1940–1942).

A soproni festőmester fia, aki az Ógabona tér 18. sz ház udvarán töltötte gyermekéveit, majd harminc éves volt, amikor tanulmányait befejezte. Képességeit fölismerték, ösztöneit díjazták, boldog ifjúság volt ez: nem nehézség nélkül való, de a nehézségek is tisztetek voltak, szorgalommal, kitartással, a tehetség optimizmusával legyőzhető. A rajzok és plasztikák csak egy részét mutathatják meg annak, ahogyan a világ és a művészet kitérte előtte, az ifjúság e csodáját azonban nem kell leírunk: kiválóan megörökítették már nemegyszer.

A felkészült ifjú szülővárosába tért vissza, hogy ott egzisztenciát teremtsen családjának, és felépítse a maga pályáját. Hogy elfogadják, annak már megteremtette az alapját: a Liszt-emléktábla pályázatát még főiskolásként nyerte el, s az már hírt adott tehetségéről. A hivatalos város, amelyet Thurner Mihály és Heimler Károly vezettek, nem is késett feladatokat adni az ifjú szobrásznak: a nagyméretű Lackner Kristóf-emléktáblával a táguló belváros máig döntő sarokpontját emelhetett jelentőssé, a Sas téri kúttal pedig a városszépítő szándékoknak adott olyan megfogalmazást, amely azok történeti tartalmát-reminiszenciáját kevés formával, tartózkodóan, modern módon és elegánsan fejezte ki. A város műtermet is épített az Árpád utcában: a kétszintes műterem emelete Horváth József részére, földszintje és magas szobrászműhelye Szakál Ernő számára készült. A jól induló pályát a történelem törte derékba: a háború, s az azt követő évek megszüntették a szobrász-megbízások anyagi alapját, a rendszer megváltozása pedig reménytelenné tette, hogy a római ösztöndíjas másutt kereshessen nagyobb megbízásokat.

A kenyérkereset volt hát célja, amikor kőfaragóként vette ki részét az újjáépítésből, olyan feladatokat talált azonban, amelyek minden készségét megmozgatták. A háború végét követő évek bizonyára hamarosan megtalálják majd történelemszüket, de ki tudja, lesz-e, aki azoknak az éveknak a hangulatát is fel tudja idézni? Lesz-e, aki meg tudja ítélni a városi mérnöki hivatal pesszimizmusát, amint – országos rendeletnek engedelmeskedve – lebontatta azokat a romos házakat, amelyeknek helyreállítását reménytelennek minősítették, s lesz-e aki megemlékezik például Füredi Oszkár optimizmusáról, aki a Várkerületen a bombakárok nyomán feltűnő városfalak láttán szebb és történetibb várost képzelt el?

²⁸¹Szakál Ernő előbb az Orsolya téri templomot állította helyre Rosenstingl Antallal, majd hamarosan elnyerte a Szent György templom stukkói helyreállításának feladatát. Itt egyszerre voltak súlyos szerkezeti problémák, s történeti-szakmaiak (a stukkókészítést sohasem tanulta, könyvek és kísérletek segítségével tanulja meg, kiválóan, s amely a modern magyar műemlékvédelemben sokak számára az alkotó dilemmává vált: az előkerült régi és a felszínen látható új együttes megmutatásának szükségességével. A művészet mint

látvány érzéki és egységes mivoltának és a történelem töredékes és tudatosan fölfogható jellegének összeütközése ez, amelyet Szakál Ernő találékonyan és ízléssel oldott meg, már az első munkáján is. Szakál elbontotta a barokk pilasztereket, rekonstruálta a gótikus kápolna sok megoldásában egyedülálló tartórendszerét, s a felszabaduló sávra új, barokkos stukkót tervezett, amelybe a maga stációsorozatát foglalta bele. Az új stukkók visszaállították a vizuális egységet, a Szent György-templom barokk korszakának jellegzetes felületi gazdagságát úgy, hogy a figyelmes szemlélő számára ugyanakkor lehetővé tették az eredeti és az új részek megkülönböztetését, épp a modern stációsorozat révén.

Az első soproni helyreállításokon megjelent a magyar műemlékvédelem sok kiválósága: Lux Kálmán, Gerő László, Dercsényi Dezső, akik a szakma évtizedes hagyományait közvetítették Szakál számára, s akik hamar felismerték egyedülálló képességeit. Az együtt készített munkák: a Káptalanterem kiszabadítása és részbeni rekonstrukciója, a bánfalvi Mária Magdolna-templom feltárása és helyreállítása a műemlékekkel kapcsolatos kérdéskörök mindegyikébe bevezették az új munkatársat, s egyben alkalmat adtak számára, hogy a maga képességeit bemutassa. A későbbi nagy munkák fényében szerény kezdet a Káptalanterem három ablakának csekély, de elegendő töredékekből való visszaszerkesztése és rekonstrukciója, de az értő számára nem csekély teljesítmény: a középső kápolna ablaka igen ritka, semmilyen mintakönyvből meg nem ismerhető, szokatlanul összetett szerkesztésen alapuló mérműformációt mutat, amelynek egyedi stílusfokozatához majd harminc évvel később nyújtottak analógiát az Ózsinagóga keleti rózsablakának töredékei.

Luxszal és Dercsényivel való együttműködése kapcsán ismerkedett meg Szakál a műemlékvédelem másik oldalával is, azzal a problémával, hogyan kell a műemléki érdekeket az épülettulajdonosokkal és a hatóságokkal együtt, vagy épp azok ellenében megvédeni. Amikor a romokból kimentették a kőtöredékeket: az Orsolya téri Mária-kútét, vagy az orsolyita templom előcsarnokának maradványait, bizonyára nem ütköztek ellenállásba, akkor viszont igen, amikor a Káptalanház beomlása után a két emelet magasságban támasz nélkül álló homlokzati fal megtartását, ideiglenes rögzítését és lefedését kívánták elérni. Történelem ma már, hogy az „ideiglenes állapot” több mint húsz évig tartott, hogy a Káptalanháznak 1969-ig nem akadt olyan gazdája, aki a falak közé biztos szerkezeteket építeni képes lett volna.

Ezekben az években alakult ki Szakál Ernő új, kettős kapcsolatrendszere: a jobbára Budapesten élő, műemlékügyekkel foglalkozó szakemberekkel való jó kapcsolata, akik az egyenrangú partnert becsülték benne, s a helybéli, amely korántsem volt felhőtlen, mert a mindenkit állásfoglalásra kényszerítő ideológiák éveiben az emberség és a szakmai tisztesség próbáját kevesen állták meg.

A tisztas nehézségeket emlegettem Szakál Ernő ifjúsága leírásakor. 1948 környékén aztán megjelentek a tisztességtelen nehézségek is. A városi hatóságok számára Szakál függetlenségét feladni nem kívánó maszek volt, akit adójának minden objektivitást nélkülöző módon való felemelésével kívántak lehetetlenné tenni. 1948-ban egyébként letette a kőfaragómester-vizsgát Győrben, az Állami Építészeti Hivatal által felállított vizsgabizottság előtt. Majd egy hétig tartó igen alapos vizsga volt ez, mert sikeres letétele igen kiterjedt jogosítványokat adott: a mestervizsgával rendelkező kőfaragó akár folyót átívelő köhíd tervezését és kivitelezését is elvállalhatta önállóan, mérnök és statikus igénybevétele nélkül. Szakmatörténeti emlék, hogy Szakálnak az egy hétig tartó vizsgán négy megadott pillérre későgótikus hálóboltozatot kellett szerkesztenie, el kellett készítenie a boltozat összefoglaló tervrajzát és a részletek kivitelezéséhez elegendő léptékű részletrajzát egyaránt, s költségvetést is, azaz teljes kiviteli tervet. A céhes évszázadokba visszanyúló örökség, hogy a vizsgatételek között ilyen, reális feladatként már régóta elképzelhetetlen tételek szerepeltek, de az is, hogy a kőfaragóképzés ilyen feladatok megoldásához nyújtott elegendő alapot.

282 Befejeződtek tehát a soproni szobrászések, (1942–1950) s elkezdődtek a műemlékesek (1947–1973). A kiállítás a nagy rekonstrukciókon kívül alig több, mint féltucatnyi kisebből mutat be részleteket (Nagyvázsony, pálos romok; Vác, Szentháromság szobor; Szombathely, Iseum; Gorsium, Nymphaeum; Aquincum, delfines kút és oszlopfő; Sopronbánfalva, Pálos templom szentélye; Sopron, Két mór-ház homlokzata; Sopron Fabricius-ház ablakai, amelyek fölillantják az egész országra kiterjedő működés körvonalait).

Szakál 1950-től kezdve a legkülönbözőbb helyeken kap megbízást műemléki helyreállítások körései megtervezésére, vagy akár teljes kivitelezésük levezetésére. Ezekben az években, a Műemlékek Országos Bizottságának megszűntetése után és az Országos Műemléki Felügyelőség felállítása (1957) között a szervezet állandó átalakulásban volt, különféle módokon egzisztált. Állandó munkatársaik száma igen kevés volt, s a helyreállítások vezetésére különösen kevés jutott. Így esett, hogy Szakál egyes jól szervezett helyeken a maga szakterületével foglalkozhatott, másutt, pl. az ómassai kohó helyreállításánál, maga szervezte meg a munkát, szedte össze a munkásokat és a szükséges anyagokat, azaz építésvezetőként működött, annak minden felelősségével, nyűgével és örömeivel. Egzisztenciálisan nehezek, szellemi értelemben pezsgők voltak ezek az évek: a műemlékes munkák gyűjtőhelyei voltak a máshonnan kiszorult tehetséges embereknek, akik a csalafinta módon szerzett szabadságukat jól használták ki. Más munkái mellett Szakál Ernő hozta létre az első soproni műemléki művezetőséget, s tevékeny része volt az ország első műemléki albizottságának létrehozásában.

A határsáv miatt bénult városban, amelyet a polgársággal szembeni bizalmatlanság is sújtott, a műemléki ügyek voltak azok, amelyeknek civil-szakértői ellenőrzését megteremtették.

Azok a nagy művek, amelyek a kiállítás gerincét alkotják, s amelyek közül talán a visegrádi kutak a legismertebbek, már alapgondolatukban is önálló művei Szakál Ernőnek: ilyen összetett rekonstrukciókat nem ismert a szakma története. Visegrádra, a királyi palota ásatásaihoz – amelyet melleleg az a Héjj Miklós vezetett, akinek első munkája a bánfalvi templom ásatása volt – a sok kötödék rendezése végett hívták csupán, szerencsés véletlen, hogy azokban a napokban is ott volt, amikor a díszudvarban a gótikus díszkút alsó kősorai előkerültek. Jelentőségüket és a rajtuk lévő szerkesztési rajzok fontosságát felismerve kezdett résztvenni a régészeti feltárásban is, majd kiterjesztette az érdeklődését azokra a falakra, amelyeket a gótikus kútház bontásakor, azaz Mátyás korában emeltek, s ezekben tárták fel aztán a később oly monumentális alkotásnak bizonyult kút rengeteg töredékét. Szakál anyagismerete újdonság volt a régészeti-műemléki kutatások történetében: a fontos és formás kötödékekkel azonos anyagú teljesen jelentéktelen töredékeket is felismerte és begyűjtötte, amelyek később a jeles részletek összetartozására nyújtottak vitathatatlan bizonyítékokat. Legalább ilyen fontosnak bizonyult feljegyzéseinek rendszeressége és méréseinek rendkívüli pontossága, amelyekben egyébként rajzkészségének és formafelismerő képességének is komoly szerep jutott. Az út aztán a fölgyűjtött anyagtól az elkészült rekonstrukciókig igen hosszú volt, s a középkori kőfaragó mesterség tervezési módszereinek újralfedezésén át vezetett. Új szakma született itt, amely a kőfaragó szakmai ismereteire, a tudós rendszerezési képességére és a művészi érzékelésre alapozódott. Nem előzmények nélkül persze – aki azonban azt a módot, ahogyan a középkori szerkesztési módszerekről tudhatókat tudósok, vagy történeti érdeklődésű építészek fölhasználták a középkori építészet és kőfaragás megértése végett, összeveti Szakál eredményeivel, láthatja az elmélet és az érzékletes gyakorlat közötti különbséget.

A visegrádi kutak rekonstrukciójának és helyreállításának történetét nem szükséges ismertetni: megtette ezt Szakál Ernő maga, kiváló szakcikkekben. Az viszont ennek az életrajzendű ismertetésnek a keretébe tartozik, hogy a szakmailag alaposan megvizsgált rekonstrukciók kivitelezése kedvéért jött létre aztán a

szakszerű kőrestaurálásnak évtizedekig egyetlen hazai műhelye, a soproni. Egyedülálló alkotás volt maga is, amely csak a történelem akkori szorításában jöhetett létre: soha a szakma történetének során nem dolgozott egy műhelyben több vizsgázott kőfaragómester, itt pedig három is volt: Szakál Ernő, Birkmayer János és Kőfalvi Imre. Nagy képességű és nagy szorgalmú emberek mindannyian, akik képesek voltak arra, hogy a Szakál Ernő által megtervezett munkákat elkészítsék, s arra is, hogy az itt kidolgozott módszereket országszerte alkalmazzák.

283A köemlékeket, bár az anyag eredetiségének tisztelete a századforduló óta követelmény a műemlékvédelemben, mesteremberi logika szerint kezelték századunk első felében is. A kis hibákat kijavították, a felületeket újra faragták, a nagyobb hibákat mutató darabokat pedig egyszerűen másolattal helyettesítették. A töredéknek nem volt becsülete, se, ha szobor volt, se, ha építészeti faragvány. A soproni műhely volt az, amely a kőtisztítás szakszerű módjának követelményét kidolgozta, munkájuk nyomán támadt a régi mesterek szerszámnyomának, az eredeti felületnek becsülete. Itt „fedezték fel” a kő kiegészítésére alkalmas műkövet, azt az anyagot, amely az eredeti kővel azonos szemcséi és az eredeti kővel azonosan faragott felülete révén esztétikusan képes illeszkedni a töredékhez, s amely annál puhább összetétele miatt a környezeti károsodások egy részét el tudja vonni attól. Itt alkalmazták először a kisebb hiányok stukkókiegészítését és itt dolgozták ki a részleges kiegészítés esztétikus módját is. S ha e módszerek egy része a fokozódó környezeti károsodások miatt ma már nem is elegendő történeti köemlékeink védelmére, a bennük megfogalmazódó követelményrendszer a kőrestaurálásnak máig alapja.

E köszöntő nem alkalmas a teljes életmű értékelésére. A nagyon is válogatott munkákat bemutató kiállításra még a siklói későgótikus erkély és a soproni triász fért be a nagy munkák közül. S néhány a késői szobrászmunkák közül, a horpácsi templom érzékeny stációsorozata, s a Szent Mihály újtemető nagy Megváltó-figurája. Talán akad olyan érzékeny nézőjük, aki a stilsztikailag az ifjúkori alkotásokkal teljesen egybecsengő munkákban fölfedezi a változást, a belső érettség lenyomatát.

Szakál Ernő szakmai útja ritka teljességű: utolsó nagy munkája a budavári gótikus szoborleletnek restaurálása volt (1974–1976). Gondosságát és szakértelmét megint apró töredékek ezrei követelték, s a munka eredményeként az esztétikai élmény teljességét nyújtó figurák születtek újra, a középkor legszebb magyarországi szobrai.

Szakál Ernő nyolcvan éves. Szülővárosa, barátai és tisztelői köszöntik, s kívánják, hogy sokáig éljen, egészségben.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / SZAKMAI PUBLIKÁCIÓK

Szakál Ernő szobrászművész-restaurátor leközölt írásainak jegyzékéből
SZAKMAI PUBLIKÁCIÓK

1. SOPRONI SZOBROKRÓL

Magyar Építőművészet, 1944. októberi szám

2. KŐSZOBROK HELYREÁLLÍTÁSÁRÓL

Műemlékvédelem I. 2. 1957.

3. A STUKKÓKRÓL ÉS STUKKÓHELYREÁLLÍTÁSOKRÓL

Műemlékvédelem II. 3. 1958.

4. A SOPRONBÁNFALVI GÓTIKUS TEMPLOM HELYREÁLLÍTÁSÁRÓL

Műemlékvédelem III. 2. 1959.

5. JELENTÉS A BÉLAPÁTFALVI MUNKÁLATOKRÓL

Műemlékvédelem III. 4. 1959.

6. MÁTYÁS KIRÁLY OROSZLÁNOS DÍSZKÚTJÁNAK REKONSTRUKCIÓJA

Művészettörténeti Értesítő VIII. 4. 1959.

7. KŐSZOBRÁSZATI HELYREÁLLÍTÁSOK

Magyar Műemlékvédelem 1960.

8. AZ OMF KŐSZOBRÁSZATI HELYREÁLLÍTÁSAI – 1959–1960.

Magyar Műemlékvédelem 1964.

9. ADATOK A „PÉK-KERESZT” ÚJ ELHELYEZÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

Soproni Szemle 1964, 254–259.

10. LA RECONSTRUCTION DU SARCOPHAGE DU ROI ÉTIENNE

(társszerző: dr. Entz Géza), Acta Historiae Artium X. 3–4., 1964.

11. HITELESÍTŐ ÁSATÁST KÉR SCARBANTIA KAPITÓLIUMÁNAK TEMPLOMA!

Soproni Szemle 1965, 330–335.

12. DÍSZKUTAK A VISEGRÁDI KIRÁLYI PALOTÁBAN

Műemlékvédelem X. 1. 1966.

284 13. GÓTIKUS ERKÉLY A SIKLÓSI VÁRBAN

Műemlékvédelem X. 2. 1966.

14. AZ OMF KŐSZOBRÁSZATI HELYREÁLLÍTÁSAI – 1963–1966

Pg. 159–186. Magyar Műemlékvédelem, Akadémiai Kiadó, 1969.

15. A VISEGRÁDI ANJOU-KORI KIRÁLYI PALOTA GÓTIKUS KÚTHÁZÁNAK
REKONSTRUKCIÓJA

Magyar Műemlékvédelem 1969–1970.

16. ISTVÁN KIRÁLY SZARKOFÁGJA

(társszerző: dr. Entz Géza) István Király Múzeum közleményei, A. 11. 1969.

17. EGYKORI DÍSZKUTAK VISEGRÁDON

Élet és Tudomány XXV. 5. 1970.

18. GOTISCHE GEOMETRISCHE KONSTRUKTIONEN IM BAUWESEN UND IN DER
STEINBILDHAUEREI

Acta Technica Academiae Scientiarum Hungariae, Tom. 67. 1–4. 1970.

19. AZ OMF KŐSZOBRÁSZATI HELYREÁLLÍTÁSAI – 1967–1968

Magyar Műemlékvédelem V. 170. Budapest

20. KÖTAGOZATOK VÉDELME, HELYREÁLLÍTÁSA: Kőrestaurálás, kőszobrászati munkák. Egyházi épületek és műtárgyak gondozása
Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1971.

21. A VISEGRÁDI KIRÁLYI PALOTA ANJOU-KORI FALIKÚTJÁNAK REKONSTRUKCIÓJA
Magyar Műemlékvédelem 1969–1970. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

22. SCARBANTIA – A KAPITÓLIUMI TEMPLOM ISTENSZOBRAI
„Művészet” A Magyar Képzőművészek Szövetségének folyóirata, XV. évf. 7. szám, 1974. július, Budapest

23. A BUDAVÁRI GÓTIKUS SZOBORLELET
(társszerző: Zolnay László) Corvina, Budapest, 1976.

24. DER GOTISCHE SKULPTURENFUND IN DER BURG VON BUDA
(társszerző: Zolnay László) Corvina, Budapest, 1976.

25. JUPITER, JUNO ÉS MINERVA SCARBANTIAI SZOBRAI A FABRICIUS HÁZ KŐTÁRÁBAN
Magyar Műemlékvédelem 1973–74. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

26. LA RESTAURATION DES STATUES GOTHIQUES RENDUES AU JOUR AU CHATEAU DE BUDA
Comité pour la conservation de l'ICOM 5 éme Réunion triennale. Zagreb, 1978.

27. KÖKONZERVÁLÁS – RESTAURÁLÁS – PÓTLÁS
Az Egri Nyári Egyetem előadásai (A műemlékek restaurálása) A Heves Megyei TIT és az OMF szervezésében, ÉTK Nyomdaüzem, 1974.

28. KÖZÉPKORI KŐFARAGÓ SZERKESZTÉSEK
Az Egri Nyári Egyetem előadásai (A műemlék-helyreállítás gyakorlata) A Heves Megyei TIT és az OMF szervezésében, ÉTK Nyomdaüzem, 1977.

29. A MÚZEUMI ÉS MŰEMLÉKI KŐANYAG KIEGÉSZÍTÉSÉNEK HATÁRAI
Múzeumi Műtárgyvédelem, 1977. 4. Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ kiadványa

30. A BUDAVÁRI GÓTIKUS SZOBROK RESTAURÁLÁSA
Múzeumi Műtárgyvédelem, 1977. 4. Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ kiadványa

31. MEGFIGYELÉSEK, ADATOK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK AZ 1974. ÉVI SZOBORLELET ÉRTÉKELÉSÉHEZ
Budapest Régiségei XXIV. 3., Budapest, 1977.

32. A BUDAVÁRI GÓTIKUS SZOBORLELET RESTAURÁLÁSA
Budapest Régiségei XXIV. 3., Budapest, 1977.

33. METHODEN HISTORISCHER STEINBEARBEITUNG UND KONSTRUKTION
Restauratorenblätter Bd. 3. zum Thema Steinkonservierung und Steinrestaurierung, Wien, 1979.

28534. BEMERKUNGEN ZUR STEINBEARBEITUNG DER ROMANIK IN UNGARN

Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis XVII. Székesfehérvár, 1979.

35. FORSCHUNGSFRAGEN DER STEINSKULPTUR DER ARPADENZEIT IN UNGARN
1979. Székesfehérvár (Sonderdruck von Bulletin du Musée Roi Saint-Étienne)

36. A SZÉKESFEHÉRVÁRI ANJOU SÍREMLÉKEK ÉS I. LAJOS KIRÁLY SÍRKÁPOLNÁJA
„Művészet I. Lajos király korában 1342–1382”. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport kiadványa,
Budapest, 1982.

37. LÉBÉNY ROMÁN-KORI TEMPLOMÁNAK MOZAIKJA ÉS ÚJ OLTÁRA
Építés-Építéstudomány XV. kötet 1–4. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

38. A BUDAVÁRI GÓTIKUS SZOBORLELET SÉRÜLÉSEINEK ÉS ELTEMETÉSÉNEK
JELKÉPRENDSZERE
Budapest Régiségei XXVI. A budapesti Történeti Múzeum évkönyve. Statisztikai Kiadó Vállalat
Nyomdaüzeme, Budapest, 1984.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

**1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Horváth Jenő: 70 éve született
Moór Arthur Egy tudós matematikus emlékére (1923–1985)**

**Horváth Jenő: 70 éve született Moór Arthur
Egy tudós matematikus emlékére
(1923–1985)**

Az Erdészeti és Faipari Egyetem 1993. február 11–12-én emlékezett meg tudós professzoráról, a Matematika Tanszék volt vezetőjéről, Moór Arthurról, aki 1993. január 8-án lett volna hetven éves.



Moór Arthur Budapesten született. Édesapja, Moór Elemér magyar–német szakos középiskolai tanár, aki egy ideig magyar lektor volt a Berliini Egyetemen, majd német nyelvet tanított a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára és a nyelvtudományok doktora volt. Moór Arthur 1941-ben érettségizett Szegeden, majd elkezdte tanulmányait az egyetem matematika–fizika szakán, amelyet a háborús események miatt csak 1947-ben fejezett be. Az [286](#) egyetemen kiváló professzorok oktatták, többek között Riesz Frigyes, Haar Alfréd, Kerékjártó Béla, Szőkefalvi-Nagy Gyula, Kalmár László. Ez a tanári kar valóban világszínvonalat jelentett.

Tanári oklevelének megszerzése után 1947 és 1950 között a Szarvasi Tanítóképző Intézetben tanított. Itt kezdi meg tudományos munkásságát. A Finsler-terek geometriája iránt érdeklődik. Gyorsan elkészülnek első dolgozatai, amelyekre felfigyelt Varga Ottó, a Debreceni Egyetem tanára, későbbi akadémikus, akit nyugodtan nevezhetünk a nemzetközileg is elismert magyar differenciálgeometriai iskola megalapítójának és haláláig vezetőjének. Ő segített abban, hogy Moór Arthur Szarvasról, ahol a tudományos környezet és légkör hiányzott, Debrecenbe a Révai (ma Csokonai) gimnáziumba kerüljön, ahol 1950 és 1952 között tanított. 1953-ban Varga Ottó aspiránsa lesz. Aspirantúráját 1956-ban eredményesen befejezte, elkészítette kandidátusi értekezletét, mely alapján megkapta a matematikai tudomány kandidátusa fokozatát. 1956-ban a Szegedi Tudományegyetemen kap állást, ahol 1968-ig dolgozik. Közben megnősül, felesége László Piroska középiskolai tanár. Házasságukból egy leánygyermek, Edit született.

Szegeden is tovább dolgozik, 1964-ben megvédi nagydoktori értekezését, így elnyeri a matematika tudomány doktora fokozatát.

Ez időben, talán kicsit későn, kinevezték Szegeden egyetemi docensnek. 1968-ban az Erdészeti és Faipari Egyetemre nyer egyetemi tanári kinevezést és átveszi a Matematika Tanszék vezetését. Az előzmények után jól esett neki, hogy az egyetem akkori vezetője a tudományos munkásságára helyezte a súlyt, minden más másodrendűnek tekintett.

17 éven át vezette a Matematika Tanszékét. A kis létszámú tanszéken több munkatársát indította el a matematikai és a differenciálgeometriai kutatásokban. 1985 tavaszán Seggaubergben még meghívta az osztrák és magyar geometereket. 1987-re Sopronban ő vállalta az V. Osztrák–Magyar Geometriai

Kollokvium szervezését. Sajnos 1987-ben ezen a Kollokviumon már csak megemlékezni tudtunk róla, mert 1985. augusztus 26-án váratlanul elhunyt.

Moór Arthur szuverén egyéniség volt. Cselekedeteit elvi megfontolások irányították. Véleményét mások tetszésétől vagy nemtetszésétől függetlenül alakította ki. Tamássy Lajos professzor Debrecenből írja róla: „Tiszteletreméltó volt és rám mély benyomást tett az a magatartása, ahogyan latolgatás nélkül utasított vissza vagy hagyott elszaladni előnyöket, ha azok elfogadása erkölcsi vagy cselekvési normáiból csak csekély engedményt is kívánt volna. Hasonlóképpen vállalt hátrányokat anélkül, hogy ezeket áldozatnak tekintette volna. Ez volt számára a lehetséges és így természetes cselekvési mód.”

Moór Arthur életének középpontjában a matematika állt. Ezenkívül a sakkozás és a repülőmodellek készítése érdekelte. Szeretett oktatni. Róla elmondhatjuk, igazi tanáregyéniség volt. A hallgatókkal szigorú volt, de igazságos. Az oktatásban és a számonkérésnél is az előző bekezdésben megfogalmazott elvek vezérelték. A szigorúsága ellenére, vagy éppen ezért a hallgatók tisztelték, szerették. Ezt igazolja az is, hogy volt tanítványai, nyugodtan mondhatjuk, hogy a mérnökök egész generációja, ma is szívesen beszél róla, tisztelettel emlékszik rá. Jól emlékeznek a nevével, személyével kapcsolatos hallgatói történetekre, anekdotákra vagy rajzokra. Annak idején ő is jókat nevetett rajtuk.

Egész életében aktívan, napi rendszerességgel dolgozott. Munkásságának eredményét 106 tudományos dolgozat jelzi. Közülük kettő kivételével mind idegen nyelven, többsége németül. Dolgozataiban a differenciálgeometria kérdéseivel foglalkozott. Eredményeinek többsége a Finsler-terek geometriájához kapcsolódik. Korábban is és ma is sokan hivatkoznak eredményeire. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a Finsler-terek geometriájában Ő az egyik legtöbbet idézett matematikus.

287 Tudományos munkásságának ismertetése jelen keretek között szinte lehetetlen. Ha valamint mégis szemléltetni szeretnénk, akkor messziről kell elindulni. A geometria ősrégi tudomány. Az első, ma is ismert rendszerező mű Euklidész „Elemek” c. munkája (i.e. 325 körül), amely magyar nyelven is olvasható. Euklidész néhány, bizonyítás nélkül elfogadott alapigazságra, axiómára építette geometriáját. Köztük volt az ún. párhuzamossági axióma, amelyet sokan úgy véltek, hogy bizonyítani lehet. A probléma megoldására több mint 2000 évig kellett vámi. A múlt század első felében a magyar Bolyai János (1802–1860) és az orosz Nyikolai Lobacsevkij (1792–1856) adták meg a választ. Megmutatták, hogy az euklidészi párhuzamossági axióma tagadásából is felépíthető egy másik geometria, amelyet az akkori időben még a matematikusok is elképzelhetetlennek véltek. Ez a Bolyai–Lobacsevszkij vagy másképpen hiperbolikus geometria. Ezután a geometria gyors fejlődésnek indult. Riemann (1826–1866) német matematikus 1854-ben már egy előadásában lerakta a róla elnevezett Riemann-geometria alapjait. A geometria további fejlődésének eredményeként született meg a Finsler-geometria (1918), amelyben többek között Moór Arthur ért el jelentős eredményeket.

Befejezésül még egy kérdéssel foglalkozunk. Mit jelentett az Erdészeti és Faipari Egyetemnek, valamint Sopronnak Moór Arthur professzor és mit jelentett neki Sopron?

A kérdés második felére természetesen Ő tudna pontos választ adni. A megemlékezés írója, aki korábban nem Sopronban élt, de többször találkozott hazai és nemzetközi konferenciákon Moór Arthur professzorral, emlékszik arra, milyen szeretettel beszélt Sopronról és annak egyeteméről. De használhatjuk a matematikában oly gyakran használt indirekt bizonyítási módszert is. Ő biztosan szerette Sopront és az egyetemet.

Ha nem szerette volna, akkor tudása és munkássága alapján elmehetett volna más egyetemre vagy

kutatóintézetbe. Minden valószínűség szerint Sopronban szeretett volna élni nyugdíjba vonulása után is. S ami a kérdés első felére adandó választ illeti, általánosabban kezdem. Sopron régi, de nem nagy város. Az elmúlt évtizedekben el is volt zárva a külvilágtól. Egy város ismertté tételében sokat számít az, ha a városban és dolgozik hazai és nemzetközi szinten ismert szakember. Egyrészt járja a világot, s ezáltal számontartják a soproni Egyetemet és ezzel együtt a várost is. Meghívására vagy meghívás nélkül is jönnek hozzá neves szakemberek, akik megismerik a várost, később visszajönnek családotul. Ez volt Moór Arthur Sopronnak és az egyetemnek. Ő volt a Bolyai János Matematikai Társulat Soproni Tagozatának elnöke is. Sok hazai és külföldi professzor tartott Sopronban előadást, Őt is hívták hazai és külföldi egyetemekre, konferenciákra előadást tartani. 1937-ben rendezték meg Sopronban az V. Osztrák–Magyar Geometriai Kollokviumot, melyen az osztrák és magyar geometereken kívül más országok matematikusai is részt vettek. Ő még a IV. Kollokviumon meghívta a résztvevőket, de sajnos halála a részvételben megakadályozta.

Egy nagy alkotó tudós fiatalon, 62 éves korában távozott az élők sorából. Emlékét az Erdészeti és Faipari Egyetem és Matematika és Ábrázoló Geometria Tanszéke őrzi.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Varsányi Péter István, főiskolai tanár, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.

Katona Imre, művészettörténész, Iparművészeti Múzeum, 1014 Budapest, Dísz tér 13.

Askercz Éva, művészettörténész, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Fő tér 8.

Dr. Mollay Károly, ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbökút u. 11.

Kőhegyi Mihály, muzeológus, Türr István Múzeum, Baja, Deák Ferenc u. 1.

Ruhmann Jenő, okl. kohómérnök, 9400 Sopron, Löver körút 97.

1993. XLVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

288 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Varsányi, Peter Stefan: Stadt und Komitat Ödenburg in zwei Wahlen (1848, 1861)

Katona, Emmerich: Reformation und Gegenreformation in Csapod und Umgebung

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Askercz, Eva: Gespräch im Atelier des 92 jährigen Karl Sterbenz (Ödenburger Gesichte)

Mollay, Karl: Kroisbach. Denkmalpflegerische Überlegungen zur Instandsetzung eines ungarischen Dorfes

Kleine Mitteilungen

Kőhegyi, Michael: Der Gesangsverein von Baja am XX. Sängerwettstreit in Ödenburg

Ruhmann, Jenő: Die westungarischen Ereignisse in der österreichischen Presse (1921. 08. 28.–1921. 09. 10.)

Mollay, Karl: Das Ödenburger Steuerregister vom Jahre 1532

Kulturelles Leben in Ödenburg

Mollay, Karl: Das Brustbild des Kunstmalers Josef Horváth

Nekrologe

Horváth, Jenő: Vor siebzig Jahren wurde Arthur Moór geboren (zum Gedächtnis eines großen Mathematikers 1923–1985)

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Miklós: Ghyczy Kálmán, mint nádori ítélőmester. Budapesti Szemle, 1930, 24.

2 (Megjegyzés - Popup)

Uo.; Beér János–Csizmadia Andor: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, 1954, 12–13.

3 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára. Sopron vármegye (a továbbiakban: SVmL) Bizottmányi jegyzőkönyvek, 1848. IV/102. 2. 1489. szám.

4 (Megjegyzés - Popup)

Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára I–II. Pest, 1851.

5 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. Biz. jkv. 1848. IV/102. 2. 1494. sz. (május 26.)

6 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Középponti választmány, 1848. IV/103.

7 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Biz. jkv. 1848. IV/102. 2.1570. sz. (jún. 5.); Beér–Csizmadia i.m. 119.

8 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Ferenc elnökletével 16-an végezték el az összeírást. Sopron Városi Levéltár (a továbbiakban: SVL), Tanácsi jkv. 1848. II. 2329. sz.

9 (Megjegyzés - Popup)

Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei 1842–1861. II. Bp., 1903, 167.

10 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Miklós i.m. 22–23.

11 (Megjegyzés - Popup)

Beér–Csizmadia i.m. 13–15.

12 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Miklós i.m. 27–28.

13 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. 1848, Közp. vál. jkv. IV. B. 103.; SVL. Fasc. XVIII. Nr. 261. Választók névsora, 1848.

14 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp., 1976. 175.

15 (Megjegyzés - Popup)

Balogh Pál: A népfajok Magyarországon. Bp., 1902, 239.

16 (Megjegyzés - Popup)

E községek nemesi – többségük birtoka csak telek nagyságú – nem voltak függőségi viszonyban; a községhez és feletteseikhez való viszonyukat önállóan szabályozhatták. Vö. Horváth Zoltán i.m. 205–206.

17 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m 24.

18 (Megjegyzés - Popup)

Horváth i.m 175.

19 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. Biz. jkv. 1848. IV/102. 3. sz.

20 (Megjegyzés - Popup)

Horváth i.m. 175.

21 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 1848. Fasc. XVIII. No. 261.

22 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1848–49. Fasc. XXIV. No. 3055. sz.

23 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 2. köt. 959.

24 (Megjegyzés - Popup)

Horváth i.m. 206.

25 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. 24.

26 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL). Az 1848–1849-i minisztériumi levéltár.
Belügyminisztérium. Országglásztati osztály (H 13). 5254. 2 kútfő 7. csomó 257. sz.: Közlöny, 1848. 25. sz.
júl. 4.

27 (Megjegyzés - Popup)

A Közlöny 23., júl. 2-i számában tévesen jelent meg az, hogy Kár visszalépésével Glózer közfelkiáltással lett képviselő.

28 (Megjegyzés - Popup)

MOL 1848–49. H 13. 5278. 2. kútfő 8. cs. 278. sz.; Közlöny, 1848. 23. sz. júl. 2.

29 (Megjegyzés - Popup)

MOL 1848–1849. H 13. 5278. 2. kútfő 8. cs. 278. sz.

30 (Megjegyzés - Popup)

Uo.; Közlöny, 1848. 19. sz. jún. 28.; 23. sz. júl. 2.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 19. sz. jún. 28.

32 (Megjegyzés - Popup)

MOL 1848–1849. H 13. 5278. 2. kútfő 326. sz.

33 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 1848. Fasc. XVIII. No. 261.

34 (Megjegyzés - Popup)

Közlöny, 1848. 19. sz. jún. 28.

35 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 23. júl. 2.

36 (Megjegyzés - Popup)

MOL 1848–1849. H 13. 5254. 2. kútfő 7. cs. 257. sz.

37 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 6613. 2. kútfő 389. sz.; Beér–Csizmadia i.m. 161–162.

38 (Megjegyzés - Popup)

MOL H 13. 7583. 2. kútfő 11. cs. 425. és 8303. 2. kútfő 461. sz.

39 (Megjegyzés - Popup)

Beér–Csizmadia i.m. 143.

40 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 44.; Csizmadia Andor: Magyar választási rendszer 1848–49-ben. Bp., 1963, 242.

41 (Megjegyzés - Popup)

Deák Ferencz beszédei II, 408, 512.

42 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 405–406.

43 (Megjegyzés - Popup)

Lukács Lajos: A magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867. Bp., 1955, 269.

44 (Megjegyzés - Popup)

Takács Péter: Deák Ferenc politikai pályája 1849–1865. Bp., 1991, 91.

45 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon 1849–1865. Bp., 1932, III, 148–149.

46 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak. Adatok történelmünkhez, 1860. oct 20-kától, 1861. ápr. 2-káig. Pest, 1861, 129.

47 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 138–139.

48 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. Biz. jkv. 1861. IV. 252. 17. sz.

49 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Közgy. jkv. 1861. 1106/a. 44. sz.

50 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak VI–VII.

51 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak VI–VII.

52 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 129–132.

53 (Megjegyzés - Popup)

Uo. XI–XV.; Deák Ferencz beszédei 542–543.; Berzeviczy i.m. 174.

54 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 177. és 181.

55 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak LVII–LVIII.

56 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. 1861. Biz. jkv. IV. 252. 87. sz.

57 (Megjegyzés - Popup)

Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfűtjén (1860–61). Bp., 1967, 230.

58 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak 131.

59 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 183–184.

60 (Megjegyzés - Popup)

SVmL, 1861. Biz. jkv. IV. 252. sz.

61 (Megjegyzés - Popup)

Deák Ferencz beszédei 498–499.

62 (Megjegyzés - Popup)

SVL, 1861. Fasc. XVIII. Nr. 264. 600. sz.

63 (Megjegyzés - Popup)

Az 1861-ki évi magyar országgyűlés. Pest, 1861, I, 10–14.

64 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 198.

65 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak LVI. II. Lipót 1790. évi dekrétumának ide vonatkozó tétele: 3. cikkely „...épségben maradván azonban a közbeneső idő alatt is a királynak minden örökös jogai, melyek az országnak közönséges és az alkotmánnyal megegyező kormányzásra tartoznak”. Magyar Törvénytár 1740–1835. évi törvénycikkek. Bp., 1901, 151.

66 (Megjegyzés - Popup)

SVL 1861. Közgy. jkv. 1106. a. 674. sz. (1861. febr. 26.)

67 (Megjegyzés - Popup)

SVmL 1861. Biz. jkv. IV. 252. 231. sz. (1861. márc. 4.)

68 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 179–180.

69 (Megjegyzés - Popup)

Szabad i.m. 247.

70 (Megjegyzés - Popup)

SVL 1861. Közgy. jkv. 1106. 674. sz.

71 (Megjegyzés - Popup)

SVmL 1861. Biz. jkv. IV. 252. 88. sz.

72 (Megjegyzés - Popup)

Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból III. Bp., 1882, 593–594.

73 (Megjegyzés - Popup)

SVmL 1861. Biz. jkv. IV. 252. 89. sz.

74 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 207.

75 (Megjegyzés - Popup)

Berzeviczy i.m. 207.

76 (Megjegyzés - Popup)

Erre a februári pátens 7. §-a utal.

77 (Megjegyzés - Popup)

SVmL 1861. Biz. jkv. IV. 252. 512. sz.

78 (Megjegyzés - Popup)

SVmL 1860. Biz. jkv. IV. 252. 17. sz.

79 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1861. Közp. vál. jkv. IV. B.

80 (Megjegyzés - Popup)

Horváth i.m. 206.

81 (Megjegyzés - Popup)

SVL, 1861. Közgy. jkv. 1106. a. 311. sz.

82 (Megjegyzés - Popup)

SVL, 1861. Fasc. XVIII. 264. sz.

83 (Megjegyzés - Popup)

Részlet a közgyűlés jegyzőkönyvéből: „...ezen érdem dús férfinak az 1848. év végével az akkori viharok következtében méltánytalanul szenvedett hivatalátóli elmozdításaérti közelismerésű elégtétel adassék az által, hogy ő egyhangulag előbbi hivatalos állásba visszahelyeztetik”. SVL, 1861. Közgy. jkv. 1106. a. 158. sz.

84 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 1861. Fasc. XVIII. 988. sz.

85 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak 130–131; Ternyák Zsoltné: Az 1861-es országgyűlés Sopron vármegyei képviselői, Sopron, 1989. (Kézirat).

86 (Megjegyzés - Popup)

SVL, 1861. Közgy. jkv. 1106. a. 511. és 861. a I. sz.

87 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. 1861, Biz. jkv. IV. 252. 574. sz.

88 (Megjegyzés - Popup)

Megyei alkotmányos mozgalmak 131.

89 (Megjegyzés - Popup)

SVmL. 1861. Biz. jkv. IV. 252. 510. és 511. sz.

90 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 582. sz. (ápr. 4.)

91 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 516. és 646. sz.

92 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Biz iratok 1860–61 IV. B. 252. 9. sz. Tisztviselők jelentése gyűlésekről 1861. június hó.

93 (Megjegyzés - Popup)

Mohl Adolf: Lövő története. Győr, 1930, 31.

94 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület tört. I., Sopron, 1927, 73–166.

95 (Megjegyzés - Popup)

Balázs János: Sylvester János és kora, Bp., 1958, 362.

96 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár (OL) Kam. lt. Conscriptioes Portarum A 2658, Com. Sopr. Tom. 37.

97 (Megjegyzés - Popup)

Ugyan az adólajstromban ezek az adatok évszám nélkül szerepelnek, de a következő évszám: 1564; nyilvánvaló, hogy a feljegyzések az ezt megelőző évek egyikéből származnak. Abból, hogy már Nádasdy Ferencet írja a család fejének (pag. 388) az 1562-ben meghalt Nádasdy Tamás helyett, következik, hogy az adatok évszámát 1563-ra kell tennünk!

98 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Bp., 1887, 53–56. Bár a reformáció első nyomai még 1560-ra nyúlnak, de az első prédikátor nevével csak 1570-ben találkozhatunk – írja Farkas. Ezzel szemben Csepreg prédikátorául 1563-ban Thurkovits Györgyöt már névszerint említik, aki 10 zsellérházzal rendelkezik. (OL. Consc. Port. A 2658., Tom. 37. p. 368).

99 (Megjegyzés - Popup)

Ol. Consc.: Port. Com. Sopr. 1575-ös évszám alatt!

100 (Megjegyzés - Popup)

OL. Kam. It. U. et C. 12/42, 1587.

101 (Megjegyzés - Popup)

Pl. Nagycenken 1588-ban nemcsak háza van a concionatornak, hanem 5 zsellére is, Kövesden a házon kívül szintén van 4 zsellére is a prédikátornak. Újkéren egy malmon kívül 12 zsellér hely is tartozik hozzá.

102 (Megjegyzés - Popup)

Ol. Consc. Port. Com. Sopr. 1588: Lózs, Peresztég (p. 595). A horpácsi és szili adatok (1588) p. 604, p. 612.

103 (Megjegyzés - Popup)

Csepreg (1588): Ibidem Duo Domus Contionatoris cum molendino uno, 12 Inquilini...” OL. Consc. Port. A 2658, Com. Sopr. Tom. 37. p. 625.

104 (Megjegyzés - Popup)

1588-ban már a legfőbb Sopron megyei faluban a reformáció diadalának lehetünk tanúi. Concionator, azaz prédikátor van Újkéren, (p. 625), Egyházas- és Manko Bükön (ma Bük, Vas megye), Széplakon. Viszont a legtöbb Sopron környéki faluban, így Sopron úrbéres falvaiban, köztük Balfan is, még mindig tartja magát a katolicizmus. Plébániaház áll: Rákoson, Ágfalván, Zindorfban.

105 (Megjegyzés - Popup)

Ol. Conc. Port. A 2658. Com. Sopr. Tom. 37.

106 (Megjegyzés - Popup)

Iwan:

fran.Nadasdy po 8

Ibidem. Curia Pauli Therek Domus

Demetri Sibolti Ibidem Concionator Illust. Dne Inquilini 10

Curia Relicti Petri Zabo ac Joseph literati

(01. Conc. Port. A 2658 Com. Sopr. Tom. 37. p. 626)

107 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor i.m. 60, 64, 361, 728, 828, 835, 836, 837.

108 (Megjegyzés - Popup)

Egyes forrásokból úgy tűnik, hogy még az 1589. február 17-én bekövetkezett halála előtt elköltözött Ivánból. Ugyanis egy 1588-as iváni dica-bejegyzésben Sibolti Demeter háza már nem szerepel, csak a „Domus Contionatoris”.

109 (Megjegyzés - Popup)

OL. u. et. C.12/42. Fertőszentmiklós 1584. évi urbárium.

110 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 61.l.

111 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 127. l.

112 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 197. l.

113 (Megjegyzés - Popup)

OL. U. et. C.12/42. 1584. évi urb. Csapod.

114 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1639. évi urb. Csapod.

115 (Megjegyzés - Popup)

Balázs Éva: Jobbágylevelek, 33. sz levél: 1589. szeptember 22.

116 (Megjegyzés - Popup)

Ol. Kam. lt. Nádasdy cs. lt. 1562. Szegődmények, p. 87.

117 (Megjegyzés - Popup)

Uo. p. 71.

118 (Megjegyzés - Popup)

OL. Cons. Polt. p. 758, 832.

119 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 25. l.

120 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m.

121 (Megjegyzés - Popup)

OL. Lymbus III. f. 8. (XVII. Donációk)

122 (Megjegyzés - Popup)

Egyhtört. Eml. Csapod, 1631. Van. Vis.

123 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

124 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor i.m.

125 (Megjegyzés - Popup)

Egyetemi Kvtár, Kézirattár, Hevenessy Tom. 66, pag. 219.

126 (Megjegyzés - Popup)

Himod 1674. évi urb.

127 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 96. l.

128 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

129 (Megjegyzés - Popup)

Payr i.m. 98. l.

130 (Megjegyzés - Popup)

Josef Buzás: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert I. Teil, Eisenstadt, 1966, 259.

131 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: Sopron vármegye műemlékei II. sorozat, Sopron, 1935, 63. J. Buzás i.m. II. 246–47.

132 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i.m.

133 (Megjegyzés - Popup)

Buzás i.m. IV. Teil, Eisenstadt, 1969, 429–431.

134 (Megjegyzés - Popup)

Buzás i.m. II, 240.

135 (Megjegyzés - Popup)

1697-es Can. Vis!

136 (Megjegyzés - Popup)

Csapod, 1697. évi Can. Vis.

137 (Megjegyzés - Popup)

Egy. kv. Kézirattár, Hevenessy Tom. 66. pag. 219.

138 (Megjegyzés - Popup)

Csapod, Can. Vis. 1780.

139 (Megjegyzés - Popup)

Csapod, Can. Vis. 1832, 1875, 1912.

140 (Megjegyzés - Popup)

Az evangélikus templom karnagyai fontos szerepet játszottak Sopron zenei életében. Halász Imre: Soproni és Sopron-megyei fejek. Sopron, 1930. 118.

141 (Megjegyzés - Popup)

Klafsky Henrik: Néhány adat a soproni zenei művelődés történetéhez. SSz. 1963, 78–80.: Csatkai Endre: A soproni zenei művelődés történetének vázlat. SSz. 1969, 216–225.

142 (Megjegyzés - Popup)

Soproni ünnepségek. A dalversenyen részt vesz a Bajai Daloskör, az iparkiallításra sok bajai és bácskai iparos jelenik meg. Bajai Újság 1925. júl. 21.

143 (Megjegyzés - Popup)

Országos Dalosverseny. Bajai Újság 1925. júl. 14.

144 (Megjegyzés - Popup)

Bács-Kiskun megyei Levéltár, Baja város levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyv 7860/1925. A 105. közgyűlés jegyzőkönyve.

145 (Megjegyzés - Popup)

Tomcsányi Aladár: Száraz ágon csüggedő ajakkal... A bajai Daloskör előkészületei a soproni ünnepségekre és a XX. országos dalversenyre. Független Magyarország 1925. júl. 23.

146 (Megjegyzés - Popup)

Baja város hölgyei a bajai Daloskörnek. Független Magyarország 1925. júl. 25.

147 (Megjegyzés - Popup)

Vass Margit operaénekesnő hangversenye Baján. Független Magyarország 1925. júl. 28.

148 (Megjegyzés - Popup)

Vass Margit operaestje. Független Magyarország 1925. júl. 31.: A Daloskör szombat esti hangversenyéről. Független Magyarország 1925. aug. 4.

149 (Megjegyzés - Popup)

K.[arig] E.[mil]: A bajai Daloskör hangversenye. Független Magyarország 1925. aug. 5.

150 (Megjegyzés - Popup)

Erkölszi siker, anyagi siker helyett. Hét millió korona volt a Dalárda-koncert bevétele. Független Magyarország 1925. aug. 6.

151 (Megjegyzés - Popup)

Kevés a Bajai Daloskör pénze a soproni útra. Független Magyarország 1925. aug. 8.

152 (Megjegyzés - Popup)

Major József: Együtt van a Daloskör soproni útjára a pénz. Független Magyarország 1925. aug. 12.

153 (Megjegyzés - Popup)

A bajai Daloskör versenyszámainak bemutatása. Bajai Újság 1925. aug. 14.

154 (Megjegyzés - Popup)

A Bajai Daloskör bemutatta a soproni versenyszámokat. Független Magyarország 1925. aug. 14.

155 (Megjegyzés - Popup)

A vidék is élénken érdeklődik a soproni nyári orsz. dalosünnepély iránt. Soproni Hírlap 1925. jan. 10.

156 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban lesz az országos dalverseny. Soproni Hírlap 1925. febr. 5.

157 (Megjegyzés - Popup)

A könyv négy év múlva született meg. Csatkai Endre: A soproni Zeneegyesület száz éves történetének vázlata. Sopron, 1929. Ez is inkább csak érintőlegesen szól a Dalkörről.

158 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Országos dalversenyen csak az Országos Dalosszövetség tagjai vehetnek részt. Soproni Hírlap 1925. febr. 6. 20.

159 (Megjegyzés - Popup)

A Dalszövetség örömmel tesz eleget Sopron meghívásának Soproni Hírlap 1925. febr. 13.

160 (Megjegyzés - Popup)

A kormányzó is kilátásba helyezte részvételét a soproni dalosversenyen. Soproni Hírlap 1925. febr. 15.

161 (Megjegyzés - Popup)

Meglesz a soproni országos dalverseny. Soproni Hírlap 1925. febr. 18.

162 (Megjegyzés - Popup)

A soproni dalosverseny védnökei és nagybizottsága. Soproni Hírlap 1925. aug. 1.

163 (Megjegyzés - Popup)

Száznyolc dalárda vesz részt a soproni országos dalosversenyen. Soproni Hírlap 1925. aug. 10.

164 (Megjegyzés - Popup)

A XX. Országos Dalosverseny és a Soproni Magyar Férfidalkör 50 éves fennállása emlékünnepeinek részletes műsora. Soproni Hírlap 1925. aug. 13.

165 (Megjegyzés - Popup)

Megérkeztek az Országos Dalosszövetség emlékdíjai. Soproni Hírlap 1925. aug. 13.

166 (Megjegyzés - Popup)

A Civitas Fidelissima köszönti a haza dalosait. Soproni Hírlap 1925. aug. 14.

167 (Megjegyzés - Popup)

Csonkamagyarország hatezer dalosa éneklí Magyarország himnuszát a nyugati végeken. Soproni Hírlap 1925. aug. 14.

168 (Megjegyzés - Popup)

Filmre kerül a dalosverseny. Soproni Hírlap 1925. aug. 14.

169 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1925. aug. 15.

170 (Megjegyzés - Popup)

A dalosverseny versenyzőinek sorrendje. Soproni Hírlap 1925. aug. 15.

171 (Megjegyzés - Popup)

W. A.: A soproni dalosversenyéről. Bajai Újság 1925. aug. 25.

172 (Megjegyzés - Popup)

A pécsi dalárda nyerte az országos dalosverseny király-díját. Soproni Hírlap 1925. aug. 16.

173 (Megjegyzés - Popup)

A soproni dalosverseny eredménye. Független Magyarország 1925. aug. 18.

174 (Megjegyzés - Popup)

A soproni dalosverseny eredménye. Bajai Újság 1925. aug. 18.

175 (Megjegyzés - Popup)

Megérkeztek a soproni versenyről a bajai dalosok. Bajai Újság 1925. aug. 19.

176 (Megjegyzés - Popup)

W. A.: A soproni dalosversenyéről. Bajai Újság 1925. aug. 25., aug. 26.

177 (Megjegyzés - Popup)

Türr István Múzeum (Baja) Helytörténeti gyűjtemény, leltári szám: 55.324. 1.

178 (Megjegyzés - Popup)

Reményi Viktor: Brennbergbánya története 1759–1933. Brennbergbánya, 1935.

179 (Megjegyzés - Popup)

Lovas Gyula: A brennbergi bányavasút. SSz. 1967, 224.

180 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története. SSz. 1968, 193.

181 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe. 14. sz. Áll. Térképészeti Hiv. Budapest, 1931.

182 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története. SSz. 1968, 193.

183 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe. 14. sz. Áll. Térképészeti Hiv. Budapest, 1931.

184 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe. 14. sz. Áll. Térképészeti Hiv. Budapest, 1931.

185 (Megjegyzés - Popup)

Lovas Gyula: A brennbergi bányavasút. SSz. 1967, 224.

186 (Megjegyzés - Popup)

Lovas Gyula: A brennbergi bányavasút. SSz. 1967, 224.

187 (Megjegyzés - Popup)

Carstanjen Gusztáv (lovag) személye mint „kőhidai cukorgyáros” kissé bonyolultabb. Néméth Gyula „Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből” (SSz. 1980, 1.) a tanulmányában a volt cukorgyár cégjegyzett nevét Offermann Th. és Tsa-ként közli, továbbá megállapítja, hogy a cukorgyárat 1879-ben állították le. 1881-ben, az Unio Rt. megalakulásakor tehát Carstanjen már csak „volt kőhidai cukorgyár csendes társtulajdonosa” lehetett. Környei még azt tudja róla, hogy 1896-ban ő adta el a kincstárnak a mai EFE telkét. Abban az időben az EFE-telek alatt levő földek a Nándor-fasorig Lenck Samu tulajdonában voltak, tehát teljes bizonyossággal elmondható, hogy Carstanjen ugyanolyan vállalkozó-telekspekuláns volt, mint Lenck.

188 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története. SSz. 1968, 193.

189 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe. 14. sz. Áll. Térképészeti Hiv. Budapest, 1931.

190 (Megjegyzés - Popup)

Carstanjen Gusztáv (lovag) személye mint „kőhidai cukorgyáros” kissé bonyolultabb. Néméth Gyula „Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből” (SSz. 1980, 1.) a tanulmányában a volt cukorgyár cégjegyzett nevét Offermann Th. és Tsa-ként közli, továbbá megállapítja, hogy a cukorgyárat 1879-ben állították le. 1881-ben, az Unio Rt. megalakulásakor tehát Carstanjen már csak „volt kőhidai cukorgyár csendes társtulajdonosa” lehetett. Környei még azt tudja róla, hogy 1896-ban ő adta el a kincstárnak a mai EFE telkét. Abban az időben az EFE-telek alatt levő földek a Nándor-fasorig Lenck Samu tulajdonában voltak, tehát teljes bizonyossággal elmondható, hogy Carstanjen ugyanolyan vállalkozó-telekspekuláns volt, mint Lenck.

191 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története. SSz. 1968, 193.

192 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története. SSz. 1968, 193.

193 (Megjegyzés - Popup)

Alliquander Ödön–Dr. Bán Imre–Tassonyi Ernő: Magyar bányajog. Budapest, 1931.

194 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe. 14. sz. Áll. Térképészeti Hiv. Budapest, 1931.

195 (Megjegyzés - Popup)

Lovas Gyula: A brennbergi bányavasút. SSz. 1967, 224.

196 (Megjegyzés - Popup)

Kubinszky Mihály szíves közlése. Ő az adatot a Magyar Szent Korona Országos Helységnévtára c. kiadvány 1907. évi kötetében olvasta, a következő címszó alatt: „Réczeni köszénbánya”. A fenti mű címszava azonban semmiképpen sem jelent önálló közigazgatást, mindössze annyit, hogy Récány közigazgatása alatt volt az Iona bányászlakótelep.

197 (Megjegyzés - Popup)

Kirándulók térképe. 14. sz. Áll. Térképészeti Hiv. Budapest, 1931.

198 (Megjegyzés - Popup)

Zöllner Erich: Geschichte Österreichs, München–Wien, 1990⁸, 497; Pflieger, Ludwig: Ödenburg, das verlorene Herz des Burgenlandes. Wien, 1971, 50.

199 (Megjegyzés - Popup)

Schlag, Gerald: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. Wien, 1970, 4.

200 (Megjegyzés - Popup)

„Eine Kundgebung aus Westungarn”. Reichspost (továbbiakban: RP) 1920. jan. 17.

201 (Megjegyzés - Popup)

202 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 2.

203 (Megjegyzés - Popup)

Guglia, Otto: Das Werden des Burgenlandes. In: Burgenländische Forschungen 44, Eisenstadt, 1961, 95.

204 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 2.

205 (Megjegyzés - Popup)

A Tábornoki Bizottság augusztus 6-án maga nyilatkozik úgy, hogy az Osterburg-különítmény Sopron biztonságának szavatolására állomásozik a városban (Guglia i.m. 46).

206 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 2–3.

207 (Megjegyzés - Popup)

Pfleger i.m. 55, ő még állítólagos tüzérségről is tudni „vél”.

208 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 4.

209 (Megjegyzés - Popup)

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története III. rész. SSz. 1972, 122. A katonai események leírásához Schlagot és nem Fogarassyt vettem alapul, de adataik többnyire megegyeznek.

210 (Megjegyzés - Popup)

Zsiga Tibor Horthy ellen, a királyért, Budapest 1989, 137.

211 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 5–6; az egyes burgenlandi települések magyar neveihez lásd Semmelweis, Karl: Die Bezirkseinteilung des Burgenlandes nach dem Anschluss an Österreich im Jahre 1921. In: Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Eisenstadt, 1984.

212 (Megjegyzés - Popup)

„Die burgerländische Frage”. Arbeiter-Zeitung (továbbiakban: AZ) 1921. aug. 28; „Die burgerländische Frage und die Sozialdemokratie”; „Die Räumung des Burgenlandes”.

213 (Megjegyzés - Popup)

„Tränen im Burgenland” RP 1921. aug. 24; „Das Burgenland bei Österreich” aug. 28: „Wir beide”, „Wilkommen den Burgenländern”; „Die nächsten Verwaltungsmassnahmen im neuen Bundesland”. „Streifzüge durch die Geschichte des Burgenlandes”; „Aus der burgenländischen Kulturgeschichte”; „Vom Neusiedlersee”; „Das Volkstum der Heanzen”; „Katholische Volksorganisation im Burgenlande”.

214 (Megjegyzés - Popup)

„Anordnung der militärischen Räumung Westungarns” Neue Freie Presse (továbbiakban: NFP) 1921. aug. 27. Abendblatt: „Abmarsch der ungarischen Truppen”; „Besprechung der Parteiführer mit dem Bundeskanzler über Westungarn”; „Der Bundeskanzler über die westungarische Frage” „Die Angliederung des Burgenlandes an Österreich” aug. 28. Morgenblatt; „Gruss an das Burgenland”; „Politik und Verwaltung im Burgenland”; „Für nationale und politische Duldsamkeit”.

215 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 6–8.

216 (Megjegyzés - Popup)

„Blut fließt im Burgenland”. AZ 1921. aug. 29.; „Der Kampf um das Burgenland”; „Ein blutiger Kampf in Agendorf”; „Ins Burgenland”.

217 (Megjegyzés - Popup)

„Blutige Störung der Übernahme des Burgenlandes” RP 1921. aug. 29.; „Die Besetzung des nördlichen Burgenlandes”.

218 (Megjegyzés - Popup)

„Hejas (sic!) in Ödenburg” NFP 1921. aug. 29, Nachmittagsblatt, „Aufruf des Oberleutnants Hejas zur Volksbewaffnung”; „Der Fortgang der Besetzung Westungarns”.

219 (Megjegyzés - Popup)

Guglia i.m. 46.

220 (Megjegyzés - Popup)

„Der Kampf um das Burgenland”. AZ 1921. aug. 29.

221 (Megjegyzés - Popup)

„Protest der österreichische Regierung gegen den Vertragsbruch Ungarns” RP 1921. aug. 29; „Der Vertragstbuch Ungarns”.

222 (Megjegyzés - Popup)

„Zusammenstöße beim Einmarsch ins Burgenland” NFP 1921. aug. 29. Nachmittagsblatt; „Die österreichische Antwort auf die Kundgebung der ungarischen Regierung”.

223 (Megjegyzés - Popup)

„Genossen und Genossinnen! ”. AZ 1921. aug. 30; „Die burgenländische Krise”; „Die Mitschuld der Christlichsozialen”.; „Tränen im Burgenland”.; „Eine amtliche Zurückweisung der ungarischen Frechheit”.

224 (Megjegyzés - Popup)

„Hejjas oder Bethlen?” RP 1921. aug. 30; „Die Ereignisse im Burgenland”; „Neue Gewalttaten”; „Der Zusammenstoß bei Pinkafeld”; „Ein Dank an die österreichische Gendarmerie”; „Ein Aufung an die Bevölkerung des Burgenlandes”.

225 (Megjegyzés - Popup)

„Einrichtung der Landesregierung in Mattersdorf” NFP 1921. aug. 30. Morgenblatt; „Der Putsch im

Burgenland"; „Die Vorrückung der Bundesgendarmerie zur Besetzung des Burgenlandes"; Die finanziellen Forderungen Ungarns"; „Die Zurückhaltung der zweiten Zone durch Ungarn".

226 (Megjegyzés - Popup)

Guglia i.m. 46–47.

227 (Megjegyzés - Popup)

„Die Sabotage der Besetzung" AZ 1921. aug. 31"; „Ententegenerale im Dienste der Kanisten"; „Die Herrschaft Ostenburgs in Ödenburg"; „Das Gestammel der Betyarenregierung"; természetesen maga az AZ is betyároknak nevezte a magyar kormány tagjait.

228 (Megjegyzés - Popup)

„Was die Betyaren gern möchten" AZ 1921. aug. 31; „Die Panik von Eisenstadt"; „Die Regierung entschuldigt sich"; „Entdeckung des weissen Terrors in Ungarn" (Hegedüs Pál altábornagy Magyarország meghatalmazottja a Tábournoki Bizottságnál).

229 (Megjegyzés - Popup)

„Die Ereignisse im Burgenland" RP 1921. aug. 31; Äusserungen des Grafen Bethlen"; „Warum die Verwendung der Bundeswehr unterblieb"; „Die Österreicher in Ödenburg".

230 (Megjegyzés - Popup)

„Die provisorische Landesregierung in Mattersdorf" NFP 1921. aug. 31., Morgenblatt; „Die österreichische Regierung über die Vorbereitungen zur Besetzung"; „Offizielle Kundgebung von ungarischer Seite gegen die Wiener Meldungen"; „Graf Bethlen über die finanziellen Forderungen Ungarns".

231 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 9–14.

232 (Megjegyzés - Popup)

„Horthy greift an" AZ 1921, szept. 6; „Den Toten der Republik".

233 (Megjegyzés - Popup)

„Völkerrechtsbruch Ungarns" RE 1921. szept. 6.

234 (Megjegyzés - Popup)

„Ungarischer Vorstoss gegen Kirchschatz" NFF 1921. szept. 6, Morgenblatt; „Blutige Kämpfe mit ungarischen Banden"; „Der Kampf bei Kirchschatz"; „Kirchschatz".

235 (Megjegyzés - Popup)

Guglia: i.m. 47.

236 (Megjegyzés - Popup)

„Ein neues ungarisches Angebot” AZ 1921. szept. 6; „Ein neues Angebot Ungarns” RP 1921. szept. 6; „Vorsprache des ungarischen Gesandten beim Bundeskanzler” NFP 1921. szept. 6, Morgenblatt.

237 (Megjegyzés - Popup)

Itt kell megemlítenem, hogy a korabeli osztrák hadsereg 6 dandárból állt, ebből az első három Alsó-Ausztriában, ill. Bécsben állomásozott, a 4. Felső-Ausztriában, ill. Linzben, az 5. Stájerországban, Grazban, végül a 6. diszlokációs területe Salzburg, Tirol és Vorarlberg volt, Innsbruck központtal, (Weinzierl, Erika–Skalnik, Kurt: Österreich 1918–1938. Graz–Wien–Köln, 1983, 1. kötet 213).

238 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 14–16.

239 (Megjegyzés - Popup)

„Feuerüberfall auf Agendorf” AZ 1921. szept. 9.

240 (Megjegyzés - Popup)

„Der Überfall auf Agendorf” RP 1921. szept. 9.

241 (Megjegyzés - Popup)

„Der Überfall auf Agendorf” NFP 1921. szept. 9. Morgenblatt.

242 (Megjegyzés - Popup)

„Der Überfall auf Agendorf” RP 1921. szept. 9; „Der ungarische Vorstoss bei Agendorf” NFP 1921. szept. 9, Morgenblatt.

243 (Megjegyzés - Popup)

Schlag i.m. 14–15.

244 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1992, 66; 1991, 171; 1993, 34.

245 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1983, 193.

246 (Megjegyzés - Popup)

Ennek az elhangzott előadásnak a szövege megjelent a Kisalföld 1993. júl. 17-i számában is. Bibliográfia nélkül.